

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Kunstiajaloo osakond

Peeter Talvistu
VÄLJASPOOL VABADUSE VÄLJAKUT:
Tallinna-väline Eesti kunstielu nullindatel
magistritöö

Juhendajad:
Tõnis Tatar, PhD
Indrek Grigor, MA

Tartu 2021

Sisukord

Eessõna.....	4
Tänu sõnad.....	4
Sissejuhatus.....	5
Teema valik.....	5
Teema piirid.....	6
Struktuur.....	9
Metodoloogia ja allikad.....	10
Historiograafia.....	12
1. Tartu.....	13
1.1. Tartu Kunstimuuseum.....	15
Näitusepinnad ja näitused.....	15
Kollektiiv.....	17
1.2. Tartu Kunstnike Liit ja Tartu Kunstimaja.....	19
Hooned.....	19
Liidu juhtimine.....	20
Galeriid.....	21
1.3. Teised näitusepinnad.....	25
1990ndatel tegevust alustanud galeriid.....	25
Tartu Lastekunstikooli galerii.....	28
Y galerii.....	30
Teised 2000ndatel tegevust alustanud näitusepinnad.....	31
Müügigaleriid.....	33
1.4. Õppeasutused.....	35
Tartu Ülikooli maaliosakond.....	35
Tartu Kunstikool ja Kõrgem Kunstikool.....	37
Muud õppeasutused.....	40
1.5. Üritused.....	42
2. Pärnu.....	43
2.1. Non Grata.....	44
Kool.....	44
Rühmitus.....	46
Festivalid.....	47
2.2. Muu kunstielu.....	49
Uue Kunsti Muuseum.....	49
Pärnu Linnagalerii.....	50
Rael Artel Gallery.....	52
Teised näituseasutused.....	52
Kunstisuvi.....	53
3. Viljandi.....	55
3.1. Näitusepaigad.....	55
3.2. Kiriküüt.....	59
3.3. Viljandi Kultuuriakadeemia.....	59
4. Muud kohad väljaspool Tallinna.....	60
Haapsalu.....	60

Jõgeva.....	61
Jõhvi.....	61
Kohtla-Järve.....	62
Kuressaare.....	63
Mooste.....	64
Narva.....	64
Paide.....	65
Põlva.....	66
Põltsamaa.....	66
Rakvere.....	67
Rapla.....	68
Türi.....	68
Valga.....	69
Viinistu.....	69
Võru.....	70
5. Analüüs.....	71
Kokkuvõte.....	75
Summary.....	80
Kasutatud kirjandus.....	84

Eessõna

2018. aasta kevadel palus Rael Artel valmivasse kogumikku „Normaalsed nullindad” minult artiklit, mis seletaks kunstielu väljaspool Tallinna. Minu soov oli luua lühike kirjeldus ja andmekogum koos viidetega olulisimatele allikatele. Ühel hetkel sai selgeks, et minu võetud lähenemine on liialt suuremahuline ja aega nõudev ning pealegi ei ole tegu seda laadi tekstiga, mida Artel ootas. Seetõttu otsustasime koostöö katkestada ning 2020. aasta algul ilmunud raamatus oli vastavasisulise, kuid üldist olukorda interpreteerivama lähenemisega peatüki autoriks Indrek Grigor.¹

2017. aastal asusin järk-järgult realiseerima oma pikaajset ideed luua eesti kunsti biograafilisi ja bibliograafilisi andmeid koondav andmebaas, mis sai homaajina eelmisele sarnasele (kuid paber kandjal) ettevõtmisele nimeks EKABL. Tulenevalt töötamisest Tartu Kunstimajas ning peatselt saabunud Arteli pakkumisest, keskendusin algul eelkõige Tallinna välisele kunstielule. 2019. aasta lõpus sai andmebaas oma toonases seisus aadressil www.ekabl.ee avalikuks ning täieneb pidevalt. Kirjutamise hetkel sisaldab see 9488 isikut, 6382 näitust ja 3253 artiklit. Seda andmebaasi tuleks pidada käesoleva teksti lisaks.

Tänu sõnad

Magistritöö koostamisel ja materjalide kogumisel on olnud väga palju abilisi. Sooviksin siinkohal tänada järgnevaid isikuid: Jana Huul, Linda Jahilo, Dagmar Miil, Herdis Olmaru, Lii Pihl, Malle Ploovits, Eimar Prommik, Alar Raudoja, Markus Toompere. Täna mõttevahetuste eest ka oma juhendajaid Tõnis Tatart ja Indrek Grigorit.

Pühendan töö kahele erakordsele naisele, kes hoolimata uskumatust kannatlikusest ei jõudnudki selle valmimist ära oodata: Tiiu Talvistu ja Anne Kõnd.

1 Indrek Grigor. Väljaspool Vabaduse kuut. Nullindate kunstielu teises Eestis. – Rael Artel (toim). Normaalsed nullindad. Vaateid 2000. aastate Eesti kunstielule. Tallinn: Kaasaegse Kunsti Eesti Keskus, 2019, lk 89–103.

Sissejuhatus

Teema valik

Kunsti ajalugu koosneb laias laastus kahest osast: loodavast kunstist ning sellega kummalises sümbiootilises suhtes olevast kunstielust. Viimane on seega kõik kunsti kui sellise kõrvane: isikud, institutsioonid, sündmused, kajastus. Mõlema poole puhul on tegemist aset leidnud faktidega – kunstiteosed loodi, inimesed sündisid ja surid, institutsioonid asutati ja need teisesid, näitused ja üritused leidsid aset, artiklid ja raamatud ilmusid. Kunsti ajaloo osaks on ka kunstiajalugu kui teadus kui üks kajastamise vorme. On keeruline öelda, kumb poolus – kunst või kunstielu – mängib kunstiajalooos kui teaduses suuremat rolli.

See magistritöö tegeleb just kunstieluga ning piiritleb selle ajaliselt teise aastahunade esimese kümnendiga – kuigi kohati on äratoodud ka eel- või järellood – ja geograafiliselt pealinnavälise Eestiga. Kunst või kunstiteosed enamasti vaatluse alla ei tule. Peamine rõhk on institutsioonidel ning näituse- ja haridustegevusel. Tekst on kaasaegse visuaalse kunsti keskne ning puudutab ajaloolist kunsti või erinevaid tarbekunsti valdkondi ainult möödaminnes. Isikutele pööratakse tähelepanu just selles kontekstis ning nende tegevust üldisemalt ei analüüsita. Ka kunstielu kajastus (nii meedias, kataloogides kui teadustööna) leiab mainimist vaid siis, kui see seostub keskse teemaga. Vaatluse alla ei tule ka kunsti erakogud, monumentaalkunst ega omavalitsuste kunstipoliitika ja sellega seotud ametnikud. Selliste piirangute järgselt jääb alles märkimisväärne, kuid magistritöö mahu seisukohalt hallatav infokogum, mille antud tekst soovib struktureerida ning esitleda kui **sissejuhatust teemasse** koos üldiste selles sisalduvate **tendenstide analüüsiga**.

Kasutan tekstis sõna „kunstielu”, mis on osaliselt sünonüümne terminitega „kunstimaailm” ja „kunstiskeene” ning viimasel ajal ka üha enam kasutatava „kunstiväljaga”. Kahel neist terminitest („maailm” ja „-väli”) on selge seos konkreetsete teooriatega (vastavalt Arthur Danto ja Pierre Bourdieu) ning seeläbi on tegu laetud mõistetega, mis muuhulgas viitavad näiteks kunsti ja kunstiteose olemuse defineerimisele. Kuna ma ei soovi praeguse tekstiga sellesse diskussiooni sekkuda (ja

nagu öeldud, rääkida võimalikult vähe kunstist endast), ei kasuta ma ka vastavaid märksõnu. Termin „kunstiskeene”² viitab otsesõnu subkultuursusele ning tõepoolest on ka mitmed selles töös vaadeldavad institutsioonid ja nähtused oma olemuselt peavoolule alternatiivi pakkuvad, kuid oleks väga lühinägelik väita, et kunst kui selline on ühiskonnas subkultuurses staatuses (isegi kaasaegne kunst). Seega on „kunstielu” oma võimalikke sünonüümidest vahest kõige neutraalsem termin, mida saab kunsti kui sellist ümbritseva kokku võtmiseks kasutada. Pealegi on seda ka varem kasutatud sarnaste kokkuvõtlike tekstide pealkirjades (nt Rein Looduse „Kunstielu Eesti linnades 19. sajandil” või Ervin Pütsepa „Kunstielu Eestimaal”).

Teema piirid

Limiteerides end ajaliselt ühe kümnendiga, saab teemat vaadelda põhjalikumalt ning ka kunstielu kui sellise ja kasutatavate andmeallikate loomus on ühtlasem. Puhtstatistiliselt võib öelda, et kunstielu aktiivsus Eestis on ajaga kasvanud. Kui esimesel iseseisvusajal toimus aastas keskmiselt 30 näitust („Eesti kunsti ajaraamatu” järgi nt 1921 – 23, 1930 – 30, 1939 – 27, 1940 – 29)³, 1960ndate teises pooles keskmiselt 145 näitust (ajakirja Kunst aastakokkuvõtete põhjal nt 1965 – 142, 1967 – 144, 1969 – 154)⁴, aastatuhande vahetusel keskmiselt 350 näitust (1999. aastal järjepidevalt ilmuma hakanud Eesti Kunstnike Liidu aastaraamatu alusel nt 1998 – 318, 2000 – 304, 2002 – 455)⁵, siis 2019. aastal toimus Kaasaegse Kunsti Eesti Keskuse statistika andmetel 966 näitust⁶. Lisaks toimus kõigil nimetatud perioodidel ka eesti kunsti ja kunstnike näituseid väljaspool kodumaad. Seega võib öelda, et möödunud sajandi jooksul on Eesti kunstielus toimunud piisavalt palju teisenemisi, et terve selle

2 Seda kasutati näiteks Kumu 2012. aasta näituse „Eesti kunstiskeenede arheoloogia ja tulevik” pealkirjas (kuraatorid Rael Artel, Hilka Hiiop, Kati Ilves ja Eha Komissarov), mis väidetavalt vaatles just „ühise ideoloogiaga kitsamaid kunstivälju”.

3 Pia Ehasalu, Jutta Keevallik, Rein Loodus (koost). Eesti kunsti ajaraamat 1523–1944. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2002. Kuigi äärmise põhjalikkusega koostatud raamatus esineb ka üksikuid vigu ja väljajätmisi, saab seda suurusjärku üldjoontes tõeseks pidada.

4 Üldjoontes saab ajakirja Kunst kroonikaid usaldada, kuid näib, et seal on siiski ka puudujääke. Sellele ajale iseloomulikult toimus palju rändnäitusi.

5 Selles perioodis on näha tõelist erinevust esimete valitud aastate ja viimase vahel, mille põhjuseks on näitusepindade kasv. Vaadates galeriide valikut, on aga selge, et kohe kindlasti pole esindatud kõik Eesti näitusepaigad.

6 <https://cca.ee/eesti-kunstinaitude-statistika/2019-3> (vaadatud 7. V 2021). Võrreldes varasemate numbritega võib seda pidada enim reaalsusele vastavaks.

aja koondamine ühte lühikesse teksti ei tundu enam asjakohane ning pigem tuleks detailsemalt vaadelda lühemat perioodi nagu üks kümnend.

Esmapilgul näiks loogiline võtta korraka vaatluse alla eelmise sajandi viimane ja selle sajandi esimene kümnend kui ülemineku aeg Eesti (kunsti)elus, kuid reaalselt on ka need kaks perioodi suhteliselt erineva olemusega: 1990ndad kui varakapitalistlikud Ameerika mäed ning nullindad kui teatav stabiliseerumise ajastu. Lisaks toimub nende aastate jooksul ka digitaalne pööre allikate valikus, mille raskuskese langeb just aastatuhande vahetuse kanti, mil infot asuti kolima eraldiseisvatelt andmekandjatelt internetti. Tegu pole uurija jaoks siiski õnnistusega: väga suur osa sellel ajal mõnda serverisse salvestatust on kas kättesaadav vaid arhiveeritud kujul või juba jäädavalt (ja digitaalse puhul tõepoolest jäädavalt) kadunud.⁷ Kümnendi teises otsas terendab aga juba info koondumine sotsiaalmeediasse. Nullindad on seega esimene kümnend kui internet avaldab mõju nii kunsti kohta käiva informatsiooni levitamisele kui selle kohta arvamuse avaldamisele (mida üldjoontes võiks mõista demokratiseerumisena), olles samas siiski vägagi erinev praegusest hetkelisel reageerimisel põhinevast digitaalsest sotsiaalruumist. Samas tuleb mees pidada, et kuigi näituste toimumise kohta käiv info levis peamiselt digitaalselt, kasutati nii nende kui institutsionaalsete muutuste kajastamiseks enamasti trükimeediat (mis küll üha enam oli ka internetist kätte saadav).

Seega on nullindad sobilik periood, mida (kerge forsseeringuga) võtta eraldiseisva üksusena. Lisaks on praeguseks hetkeks möödunud sellest omakorda kümme aastat, mis on piisavalt pikk aeg märkamaks ajastule iseloomulikke jõujooni ning täheldamiseks olulisi rõhuasetusi. Tuleb nõustuda Johan Huizingaga, et ajaloo vaatlemiseks vajame ajalist distantssi.⁸

Geograafiliselt Tallinna kui Eesti kunstielu tõelise keskuse välistamine võimaldab keskenduda sellele Teisele, mis tavaliselt ajalugu kirjutades kipub fookusest välja jääma. Pealinna-tsentrilisus on igati mõistetav: seal on alates 20. sajandi teisest poolest, mil kõrgemal tasemel õppimisvõimalused ERKIsse koondusid, nii kunstnike kui kunstielu intensiivsus kõige suurem. Ka uuendused ja avangardsed sammud ehk see, mille põhiselt on enamasti kunstilugu kirjutatud, on peamiselt aset leidnud seal. Kuid

7 Näide: aastatuhande vahetuse aegse naiskunstnikerühmituse Puhas Rõõm kodulehekülge aadressil kliinfann.artun.ee eksisteeris veel teksti kirjutama asudes, kuid nii see kui mitmed teised Eesti Kunstiakadeemia serveris asunud kunstnike ja kunstieluga seotud leheküljed kadusid seoses kodulehe uuendamisega igavikku ning on kätte saadavad vaid läbi interneti arhiivi konkreetseid aadresseid teades (web.archive.org).

8 Tsiteerituna Jaap den Hollander, Herman Peters, Rik Peter. Introduction: The Metaphor of Historical Distance. – *History and Theory*, vol 50, 4, 2011, lk 3. Tuleb samas tõdeda, et Huizinga jaoks poleks ka kümme aastat olnud veel piisav kaugus.

üldise konteksti ja täieliku pildi omamiseks, tuleks vaadata ka väljaspoole Vabaduse väljakut.⁹ Seda eriti just vaadeldaval kümnendil, mil mitmetes Eesti linnades aset leidev mõjutas olulisel määral üldist kunstipilti.

Pealinna-kesksust näitab ka kunstielu kajastamine. Sirbis mainitakse erinevatel aastatel väljaspool Tallinna toimunud kunstisündmusi näiteks nii: 2000. aastal Viljandit viiel korral (mitte ühtegi pikemat teksti), 2003. aastal Kuressaaret seitsmel korral (kaks arvustust), 2005. aastal Haapsalut kaheksal korral (kaks arvustust), 2008. aastal Võrut kahel korral (mõlemad lühiarvustused) ja 2010. aastal Narvat mitte ühelgi korral.¹⁰ See kõik on taaskord mõistetav, kuid tõendab samas ka seda, et pildi saamine „teise Eesti” kunstimaastikul toimunud pole sugugi lihtne ülesanne. Seetõttu toimiks antud magistritöö sissejuhatajana, mille kaudu leida üles peamised relevantssed küsimused ning viiteaparatuuri abil esimesed niidiotsad.

Kuna ma ise olen pärit Tartust ehk suurimast Teisest ning olen ka enim tegelenud just siinsete kunstnike ja kunstieluga, on mulle nõ perifeersemate tendentside kaardistamine südamelähedane. Seejuures ei soovi ma antud töös sugugi panna rõhuasetust pealinna ja ääremaa vahekorrale: suurema osa siin uurimuses loetletud sündmuste puhul ei ole mittemingisugust rolli sellel, millised on erinevad teooriad, mis räägivad keskuse ja perifeeria olemusest või nende suhetest. Inimesed lihtsalt tegid asju seal, kus nad parjasti asusid, ning täpselt selliste vahenditega nagu neil parjasti kasutada oli.

Kolmandaks piiranguks saab lisada eespool mainitud institutsioonikesksuse. Esiteks olen kunstiteostest ja -vooludest rääkimise suuresti kõrvale lükanud, kuna soovin pakkuda ülevaadet faktiliselt toimunud ning kunstist rääkimine nõuab paratamatult tõlgendamist. Teataval määral on seda nii jooksvalt kui tagantjärgi eelkõige ajakirjanduses juba ka tehtud. Teisalt näib, et Eesti kunstiloos on näituseasutuste ja näituste (v.a. märgilise tähendusega väljapanekud) rolli vähetähtsustatud ning seda pole ka eriti uuritud. „Eesti kunsti ajaloo” kaheosalises kuuendas köites, mis tegeleb aastatega 1940–1990, on räägitud erinevatest näituseasutustest vaid möödamindes ilma põhjalikuma ülevaata ning näitustest mainitakse kunstiajaloolistes narratiivides kesksel kohal olevaid väljapanekuid (nt Elmar Kitse 1956 ja 1966 isikunäitused, „Ruum

9 Tallinna Vabaduse väljakul asuvad erinevate (taasiseseisvunud) Eesti kunstielus olulist rolli mänginud asutuste nagu Eesti Kunstnike Liit, Tallinna Kunstihoone ja Kaasaegse Kunsti Eesti Keskus (varem Sorosi Kaasaegse Kunsti Eesti Keskus) kontorid ning ajakirja Kunst.ee toimetus.

10 Kasutasin selle juhuvalimi koostamisel Digari digiteeritud Eesti ajalehtede sisuotsingut nii nimetavas kui seesütlevas käändes.

ja vorm”, Saku ’73, Harku ’75, „Tallinna kümme”).¹¹ Praeguseks sisukaim 2000ndate kunstieluga tegelev kogumik „Normaalsed nullindad” vaatleb näituseasutustest vilksamisi mainimisest natukenegi põhjalikumalt vaid Tallinna Kunstihoonet ja Kumu Kunstimuuseumi.¹² Leian, et institutsionaalsete lugude rääkimine on eelpool toodud kasvavast statistikast tulenevalt üha olulisem, sest just need on kohad, kus kunst reaalselt aset leiab ja vaatajani jõuab, mille kaudu meie kunstikirjutust vormitakse ning mille näilise tähtsuse tõusud ja mõõnad mõjutavad ka kunstnike kokkuleppelist respektablust. Seega võiks antud magistritööd võtta ka esimese sammuna Eesti (näituse)institutsiooni keskse kunstiloo kirjutamisel.

Tartu ja Pärnu puhul olen kaasanud pikemalt ka kohalikud haridusasutused, sest nende rolli läbi oma lõpetajate nii kohaliku kui üldisemalt terve Eesti kunstielu mõjutamisel on raske üle hinnata.

Struktuur

Olen töö jaganud geograafiliselt, kuna nii on infot võimalik kõige selgemalt esitada. Keerukama ja seeläbi intensiivsema kunstieluga linnad olen omakorda jaganud teemade ja institutsioonide kaupa.

Vaadeldaval kümnendil olid Tallinna järel kõige aktiivsemaks keskuseks Tartu ehk siis linn säilitas positsiooni, mis sellel oli olnud juba vähemalt 1950ndatest, kui kunstiharidus pealinna tsentraliseeriti. Lisaks riiklikult olulisele Kunstimuuseumile oli Tartusse ehitatud juba 1950ndatel Kunstimaja, alates 1957. aastast eksisteeris Tartu Kunstnike Liit ning tegutsesid keskeriharidust pakkuv kunstikool ja alates 1988. aastast ka kõrgharidust pakkuv maaliosakond. Taasiseseisvumise järgselt tekkisid linna mitmed galeriid ja kunsti müügiga seotud kohad ning aastal 2000 asutati kunstikooli baasil rakendusliku kõrgkoolina Tartu Kõrgem Kunstikool.

1990ndatel ja eelkõige aastatuhande vahetusel kerkib komeedina Pärnu kui kunstikeskuse staatus. Lisaks Linnagaleriile ja Mark Soosaare asutatud Uue Kunsti Muuseumile avatakse 1998. aastal Academia Non Grata. Kool, selle õpilased, õppejõud

11 Eesti kunsti ajalugu 6, I ja II osa. Koost ja toim Jaak Kangilaski, Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2013 ja 2016.

12 Maria-Kristiina Soomre. Lühidalt: normaliseerumine. Üks vaade nullindate Eesti kunsti institutsionaalsele kuumaastikule. – Rael Artel (toim). Normaalse nullindad. Vaateid 2000. aastate Eesti kunstielule. Tallinn: Kaasaegse Kunsti Eesti Keskus, 2019, lk 149–167.

ning rühmitus Non Grata elavdasid märgatavalt kuurortlinna kunstielu ning nende tegevus toimus aktiivselt ka mujal Eestis.

Kui Indrek Grigor kirjutab „Normaalsete nullindate” kogumikku oma artikli Tallinna-välisest kunstist, on üheks tema kolmest näitest Tartu ja Pärnu kõrval Viljandi. Autori sõnul on kutselise kunstielu olemasoluks omavalitsuse tasandil hädavajalik üks kahest tegurist: kunstikõrgkooliga sarnast ambitsiooni kandev kunstikool või kaasaegse kunsti peavooluga suhestuda üritav ekspositsioonipind. Viljandil on olemas mõlemad tegurid.¹³ Linna kunstielu eelkõige kümnendi esimesel poolel on tõesti niivõrd aktiivne, et linna saab paigutada Tartu ja Pärnu järele tähtsusest kolmandaks keskuseks.

Nende kolme linna näituseasutused, kuid osaliselt ka õppeasutused ja kultuurisündmused moodustavadki magistritöö raskuskeskme. Kuna Eesti kunstielu aga ei piirdu vaid Tallinna või paari-kolme asustatud paigaga, on neljandas peatükis „Muud kohad väljaspool Tallinna” alfabeetilises järjekorras ära toodud kas mõningates teistest kohtades asunud/asuvad institutsioonid või seal asetleidnud kunstiga seotud märgilised sündmused. Etteruttavalt ütlen ära, et tegemist pole kohe kindlasti ammandava nimekirjaga, sest näituseid ja sündmuseid on toimunud siiski väga paljudes Eestimaa paikades, kuid järgnevad neli peatükki peaksid siiski ära katma suurema (ja vahest ka olulisema) osa Tallinna-välisest Eesti kunstielust nullindatel.

Viiendas peatükis analüüsin varasemalt koondatud materjali põhjal kümnendit tervikuna ning kirjeldan seda läbivaid ühiseid jooni. Proovin leida põhjuseid, miks ühtedes kohtades on aktiivne kunstielu olemas ning mis viib teistes selle hääbumiseni.

Metodoloogia ja allikad

Eesti kunstiajalookirjutuses ei ole kümnendi põhist lähenemist varasemalt pikemate uurimuste puhul kasutatud. On küll ilmunud 1980ndate, 1990ndate ja 2000ndate kunstielu ja kunsti analüüsivad kogumikud (vastavalt „Kadunud kaheksakümnendad” (koost Sirje Helme, 2010), „Ülbed ühesakümnendad” (toim Sirje Helme ja Johannes Saar, 2001) ning „Normaalsed nullindad” (toim Rael Artel, 2019); kõigi väljaandjaks on Kaasaegse Kunsti Eesti Keskus) ning ahtakesem „1970ndate kultuuriruumi idealism” (toim Sirje Helme, 2002), kuid ükski neist teostest ei ole koostatud eesmärgiga koondada informatsiooni institutsioonide ning sündmuste kohta.

¹³ Indrek Grigor. Väljaspool Vabaduse kuut. Nullindate kunstielu teises Eestis, lk 90.

Seetõttu olen teataval määral võtnud eeskujuks pigem Rein Looduse teadustöö (nt „Kunstielu Eesti linnades 19. sajandil” ja „Kunstielu Eesti linnades 1900–1918”), kus autor soovib kaardistada erinevates Eestima punktides tegutsevad isikuid, asunud institutsioone ja toimunud sündmusi, olles seeläbi esmaseks redelipulgaks edasisel detailsemal uurimisel ja interpreteerimisel. Samuti toimivad tema teosed baasbibliograafiana esmastesse allikatesse sisenemisel. Nagu eelpool mainitud, soovin ka seda magistritööd näha samasuguse esmase andmekogumina.

Kuna ülevaatlike tekste kümnendi ja eriti üksikute institutsioonide kohta enamasti ei ole, kasutasin info saamiseks peamiselt ajakirjandust ehk siis tekste, mis lisaks informatsioonile annavad edasi ka tolles ajahetkes oluliseks peetud vaateid ja seisukohti. Siinkohal tuleb märkida, et enamasti on peamisteks allikateks just nimelt kohalikud ajalehed¹⁴, kus otseselt institutsioonidega seotud isikute kõrval on peamisteks kirjutajateks mitte-kunstiprofessionaalid ehk tekstid on faktilisemat ja tsiteerivamat laadi (uudislood). Olen sellist meedias ilmunud materjali kasutanud ka nende institutsioonide puhul, millest on ilmunud kokkuvõtlikumat laadi trükised või tekstid. Sedasi on läbitöötatud materjal ühtlasemat laadi ning esitletav info, emotsioonid ning arusaamad vahetumad kui hilisema ja analüüsivama või tõlgendava lähenemise korral, kui sageli tegeletakse muuhulgas soovitava kuvandi kinnistamisega. Seetõttu pole ma kasutanud ka ühe meetodina intervjuusid.

Suurem osa magistritööst põhineb seega allikakriitilisel esmaste allikate (ehk antud juhul ajakirjanduse) põhjal narratiivi koostamisel ning selle analüüsil. Enamik käsitletavaid organisatsioone ei oma ka organiseeritud ja uurijatele kättesaadavaks tehtud arhiive. Vähesemal määral olen kasutanud meetodina ka empiirilist uurimust, kuna olen nimetatud perioodil (ja ka üheksakümnendatel) ise ja läbi oma vanemate kunstieluga seotud ning mitmeid näitusepaiku ja näituseid väisanud. Olen siiski eelistanud enda mälestuste asemel tugineda pigem ajakirjanduslikele allikatele ning proovin toimunut oma isiklikest eelistustest ja eelarvamustest hoolimata vaadelda võimalikult neutraalselt. Kui kohati on märgata minu isikliku suhtumist kirjeldatavasse, siis tõepoolest vabandan, kuna olen proovinud seda võimalikult suurel määral ära hoida, et lugeja saaks läheneda materjalidele „puhtalt lehelt”.

14 Nagu mainitud ei ületa väiksemates kohtades toimuv enamasti riikliku levikuga meedia uudisekünnist.

Historiograafia

Kümnendi üldpildi ainsaks reaalseks kokkuvõttes saab pidada juba mitmel korral mainitud kogumikku „Normaalsed nullindad”, mis küll ei vaata Tallinnast eriti sageli väljapoole, kuid mille abil on võimalik panna paika kümnendi kunstielu üldised jõujooned ja teemapüstitused.

Kuigi üksikute linnade ja institutsioonide kohta on ilmunud neid ja toimunud kokkuvõtvad trükised (nt „Plahvatus Pärnus” terve linna aga eelkõige Non Grata kohta või „Kulda väärt kunst” E-kunstisalongi kohta), on sellised teosed pigem erandiks kui reeglilik. Sageli ei lähe ka ilmunud väljaanded süvitsi või on nendes sisalduv info lünklik (nt „Sakala kalendri” näituseloendid). Väga tänuväärseks erandiks on olnud Pärnu, kus juba alates 1997. aastast ilmub aasta kunstielu nii faktiliselt kui visuaalselt kokkuvõttev trükis. Info konkreetse teema üldisemate allikate kohta olen ära toonud vastavate jaotuste avaviidetes. Võimaluse korral olen proovinud tutvuda ka erinevate näitusekataloogidega (nt „Aeg. Ruum. Liikumine”).

Sellest tulenevalt ongi peamiseks allikaks olnud ajakirjandus, mis lisaks suuremale kunstielu kajastusele pakub ka päevakajalisi reaktsioone. Kunsti- ja kultuuriväljaannete („Sirp”, „Kunst.ee” ja selle lisad) ning riiklike ajalehtede („Postimees”, „Eesti Päevaleht”, „Õhtuleht”, „Eesti Ekspress”) kõrval on äärmiselt tänuväärseks allikaks mitmed kohalikud ajalehed („Tartu Postimees”, „Pärnu Postimees”, „Sakala”, „Lääne Elu”, „Saare Hääli”, „Meie Maa” jne). Julgen väita, et ilma neis ilmunud artiklite, nuppude ja teadeta oleks Tallinna-välise kunstielu kaardistamine pea võimatu.

1. Tartu¹⁵

1999. aasta 24. novembri Sirbis olid kunstiküljed pühendatud 21. sajandi muuseumile ning sellelaadsetele küsimustele vastasid ka Eesti Kunstimuuseumi direktor Marika Valk ja Tartu Kunstimuuseumi direktor Enriko Talvistu. Paradoksaasel kombel ilmus sama lehekülje allnurgas rubriigis „Pealelend” kultuuriminister Signe Kivi vastus küsimusele, miks Talvistu on oma postilt päevapealt vallandatud (või õigemini lahkunud poolte vahelisel kokkuleppel).¹⁶ Muuhulgas heideti ette püsiekspositsiooni sulgemist, sisulise muuseumitöö puudumist ning kogude kriitilist seisukorda. Varasemate aastate jooksul oli muuseum andnud ülevaated 1970ndate ja 1980ndate kunstist, teinud esimese tagasivaate Eesti videokunstile, asendanud tavapärase püsiekspositsiooni temaatilise väljapanekuga „Hingeaeg” (kuraatorid Mare Joonsalu, Tiiu Talvistu, 1999–2000) ning asutanud uute meediate kogu. Niiskesse vallikraavi elumajana ehitatud muuseumihoone oli 1999. aastaks niivõrd kehvas seisus, et Talvistu otsustas näitusepinnad sulgeda ja kogud niisketest keldriruumidest parematesse tingimustesse ümber kolida.¹⁷ Veelgi paradoksaalsemal kombel oli pea kakskümmend aastat hiljem Signe Kivi ise see muuseumidirektor, kes pidi vastutama kogude ümberkolimise eest uue Eesti Rahvamuuseumi hoidlatesse, sest olukord Vallikraavi tänaval oli muutunud varisemisohhtlikuks.¹⁸

Seega alustas kaks Tartu kesket kunstiinstitutsiooni 2000. aastat olukorras, kus eesotsas on kohusetäitjad: Kunstimuuseumi juhtis Epp Preem ning 10. jaanuaril toimunud Tartu Kunstnike Liidu üldkoosolek kutsus tagasi esinaine Lola Liivati ja aseesinaine Kaire Nurga ning määras kohusetäitjaks Imat Suumanni. Nurk võttis varsti ilmunud artiklis kokku, et varasema kolmeteist aastaga on juhatuse vahetunud kuus kord (võrreldes olukorraga, kus näiteks liidu praegune esimees Markus Toompere valiti 2018.

15 Parima, kuid siiski lühikese ülevaate kümnendi kunstielust leiab raamatust Markus Toompere, Triin Tulgiste (koost). Tartu kunsti aabits. Tartu: Tartu Kunstnike Liit, 2014. Suhtelised adekvaatse, kuigi veidike konservatiivse valiku perioodi kunstnikest annab Krista Piirimäe. Tartu kunst XXI sajandi algul. Tartu: Tartu Kunstnike Liit, 2009.

16 Vastavalt: Reet Varblane. Kunstimuuseum XXI sajandil? Kümme küsimust Tallinna ja Tartu kunstimuuseumide direktoritele. – Sirp 26. XI 1999 ning Reet Varblane. Pealend. Signe Kivi. – Sirp 26. XI 1999. Väga sümbolsest illustreerisid antud lehekülge kaadrid Raoul Kurvitza videost „*Sus scrofa*” (1996), milles autor tegeleb seasulus savi, põhu ja sõnniku abil maalimisega.

17 Pille Runnel. Tartu kunstivaramu hallitab. – Eesti Päevaleht 18. VIII 1999. Vaata ka: Reet Mark. Saateks. – Ene Asu-Õunas, Reeli Kõiv, Reet Pulk-Piatkowska, Tiiu Talvistu (koost). Tartu Kunstimuuseumi kroonika 1990–2005. Tartu: Tartu Kunstimuuseum, 2005, lk 4.

18 Meelis Kompus. Tartu Kunstimuuseumi hoidla kolib asenduspinnale. – Kultuuriministeeriumi pressiteade 25. VII 2016; Heleri All. Tartu Kunstimuuseumi kogud jõudsid ERMi moodsatesse hoidlatesse. – kultuur.err.ee 13. X 2018.

aastal peale kaheksandat ametiaastat uuesti tagasi) ning enamik neist on lahkunud skandaalidega.¹⁹ Ka seekord oli tegu vihase võitlusega, mille vastaste leeri eesotsas olid Ilmar Kruusamäe ja Andrus Kasemaa, kelle peamisteks etteheideteks olid juhatuse majandussuutmatus ja erahuvide eest seismine.²⁰ Ants Juskel ei jäänud olukorda kajastavas artiklis pealkirjaga „Peataolek Tartu kunstielus” muud võimalust kui tõdeda, et „vägisi jääb mulje, et tartlased ei oska ennast valitseda”.²¹

19 Kaire Nurk. Rännakul. Elust Tartu Kunstnike Liidus. – Sirp 3. III 2000.

20 Andrus Esko. Tartu kunstnikele jõulurahu ei tule. – Õhtuleht 24. XII 1999 ja Tartu Kunstnike Liidus jätkub käärimine. – Tartu Postimees 13. XII 1999.

21 Ants Juske. Peataolek Tartu Kunstielus. – Eesti Päevaleht 26. I 2000.

1.1. Tartu Kunstimuuseum²²

Näitusepinnad ja näitused

Viimased näitused Tartu Kunstimuuseumi Vallikraavi tänava hoones lõppesid 30. juunil 1999²³. Alates sellest hetkest oli näitusepindadena kasutusel vaid nn viltune maja Raekoja platsil (kus kuni aastani 2012 asusid ka osad muuseumi kogud). Sisuliselt oli muuseumil võimalik kasutada hoones kahte ülemist korrust, kus varem oli peaaesjalikult näidatud erinevaid eesti kunsti püsiekspositsioone²⁴. Juba 1990ndate alguses oli mõistetud, et pelgalt harva vahetuvate suurnäitustega küllastajaid ei püüa ning hakati kolmanda korruse viimases otsasaalis tegema väiksemaid vahetuvaid näitusi. Peaaesjalikult olid need peaväljapanekuid toetavad satelliitprojektid, kuid näiteks 1997. aastal esitleti seal ka Liina Siibi installatsiooni „Külalislahkus”.

Selline ruumikitsikus ei kestnud kaua – 1999. aastal saadi endale seni Kivisilla apteegi kasutada olnud esimese korruse ruumid.²⁵ Järgmisel aastal läksid nii uued ruumid kui kolmas korrus remonti, peale mida võis juba rääkida kaasaegsetest tingimustest. Sama remondi ajal valmis ka pedagoogika klass (osakond oli loodud 1998. aastal) ning aastal 2005 kohendati teise korruse paraadnäitusesaale.²⁶ Järgmine uuendus jääb juba uude kümnendisse, kui 2012. aastal rajati kolmandale korrusele lisasaal n.ö kunstikabinet (praeguseks muuseumi projektiruum).²⁷

Üldiselt jäid terve kümnendi jooksul kahe ülemise korruse ruumid suuremate grupinäituste jaoks. Erandiks olid mõned kunstiklassikuteks saanud ja manale teele läinud autorite isikunäitused (Johann Köler (kuraator Epp Preem, 2001), Aleksander Vardi (kuraator Krista Piirimäe, 2001–2002), Karin Luts (kuraatorid Mare Joonsalu,

22 Mäluasutusena on Tartu Kunstimuuseum oma enda minevikku korralikult kaardistanud. Nullindate algul ilmus „Dialog. 2000 versus 1940” (toim Ene Asu-Õunas), kus muuhulgas räägitakse üheksakümnendate tulmetest. 2005. aastal ilmus „Tartu Kunstimuuseumi kroonika 1990–2005” (koost Ene Asu-Õunas, Reeli Kõiv, Reet Pulk-Piatkowska ja Tiiu Talvistu). Ja kogu senise ajaloo võttis kokku 2015. aastal ilmunud „Tartu Kunstimuuseum 75” (toim Tiiu Talvistu).

23 Reaalselt oli kasutada ainult teine korrus, sest esimesel korrusel oli näituste jaoks juba alates 1992. aastast ainult üks väike tuba. Reet Mark. Saateks, lk 4.

24 Erandid: „Põhjatähe all. Soome kunst 1920–1940” (kuraatorid Ulla Vihanta, Tiiu Talvistu, Ene Asu-Õunas, 1993–1994), „Elmar Kitse fenomen” (kuraatorid Mare Joonsalu, Reet Mark, Tiiu Talvistu, 1994), „Rujaline roostevaba maailm. 1970ndate kunst” (kuraator Tiiu Talvistu, 1997), „Eesti kunsti ülevaatenäitus 79. aastat hiljem” (kuraator Mare Joonsalu, 1998) ja „Konrad Mägi” (kuraatorid Reet Mark, Maie Raitar, 1998).

25 Raimu Hanson. Raeplatsi viltune maja näitab kunsti kõige kiuste. – Tartu Postimees 15. V 2008.

26 Reet Mark. Saateks, lk 4, 7.

27 Raimu Hanson. Eesti aja inimesed avavad uue kunstisaalis. – Tartu Postimes 6. V 2012.

Reet Mark, Tiiu Talvistu, 2004–2005), Johannes Saal (kuraatorid Mare Joonsalu, Tiiu Talvistu, 2006–2007), Eerik Haamer (kuraator Reeli Kõiv, 2008)). Neist viimane oli esimene kõigil kolmel korrusel toimunud näitus ning rändas hiljem edasi Kumu Kunstmuuseumisse. Esimese elusoleva kunstnikuna esines ülemistel korrustel isikunäitusega Enn Põldroos (kuraator Tõnis Tatar, 2013). Kümneni keskpaigast pandi rõhk ka näitustega kaasnevatele monograafiatele (Luts, Saal, Haamer), mille tõeliseks lõppakordiks oli 2010. aastal ilmunud mahukas kunstikool „Pallase” ülevaade. Osad grupinäitused tulid oma autorite valikus välja ka kaasaega, kuid paljud piirdusid siiski vaid 20. sajandi esimese poolega. Nullindate ainsaks suureks väliskunstinäituseks oli „Rootsi kunsti ülevaade Uppsala läänivalitsuse kogudest” (kuraator Holger Rajavee, 2000).

Uued esimese korruse ruumid olid algusest peale mõeldud kokku segama kaasaegset- ja klassikalist kunsti. Tõeliseks avalöögiks võib pidada 2001. aasta algul toimunud Silver Vahtre ja Uku Põllumaa *performance*-installatsiooni „Apteegifantoom” (kuraator Holger Rajavee).²⁸ Sümboolselt järgnesid sellele 1995. aastal maaliosakonna lõpetanud ja koheselt Tartu üheks esimaalijaks kerkinud Imat Suumanni isikunäitus ning pallaslasest lillemaali Ann Audova mälestusnäitus. Renoveerimise järgselt õnnistas saalid sisse Holger Rajavee kureeritud kineetilise ja tehnoloogilise kunsti projekt „Slow-tech”, mis ühendas vanasid tegijaid nagu nagu Kaarel Kurismaa ja Raivo Kelomees EKA tudengitega ning mille satelliitnäitused toimusid Sebras ja Lastekunstikooli galeriis.²⁹

Esimese korruse näituseplaan loksus kiiresti paika ning jälgis aastate jooksul suhteliselt sarnast mustrit. Iga aasta juunis toimus Tartu Ülikooli maaliosakonna lõputööde näitus koos kaitsmistega ning 2002–2004 leidsid aset ka Tartu Kõrgema Kunstikooli diplomitööde väljapanekud. Sellele järgnesid peaaegu tervet suve katvad lõputööde koondväljapanekud, kus linna teistelt pindadelt toodud maaliosakonna valiku kõrval olid kohal ka Tartu Kunstikool ja Tartu Kõrgem Kunstikool (viimased kuni aastani 2008). Pea igal aastal toimus üks varasema kunsti näitus (erand 2010) ning kümneni esimesel poolel esines ka mõni väliskunstnik. Viimaste hulgas olid esindatud Läti (Ilmars Blumbergs (2003)), Kurts Fridrihsons (2007)), Soome (Arja Toivonen

28 Ott Karulin. Merle Jääger asendas oma kehaga kandikut. – SL Õhtuleht 6. II 2001; Aigi Viira. Kivisilla apteegi viimnepäev. – Tartu Postimees 31 I 2001.

29 Raimu Hanson, Aigar Järveveer. Galeriis vilgub, nirišeb ja müriseb taieseid. – Tartu Postimees 22. XII 2001.

(2002), Christine Candolin (2005) ja Tampere kunstnikud (2002)), USA (Rebecca Keller (2003)) ning Iisrael (Tenno Pent Sooster (2003)).

Peamine rõhk langes 20. sajandi lõpukümnenditel kunstieluga liitunud autoritele. Tartlastest olid esindatud Anne Parmasto (2002), Kersti Rattus (2002), Ahti Seppet (2003), Lembit Saarts (2004), Jaan Punga (2006) ja Ilmar Kruusamäe (2007). Varasemalt endale nime teinud kunstnike nagu Peeter Mudist (2002), Leonhard Lapin (2003), Sirje Runge (2003), Ado Lill (2005), Raul Rajangu (2005, 2010), Jaan Elken (2005) ja Kaarel Kurismaa (2010) kõrval said võimaluse ka üheksakümnendate uued tulijad: Laurensius (2003), Herkki-Erich Merila (2004), Vano Allsalu (2004), Liina Siib (2005), Jaan Toomik (2005), Paul ja Anne Daniela Rodgers (2006), Andres Sütevaka (2006), Eve Kiiler (2007), Marco Laimre (2007) ning Urmas Viik (2009). Nullindatel Eesti kunstieluga liitunud autorite isikunäituste jõudmine Viltusse majja oli visa tulema ning seetõttu saabki sel kümnendil lugeda ette vaid kolm nime: Eda Lõhmus (kuraator Reeli Kõiv, 2003), Alice Kask (kuraator Tõnis Tatar, 2008) ja Tanja Muravskaja (kuraator Indrek Grigor, 2010). Erinevalt ülemiste korruste näitustest, olid esimese korruse trükised pigem vihiku formaadis ning enamasti puudusid üldse. Aastatel 2007 ja 2008 kureerisid muuseumi töötajad kokku seitse näitust Athena Kultuurikeskuses. Kõike kokkuvõttes võib muuseumi programmi antud kümnendil pidada tasakaalu otsimiseks uue ja vanema kunsti vahel, kuid suuremad muutused ootasid veel järgmist kümnendit.

Kollektiiv

1999. aasta lõpus kukkus kaks uue direktori leidmiseks korraldatud kandideerimisvooru läbi.³⁰ Kui Heiki Pärdi ka 2000. aasta mais lõpuks leiti, palus ta seoses teadustöö lõpetamisega oodata 1. oktoobrini, mis tähendas, et Preem jäi kohusetäitjaks oodatust pikemaks.³¹ Etnograafia taustaga Pärdi viis küll läbi viltuse maja remondi, kuid ei sekkunud eriti muuseumi sisulistesse tegemistesse, nii et 2007. aastal sai ta tõdeda: „See ei olnud minu jaoks õige amet, olen selles veendunud ja olin tegelikult ka [kandideerimisel].”³² Kümnendi teisel poolel kuni aastani 2013 oli

30 Tartu Kunstimuuseumi juhiks valitu Heiki Pärdi. – Eesti Päevaleht 12. V 2000.

31 Reet Weidebaum. 11. V valiti Tartu Kunstimuuseumi direktoriks ERMi teadur Heiki Pärdi. – Sirp 19. V 2000.

32 Enn Heinsoo. Heiki Pärdi – mees, kes on oma koha leidnud. – Äripäev 1. X 2007. Pealkirjas mainitud oma koht oli Eesti Vabaõhumuuseumi teadusdirektori positsioon. Poolteist kuud peale tööle asumist oli Pärdi veel väga positiivselt meelestatud: Aigi Viira. Heiki Pärdi ei raiska aega õhulosside

muuseumi direktoriks endine näitustemaja juhataja ning joonistus- ja akvarellikogu hoidja Reet Mark (töötas muuseumis alates 1988. aastast).³³ Jätkati juba toimival kursil ning tehti väikeseid värskendusi, kuid kõigile suurematele soovidele tõmbas kriipsu peale kriisiaastate kokkuhoiupoliitika, mis küll suudeti üle elada suhteliselt väikeste kadudega. Muuseumi kuratoorse ja teadusliku tuumiku moodustasid lisaks Margile pikaaegsed töötajad Ene Asu-Õunas (al 1967), Tiiu Talvistu (al 1974), Ahti Seppet (al 1984), Mare Joonsalu (al 1985), Reeli Kõiv (al 1988) ja Reet Pulk-Piatkowska (al 1988). Kohe ametisse astudes lõpetas Mark töösuhte Krista Piirimäe (ale 1970)³⁴, Epp Preemi (al 1976) ja Holger Rajaveega (al 1996) ning tõi kiirelt sisse värsket verd: 2005. aastal liitusid kollektiiviga Tõnis Tatar kogude tehniku ja Liisa Kaljula muuseumipedagoogina ning aasta hiljem Indrek Grigor foto- ja videokogu hoidjana. Kõik noored said peatselt võimaluse muu töö kõrvalt ka näituseid kureerida, kuid kümnendi lõpuks oli neist alles vaid Tatar, sest Kaljula oli lahkunud Eesti Kunstimuuseumisse ja Grigor Tartu Kunstimajja.³⁵ Järgmised ning tõeliselt suuremahulised personalimuutused tõi endaga kaasa 2013. aastal alanud Rael Arteli direktoriaeg.

ehitamisele. – Tartu Postimees 15 XI 2000.

33 Raimu Hanson. Tartu Kunstimuuseumi direktoriks saab Reet Mark. – Tartu Postimees 8. III 2005.

34 Piirimäe lahkumisele järgnesid mitmete aastate jooksul tema süüdistused muuseumi töö korralduse ning kunstiteoste varguse kohta, mis siiski ei leidnud kordagi tõestamist. Vaata näiteks: Mirko Ojakivi. Tartu Kunstimuuseumi juht: meie kogudest pole midagi kadunud. – Eesti Päevaleht 4. XI 2008.

35 2010. aastal võttis Grigorilt foto- ja videokogu hoidja posti üle siinkirjutaja.

1.2. Tartu Kunstnike Liit ja Tartu Kunstimaja³⁶

Hooned

Tartu Kunstnike Liidu peamisteks probleemideks ja tüliõunaks 1990ndate lõpus ja 2000ndate alguses olid vahepeal tekkida jõudnud aktsiaseltside küsimus, amortiseeruv kinnisvara, eluruumide erastamine ning Kunstifondilt päranduseks saadud kunstikogu.³⁷ Liidule kuulus kolm hoonet: 1959. aastal Vanemuise tänavale ehitatud Kunstimaja, kus lisaks galeriile ja tööruumidele asusid ateljeed ja korterid, 1972. aastal ehitatud Ujula tänavale ARSi hoone ateljeede ja töökodadega ning viimase kõrval Staadioni tänaval asunud 20. sajandi alguses ehitatud keraamikatehnik (Ceramicum). Et säilitada nende hoonete kuulumist Liidule võeti need kui pankrotistunud AS Artese vara koos viimase võlgadega üle.³⁸

Üks olulisemaid küsimusi oli seotud Kunstimajas olevate korteritega: kuigi liikmed olid nende erastamise vastu³⁹, kohustas selleks seadus, mis tähendas, et Liit kaotas endale kuuluva kinnisvara ning jagas hiljem katust korteriühistuga. Samal ajal lagunesid kõik Liidule kuuluvad hooned. 1999. aastal seisis endine keraamikatehnik tühja ja kasutuna ning ARSi hoone viiest korrusest neljal ei olnud ühtegi rentniku.⁴⁰ Juhatuse protokollidest tuleb välja, et terve kümnendi jooksul oli probleeme üürnikelt rendi kätte saamisega.

Üheks võimaluseks, millega katta remondikulud, oli 1995. aastal Kunstifondilt saadud Tartu kunstnike teoste müümine linnavalitsusele.⁴¹ Nende teostega seotud

36 Kuigi 2009. aastal kaasnes näitusega „Pool sajandit“ trükkis „Tartu Kunstnike Maja 50“ (koost Jaak Kangilaski ja Tiiu Talvistu), on selles enamus infot maja ja liidu asutamise kohta. Ka lisatud näituste nimekiri jõuab vaid aastasse 1989. Suur osa siin toodud andmeid põhineb Tartu Kunstnike Liidu juhatuse ja üldkoosolekute protokollidel, mida säilitatakse praegu Liidu kantseleis ning mis on suuresti korrastamata.

37 Lühikese ülevaate 1990ndatel liiduga toimunud andis esimeses uuesti ilmuma hakanud Eesti Kunstnike Liidu aastaraamatus toonane juhatuse liige Kaire Nurk. Kaire Nurk. Tartu Kunstnike Liit 1998. – Juta Kivimäe (koost). Eesti Kunstnike Liit. Aastaraamat 1998. Tallinn: Eesti Kunstnike Liit, 1999, lk 38–39.

38 Võlad kustutati osaliselt kunstiteoste müügist (vt allpool) saadud rahast. Vaata: Tõnis Paberit. Tegelikusse süüvimata süüdistused. – Tartu Postimees 23. VIII 2004.

39 Stepan Karja. Kunstnike maja korterid vaidluse all. – Tartu Postimees 25. XI 1998; Juhan Paberit. Kunstnike maja vaidluse all. – Tartu Postimees 14. XII 1998; Kaire Nurk. Kunstimaja olgu jagamata kunstiruum. – Tartu Postimees 19. III 1999 ja viimase vastulause Kalju Nagel. Jagatud kunstiruum. – Tartu Postimees 14. IV 1999.

40 Kaire Nurk. Tartu Kunstnike Liit. – Liina Siib (koost). Eesti Kunstnike Liit. Aastaraamat 1999. Tallinn: Eesti Kunstnike Liit, 2000, lk 22.

41 Linnavalitsus ostis kunstiteoseid. – Tartu Postimees 30. VII 2002.

ebatäpsed ja segased nimekirjad ning tõsiasi, et paljud kunstnikud olid oma teosed endale tagasi küsinud, viisid tõsiste süüdistusteni seoses kunstikogu kaotsimineku, mis aga ei leidnudki kunagi lõpliku tõestamist.⁴²

2004. aastal müüdi keraamikatsehhi, mille tulust kaeti ARSi hoone katuse remont ning remonditi ka Vanemuise hoonet. Kahjuks tehti aga Kunstimaja katuse remont niivõrd kehvasti⁴³, et 2013. aastal tuli see uuesti ette võtta ning seekord juba pangalaenu abil.⁴⁴ Teiseks väga oluliseks kuluartikliks oli alates 2000ndate lõpust karmistunud kontroll tuleohutusreeglite täitmisel, mille tulemusena pidi mõlemas majas tegema väga suuremahulisi investeeringuid.

Liidu juhtimine

2000. aasta mais toimunud üldkoosolekul astus Imat Suumann tagasi ja esimeheks valiti skulptor Tõnis Paberit.⁴⁵ Juhatuse protokollidest, mis toona sisaldavad sageli ka stenogramme öeldust, võib järeldada, et õhkkond oli erinevate huvigruppide vahel sageli äärmiselt pingeline⁴⁶. 2003. aastal valiti juhatajaks 1995–1997 juba sama posti hoidnud skulptor Jaan Luik, kes elas 2004. aasta keskel üle talle Kruusamäe poolt tehtud umbusaldusavalduse, kuid soovimatuse tõttu juhataja tööd teha valiti 2005. aastal tema asemel Liidu juhatajaks keraamik Tõnis Kriisa, kes muuhulgas oli varasemalt juhtinud AS Artese likvideerimiskomisjoni.⁴⁷ Kui 2008. aastal Kriisa ametiaeg otsa sai, oli aasta esimehe kohusetäitjaks maalikunstnik Riina Neeme.⁴⁸ 2009. aasta mais valiti esimeheks skulptor Bruno Kadak, kes aga 2010. aastal suurenenud töömahu tõttu Tallinas ameti maha pani. Esimeheks valiti endine galerist Markus Toompere⁴⁹, kes valiti tagasi ka 2018. aastal. Kui aastal 2000 oli liidus 90 liiget, siis 2010. aastal juba 124, mis on siiski väiksem kasv kui järgmisel kümnendil⁵⁰.

42 Avalik kiri ja avalik vastus. [Sven Kivisildniku süüdistused ja Tõnis Paberiti vastused.] – Sirp 17. X 2003; Mirko Ojakivi. Tartus kadus ligi poolsada maali. – Eesti Päevaleht 23. I 2004; Ilmar Kruusamäe. Teadmata kadunud maalid. – Maaleht 25. XI 2004. On oluline mainida, et Kruusamäe oli tööde müümise ajal ka ise osa aega Liidu juhatuses.

43 Martin Pau. Kunstimaja maadleb lekkiva katusega. – Tartu Postimees 10. V 2012.

44 Raimu Hanson. Tartu Kunstnike Liit sai kohtus võidu. – Tartu Postimees 20. XI 2013.

45 Siinkohal on huvitav mainida, et kui kaks esimest Eesti Kunstnike Liidu aastaraamatut sisaldavad ka peatükki Tartu Kunstnike Liidus (mõlema autoriks Kaire Nurk), siis edaspidi Tartu Kunstnike Liit eraldi äramärkimist ei leia.

46 Vaata ka: Berk Vaher. Kui muusa kogeleb, kõneleb värvipüstol. – Tartu Postimees 2. VIII 2008.

47 Raimu Hanson. Tartu kunstnike asus juhtima Tõnis Kriisa. – Tartu Postimees 9. II 2005.

48 Raimu Hanson. Pisiplastika ajab välja auru ja maitseb magus. – Tartu Postimees 25. VII 2008.

49 Tartu kunstnikke asus juhtima uus esimees. – Tartu Postimees 2. VI 2010.

50 Kirjutamise hetkel on 181 liiget.

Galeriid

Juhatuse protokollidest lähtub, et raskustes oleva Liidu kulul töötanud Tartu Kunstimaja galeriides näituste korraldamise eest hakati 1990ndate lõpus kunstnikelt renti nõudma⁵¹, kuid uue aastatuhande algul sellest järk-järgult loobuti⁵². 1999. aastal avati endise monumentaaskulptuuri ateljee asemel monumentaalgalerii.⁵³ 2002. aasta veebruaris avati esimesel korrusel müügigalerii⁵⁴, mis kandis aga kahjumit⁵⁵ ning nii otsustati juba samal aastal viia monumentaalgalerii tegevus üle vabanenud ruumidesse. Peale ruumide remonti novembris avatigi praeguseni toimiv väike galerii. 2002. aasta teisest poolest oli monumentaalgalerii üüritud Tartu Kõrgemale Kunstikoolile ning seal toimus õppetöö. Leping lõppes 2007. aastal ning 2008. aasta algusest praeguseni on Tartu Kunstimajas töötanud korraga kolm galeriid.

Aastatel 1997–2000 oli Tartu Kunstimaja galeristina ametis Mariann Raismaa, kelle sõnutsi oli Kunstimaja näitusepoliitika enne tema tulekut suhteliselt soiku jäänud.⁵⁶ Kui Raismaa 2000. aastal Amsterdami õppima siirdus, asendas teda aasta jooksul Katrin Roots, kellelt omakorda võttis galeristi ameti aastateks 2001–2007 üle Külli Aleksanderson. Tema all loksus enam-vähem paika galeristi töö ulatus ning ruumid said elementaarse valgustuse ja tehnika (Kultuurkapitali toel), kuid küsimusi tekitas ikka veel näituseplaani sõltumine juhatusest.⁵⁷ 2007. aasta veebruarist asus galeristina tööle Markus Toompere, kes oli selles ametis kuni aastani 2010, mil ta valiti Liidu juhatuse esimeheks. Uuel ametipostil olles kutsus ta oma endisele töökohale Indrek Grigori Tartu Kunstimuuseumist, kes oli selles ametis 2018. aasta kevadeni.

2000. aastal saadud Kultuurkapitali kvartalitoetus 10 000 krooni kasvas 2003. aastaks 30 000 krooni peale, kuid tõusis siis uuesti alles 2007. aastal. Toetust saadi ka

51 Kuigi liidu liikmed olid sellest vähemalt osa ajast vabastatud: Kaire Nurk. Tartu Kunstnike Liit. – Eesti Kunstnike Liit. Aastaraamat 1999. Koost. Liina Siib. Tallinn: Eesti Kunstnike Liit, 2000, lk 22.

52 Eesti Kultuurkapitali 2003. aasta IV jaotuse eralduste nimekirjas (Sirp 9. I 2004) seisab: „Tartu Kunstnike Liit kohustub näitustelt renti mitte võtma”.

53 Kaire Nurk. Tartu Kunstnike Liit. – Eesti Kunstnike Liit. Aastaraamat 1999. Koost. Liina Siib. Tallinn: Eesti Kunstnike Liit, 2000, lk 22.

54 Tartu kunst jõuab publikuni. – Sirp 1. III 2002.

55 Raimu Hanson. Noored annavad kunstielule näo galeriikitsikuse kiuste. – Tartu Postimees 20. V 2002.

56 Mariann Raismaa. Tartu Kunstnike Liit 1998. Kihistusi Kunstimaja ruumist. – Juta Kivimäe (koost). Eesti Kunstnike Liit. Aastaraamat 1998. Tallinn: Eesti Kunstnike Liit, 1999, lk 36. Mari Sobolevi [Kartau] sõnutsi toimis enne Raismaa galeristiks saamist Kunstimaja näitusetegevus „elame-näeme” ning „mõeldud-tehtud” põhimõttel. Mari Sobolev [Kartau]. Võõrandumise eest põgenemise tsoon. – Sõnumileht 11. II 1998.

57 Osaliselt viidatakse küsimustele: Raimu Hanson. Kui kriitiline suhtumine ühineb kunstiarbastusega. – Postimees, 25. I 2007.

Kultuuriministeeriumi programmist Kunstigaleriid, kuid 2008. aastala alanud majanduskriisi tingimustes otsustas ministeerium vähendada programmi 2009. aasta rahastust 1,45 miljonilt kroonilt 300 000 peale ning see jagati ilma konkursita EKLi galeriidele (tõsi, hiljem sai Tallinna Kunstihoone ülejäänud vahenditest 30 000).⁵⁸ Seetõttu otsustasid galerist ja juhatus 2009. a juulis kuuks ajaks kõigi galeriide ukсед sulgeda.⁵⁹ Ministeeriumi programm taastus alles 2011. aastal, mil Tartu Kunstimaja sai seal 2500 eurot ning samal aastal oli näitusegevuse kvartalitoetus Eesti Kultuurkapitalilt 8900 eurot.

Näitusegevus

Kõige pikema traditsiooniga näitus Kunstimaja programmis on iga-aastane Tartu kunsti aastanäitus, mis toimus terve selle perioodi žüriinäitusena ning iga aasta erineva kujundajaga. Enamasti toimus näitus Kunstimaja kõigis saalides (mis tähendas, et pind muutus aastate lõikes) ning sellel osales umbes kuuskümmend kunstniku⁶⁰.

Pikkuselt teine traditsioon oli juunis toimuv TÜ maaliosakonna lõputööde näitus, millede korraldamine oli alguse saanud juba 1990ndatel, kui majas toimus ka osakonna õppetöö. Kümneni jooksul lisandus Kunstimajale lõputööde esitlemise kohana ka Tartu Kunstimuseumi esimene korrus ning aeg-ajalt jagus neid ka Y galeriisse ja muudele Tartu näitusepindadele. Alates 2008. aastast, kui avati magistriõpe, kasutati Kunstimaja peamiselt magistritööde näitamiseks. Nii näitasid oma lõputöid näiteks Eda Lõhmus, Maris Palgi, Andrus Raag (kõik 2008), Veiko Klemmer (2009) ning Laura Pöld (2010).

Lisaks sellele toimusid ka erinevad veel õppivate ja juba vilistlaseks saanute ühisnäitusest, millest olulisimaks võib pidada osakonna 20. juubelile pühendatud näitust „Jubilar” (kujundajad Irina Krivonogova, Peeter Krossmann, Rauno Thomas Moss ja Imat Suumann, 2008). Maaliosakonna vilistlased olid ka ühed suuremad isikunäitustega esinejad: Sven Saag (2000, 2004), Priit Pajos (2000, 2006), Kaarel Vulla (2000), Peeter Allik (2001, 2004), Maris Palgi (2001, 2009), Külli Suitso (1999, 2001, 2008), Kaie

58 Avalikku taotlusvooru ei toimu. – Artishok 20. XII 2009. <http://artishok.blogspot.com/2009/12/avalikku-konkurssi-ei-toimu.html> (vaadatud 7. V 2021). ja Vahur Koorits. Väikegaleriid jäeti salaja toetusrahata. – Postimees 13. V 2009.

59 Raimu Hanson. Miks on Tartu kunstimaja 3. augustini kinni. – Tartu Postimees 6. VI 2009.

60 Järgmisel kümnendil kasvas osalejate arv kiiresti üle saja ning praeguseks rekordiks on 2018. aastal Margus Meinarti kureeritud ja kujundatud aastanäitus 132 osalejaga.

Luik (2002) Priit Pangsepp (2006), Rauno Thomas Moss (2006), Peeter Krossmann (2007, 2008), Jane Liiv (2007), Eva Labotkin (2009).⁶¹

Kümnendi esimeses pooles toimus ka erinevaid Tartu Kõrgema Kunstikooliga seotud näituseid, kuid lõputöid Kunstimajas ei näidatud ning peale 2009. aastal Nooruse galerii avamist pole kool oma õpilastega seotud näitusi enam organiseerinud.

Tartu kunstnikest osalesid isikunäitustega kõige sagedamini Evi Gailit (2006, 2010), Jüri Kask (2000, 2001, 2009), Jaan Luik (2000, 2001, 2002, 2007), Jüri Marran (2003, 2007), Margus Meinart (2005, 2008), Stanislav Netšvolodov (2000, 2005), Tõnis Paberit (2003, 2007) Astrid Rammo-Saare (2003, 2008), Ahti Seppet (2000, 2006, 2009) ja Endel Taniloo (2003, 2008). Suhteliselt regulaarselt esines Kunstimajas ka Kursi Koolkond (1999, 2002, 2004, 2011). Aastatel 2001, 2003 ja 2008 organiseeris näituseid Tartu Seniorkunstnike Koondis, mis tavaliselt esitles ennast Tartust väljaspool, ning 2000 ja 2008 korraldas näitused kunstühing „Pallas”.

Mitte-tartlastest kunstnikud esinesid peamiselt traditsiooniliste meediumitega (Evi Tihemets (2000), Valdur Ohakas (postuumselt 2000, 2005), Peeter Mudist (2004), Ivo Lill (2004), Mare Mikoff (2005), Siim-Tanel Annus (2006), Valeri Vinogradov (2007), Jaan Elken (2009)) kuid oli ka uuemaid lähenemisi: Erki Kasemetsa installatsioon (2000), rühmituse Puhas Rõõm soouurimuslik näitus (2002), Jaan Toomiku videoinstallatsioonid (2003), Jaan Paavle video-retrospektiiv (2005), Erik Alalooga masinad (2007), jt. Olulise komplektina tuleks lisada Peeter Lauritsa ja Ain Mäeotsa „Mullatoidu restoran” (2004).

Väga olulise osa programmist moodustasid ka erinevate loominguliste ühenduste (aasta)näitused. Kõige enam organiseeris näituseid Eesti Maalikunstnike Liit, mille puhul lisaks 2001. aasta ülevaatele toimusid Tartus kõik aastanäitused ajavahemikus 2004–2011 (hiljem on neid enim toimunud Pärnu Uue Kunsti Muuseumis). Lisaks esinesid näitustega Vabagraafikute Ühendus (2000, 2006), Akvarellistide Ühendus (2002, 2007), Tekstiilikunstnike Liit (2003), Nahakunstnike Liit (2004, 2007) ja Kujurite Ühendus (2005). Aastatel 2005, 2006 ja 2009 peatusid Kunstimajas ka Vaal Galerii organiseeritud rändnäitused. Raivo Kelomees organiseeris kahel korral interaktiivse kunsti näituseid: 2000. aastal Kõrgema Kunstikooli tudengitega ning 2009. aastal Kõrgema Kunstikooli ja EKA tudengitega. Kunstiakadeemia tudengid külastasid

61 Huvitava kombel jõudis üks 1990ndate enim hinnatud lõpetajaid Imat Suumann esimese isikunäituseni alles 2014. aastal.

näitustega ka 2004., 2006. ja 2007. aastal. 2010. aasta sügisel toimus Kunstimajas teine Artishoki Biennaal (kuraator Kati Ilves).

Välisnäitustest oli kõige enam soomlaste ja lätlaste omi. Soomet esindasid Ludmilla Siim koos sõpradega (2000), Erkki Kannosto (2001), Tampere kunstirühmitus Karu Miina (2002), Veijo Hukka (2002), Eva Cedeström (2002), Juha Suonpää (2007), Heikki Mäntymaa ja Heikki Portaankorva (2008), Porvoo Kunstnike Liit (2008) ja Soome sõpruslinnade näitus (2009). Lätist omakorda Matti Miliuse kureeritud „Läti noor kunst” (2002) ja „Silmast silma” (2003) ning Diāna Adamaite ja Eva Vēvere ühisnäitus (2007). Lisaks toimusid kahel korral Ungari vanema kunsti näitused (2000 ja 2005) ning 2006. aastal oli peamine Miliuse organiseeritud Kaunasega kunsti vahetamise projekti näitus samuti Kunstimajas.

1.3. Teised näitusepinnad⁶²

1990ndatel tegevust alustanud galeriid

Mitmed Tartu näitusepinnad, mis tegid 2000ndate alguses küll oma viimaseid hingetõmbeid, olid avatud juba 1990ndate alguses.

1990ndad olid Tartu galeriitegevuses väga aktiivne aeg. Juba 1990. aastal oli uksed avanud Tartu Fotokelder, mis tegutses 1992. aastast galerii-klubi Illegaardina ja kus näitusegevus kestis veel aastasse 2001. Viimased kolm aastat juhatas galerii tegevust Matti Milius ning arvestatava osa moodustasid fotograafide nagu Peeter Linnap (2000), Peeter Laurits (2000), Toomas Volkmann (2000) ja Toomas Kalve (2001) väljapanekud. Maalikunstnikest esinesid muuhulgas Reiu Tüür ja Bruno Sõmerit (mõlemad 2000).

1992. aastal rajati Kүүtri ja Ülikooli nurgale KÜÜ ehk Tartu Kunstiühingu galerii, mis oli selgelt suunatud vanema kunsti näitamisele. Galeristina töötas Leili Parhomenko. 1996. aastal alustas samades ruumides kohviku kõrval tegevust galerii Legend, kus näitusevalikut tegi Matti Milius. Kuna ruumid polnud kunsti jaoks eriti sobilikud, tuleb näitustega tähtsuselt võrdväärseteks pidada vestlusõhtuid kirjanikega.⁶³ Näituseid tegid muuhulgas Reti Saks (1996), Rein Kelpmann, Albert Gulk, Enn Tegova (kõik 1998) ja Peeter Mudist (1999). 2002. aastal, kui ruumide üür tõusis nende minemisel Tartu Ülikoolile kümneid kordi, lõpetas pikemalt hinge vaakunud galerii oma tegevuse.⁶⁴

1993. aastal avati Raekoja platsi ja Rүүtli tänava nurgal Tartu Kunstnike Liidu aktsiaseltsi Artes hallatav Rүүtli galerii⁶⁵, mille galeristideks olid Holger Rajavee (1993), Lola Liivat (1994–1995) ja Toomas Mürk (1995–1997). Galeriis esinesid peamiselt juba tunnustatud autorid (nt Ilmar Malin, Leonhard Lapin, Enn Tegova, Silver Vahtre (kõik 1993), Peeter Mudist, Andres Tolts, Ando Kesküla (kõik 1994)), kuid

62 Tartu Kunstimuuseumi arhiiviprojekti Tartu 88 raames tegi Triin Tulgiste ära väga tänuväärse töö Tartu näitusepindade kaardistamisel. Selle tulemusena valminud näitust „Kampsunid ja Kostabid. Tartu näitusepaigad 1990–2014” saatis kaks trükist: kaardiga voldik (2013) ja paksem näituste kronoloogia (2014). Lisaks on Tartmusi YouTube'i kanalil ohtralt intervjuusid erinevate linna kunstieluga seotud isikutega.

63 Sven Parmas. Galerii legend: juulist juulini. – Sirp 8. VIII 1997.

64 Vilja Kohler. Miks on suletud Legendi kohvik, teksapood ja galerii? – Tartu Postimees 15. I 2002. Vaata ka: Raimu Hanson, Jüri Saar. Talvel suletud Legendi galerii avas ukseid kaheks nädalaks. – Tartu Postimees 30. VI 2002.

65 Kõrvalruumides asus nõukogude ajal pikalt ARSi kauplus, mis toona kuulus samuti Artesele.

sekka sattus ka nooremaid nimesid (nt Sven Saag (1994), Imat Suumann (1994), Kadi Kreis (1995), Peeter Krossmann, Kiwa (mõlemad 1996)). 1997. aastal omandas seoses Artese majanduslike raskustega⁶⁶ Tartu Kultuurkapitalilt galerii rentimise õigused Navitrolla (Heiki Tralla), kes rajas sinna galerii Obu, mille valik oli küll väga nooruslik, kuid liikus üha kommertslikumas suunas, kuigi galerist oli lubanud, et seal ei hakata näitama käsitööd ja kunstikoolide näituseid.⁶⁷ Algusaastatel esinesid seal näiteks Marko Mäetamm, Rauno Thomas Moss, Peeter Allik (kõik 1997), Andrus Joonas, Edy Maria Remarque ja Andreas W (Andrus Laansalu, kõik 1998) ning Arne Maasik (1999), kuid edasi läks valik juhuslikumaks ning vanemaks (nt 2004. aastal olid Epp Maria Kokamäe ja Ilmar Kruusamäe näitused). Viimastel aastatel täitis galeriid mitmel korral Maarja kooli õpilaste näitusmüük. Obu lõpetas tegevuse 2005. aastal.⁶⁸

1993. aastal Külli ja Toivo Hanseni poolt Jaani ja Laia tänava nurgal Tartu vanimas elumajas avatud Sebra galerii pendeldas algusest peale kahe äärmuse vahel: müügipind ja kaasaegse kunsti projektid. 1997. aastal kolis galerii uuele aadressile Baeri 2, kus ruumid olid galerii jaoks sobilikumad.⁶⁹ Kui esimese asukoha programmi tunnustatuimades autoriteks olid Jüri Arrak (1995) ja Andrus Kasemaa (1996), siis uuel aadressil esinesid juba ka tolle hetke kunstielu päevakajaliseimad nimed: Jaan Elken (1998), Ene-Liis Semper ja Kiwa (1998, 1999), Mare Tralla (1999)⁷⁰, Urmas Viik (1999), Marco Laimre (1999), Laurentsius ja A.D. (1999, 2000), Herkki Erich Merila (2001), Ruth Huimerind (2001), jpt. Suure osa programmist moodustasid Tartu taustaga kunstnikud nagu Ahti Seppet (1997, 2000), Sirje Protsin (1999), Ilmar Kruusamäe (2000, 2002), jt. 2002. aastal, kui peamiselt galeriiga tegelenud Külli Hansen asus tööle linnavalitsuse kultuuriosakonda ning tekkis probleeme Kultuurkapitali toetusega, Tartu „ainuke arvessetulev galerii”⁷¹ suleti.

66 Tiit Tuumalu. Rüütli galerii võib minna oksjonile. – Tartu Postimees 17. II 1997.

67 Kunstnik Navitrolla: kunst on ühik, mille eest makstakse raha, Rüütli galerii püüab hoiduda muuseumide õudsest imidzhist. – Postimees 24. IV 1997. Navitrolla ise kutsus enda galeriid ainukeseks kunstigaleriiks ja teisi samalaadseid institutsioone kunstikauplusteks: Annika Alasoo. Navitrolla avas Obu galerii. – Postimees 7. VI 1997. Vaata ka: Martin Pau. Uus galerii, kaks näitust ja Preemia. – Sõnumileht 10. VI 1997. Teine galerist oli Lembi Randma.

68 Obu galeriis lõppes kalli rendi tõttu tegevus. – Postimees 14. III 2006.

69 Marika Kaseoja. Sebra galerii uues kuues. – Postimees 18. VI 1997.

70 Tegemist oli eeldatavasti Sebra skandaalseima näitusega: Enrico Talvistu. Urineeriv Tralla jõuab välja teadmata kuhu. – Eesti Päevaleht 22. IV 1999.

71 Enn Lillemetsa hinnang Sebra galeriile Tartu kunstielu plusse ja miinuseid kokku võtvas artiklis: Raimu Hanson. Noored annavad kunstielule näo galeriikitsikuse kiuste. – Tartu Postimees 20. V 2002. Reet Varblane kutsus oma aastalõpu ülevaatest Sebrat „novaatorlikuks”: Reet Varblane. Kunstiaasta 2002 – poolt ja vastu. – Sirp 20. XII 2002. Vaata ka: Tartu Postimehe küsitlus [Kas Tartus on võimalik majandada elujõulist kunstigaleriid? Milline see galerii olema peaks?]. – Tartu Postimees 26. V 2002.

1994. aasta 14. mail avas Eesti Rahva Muuseum 1962. aastal valminud endises Raudteelaste klubis (Kuperjanovi 9) peale kapitaalremonti oma näitusemaja⁷² püsiekspositsiooni. Sügisel 1995 avati kolm näitusesaali ka hoone teisel korrusel. Üheks peamiseks kunstinäituste kuraatoriks võib pidada Kristjan Raba, kuid olulist rolli mängisid ka Reet Piiri, Vallo Kalamees, Aet Ollisaar ja Jane Liiv. Kujundajatest kasutati enim maalikunstnik Jane Liivi. ERMil oli tihe koostöö ka teiste muuseumitega, nii et galeriides on toimunud muuhulgas koostöönäitused Tartu Kunstimuuseumi, Eesti Kunstimuuseumi, Eesti Ajaloomuuseumi, Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuuseumi ja Eesti Arhitektuurimuuseumiga. Kahel korral näidati Matti Miliuse kollektsiooni või tema toodud näituseid (1997, 2003). Koolidest oli ERMil kõige tihedam suhe Tartu Kunstikooli ja hiljem Kõrgema Kunstikooliga (sageli tekstiiliosakond) ning Viljandi Kultuuriakadeemiaga. Kuigi 1990ndatel toimusid ka näiteks Ilmar Kruusamäe (1997), Urmas Viiki (1997) ja Ly Lestbergi (1999) näitused, siis nullindatel eelistati puhtalt kujutava kunsti näitustele kunsti ja rahvakultuuri põimivaid projekte.

1997. aastal avati aadressil Jaani 4 ühes linna vanimas puidust elumajas koostöös sõpruslinnaga renoveeritud Tampere maja⁷³, milles 1999. aastast asub ka korteri mõõtmetega galerii. Samast aastast on maja peremeheks ja galeristikks Sakari Neuvonen, kes küll aastatel 2006–2010 andis galeristi kohustused keraamik Mariliin Kindsikole. Tänu sellele, et hoones asub ka majutusasutus, on tegemist ühe vähese ennast ise majandada suutva kunstiasutusega Tartust.⁷⁴ Kunstnikele on galeriipind tasuta ning vastutasuks tuleb maja kollektsiooni jätta üks oma töö. Programm jaguneb Soome ja Eesti (või mõne muu riigi) kunstnike vahel enam-vähem pooleks ning meediumi-põhiseid piiranguid pole.

Tartu Ülikooli Raamatukogu hoones on kunstinäitused toimunud alates selle avamisest 1982. aastal ning puhtstatistiliselt võib nende külastatavust lugeda suurimaks Tartus (2000. aastal külastas raamatukogu kokku 720 000 inimest, 2009. aastal 380 000)⁷⁵. Peamiseks näitusepinnaks oli teisel korrusel asunud kohviku esine fuajee, sest seal oli pikk sein ning seda külastasid paljud lugejad. Nullindate lõpul läbisid raamatukogu teise korruse ruumid uuenduskuuri, mille käigus kolis kohvik esimesele

72 Hoone ajalugu koos näituseplaaniga on võetud kokku raamatus Agnes Aljas, Jane Liiv, Kristjan Raba (koost). [etteaste]. ERMi näitusemaja 1994–2015. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2015.

73 Valve Rehema. Tampere Maja Tartus. – Videvik 9. III 2006.

74 Asso Ladva. Tampere maja 20 aastat: Kalašnikovidega politseinikud ja seinad täis kunsti. – Õhtuleht 22. IX 2017.

75 Statistika pärineb Tartu Ülikooli Raamatukogu aastaraamatust, mis katab ajavahemiku 1995–2005 paberandjatel ning 2006–2009 digitaalselt. Aastaraamatus on ilmunud ka toimunud näituste loendid (ilma kuupäevadeta).

korrusele ja endine ekspositsioonipind nii sagedast kasutust ei leidnud, kuid samas avati teisel korrusel eraldi näitusesaal⁷⁶. Üheks pikema aegseks süstemaatiliseks näituste korraldajaks on olnud Konrad Mägi Ateljee, mille ülevaatenäitused on olnud iga-aastased. Rohkelt toimus ka erinevate Tartu Kunstikooli ja Tartu Kõrgema Kunstikooli osakondade ning Tartu Ülikooli maaliosakonna õpilastööde näituseid. Tartu autoritest esinesid näitustega näiteks Ilmar Kruusamäe (2000, 2002), Kalli Kalde (2000, 2004, 2006, 2008), Imat Suumann (2001), Priit Pajos (2001), Külli Suitso (2003) ja Andrus Kasemaa (2009). Väljaspoolt Tartut esinesid kümnendi jooksul peamiselt juba vanemad tunnustatud autorid nagu Siima Škop (2000), Helene Kuma (2001) ja Viive Tolli (2008), kuid 2005. aastal toimus näiteks ka ühenduste Infotankistid ja Puhas Rõõm ühisnäitus. Noorematest kunstnikest toimusid muuhulgas Eda Lõhmuse (1999, 2001), Maris Palgi (2000, 2002), Fideelia Signe-Rootsi (2000, 2004) ja Mihkel Ilusa (2007) väljapanekud.

Ka Tartu Linnaraamatukogu erinevates ruumides Kompanii tänaval on tehtud pidevalt näitusi. Suure osa väljapanekutest moodustavad küll õpilastööd või pigem harrastuskunstnike looming. Siiski on eksponeeritud ka teoseid Matti Miliuse ja Mart Lepa kogudest.

Kuigi peahoones asuv Tartu Ülikooli Kunstimuuseumi esitleb peamiselt oma klassikalist kunsti tutvustavat kipsvalandite kollektsiooni, on seal toimunud ka erinevaid isikunäituseid. Nii toimusid vaadeldaval perioodil näiteks Leonhard Lapini (2001), Ülo Sooster (2002) ja Kaljo Põllu (2010) väljapanekud.

Tartu Lastekunstikooli galerii

1995. aasta lõpus avati direktor Enn Tegova eestvedamisel Tartu Lastekunstikooli hoones Jakobi 52 (kuulub korporatsioon Fraternitas Liviensisele) galerii, mida algselt tuntigi Lastekunstikooli galerii nime all, kuid mida 2013. aastal hakati nimetama Jakobi galeriiks. Esimeseks galeristiks kutsus Tegova Holger Rajavee⁷⁷, kes oli varasemalt olnud lühikest aega samal positsioonil Rüütli galeriis ning asus 1996. aastal paralleelselt tööle ka Tartu Kunstimuuseumisse. Aastatel 2003–2004 töötas galeristina fotograaf Andres Keil, seejärel 2006–2007 lühikest aega Krista Sokolova ning pikemalt mõjutas galerii nägu 2007–2013 endine Y galerii galerist Margus Kiis. Tegova oli ise tihedalt seotud nii näituse- kui üritusteprogrammi

76 Teise korruse remont polnud veel lõppenud, kui 30. XII 2009 avati näitus „Rahvusülikool 90“.

77 Viire Villandi. Paul Saare maalid ootavad lastekunstikooli galeriis vaatajat. – Postimees 30. XII 1995.

koostamisega. Erinevalt Rüütlist ja Sebrast oli galerii algusest peale rendivaba ning oluliseks peeti nii õpilaste tööde näitamist kui näituste (ja neil osalevate kunstnike) kasutamist hariduslikul eesmärgil.⁷⁸ Sisuliselt toimusid näitused hoone alumise korruse läbikäidavates saalides, mis uste, akende ja ahjude tõttu polnud näitustegevuseks just eriti sobilikud.

Lisaks õpetajate ja õpilaste näitustele õnnestus Rajaveel meelitada 1990ndate lõpus ja 2000ndate alguses galeriisse olulisi projekte tervest Eestist. Nii esinesid seal näiteks Raivo Kelomees (1996), Leonhard Lapin (1997, 2000), Siim-Tanel Annus (1997) Kaljo Põllu (1998, 2009), Kaarel Kurismaa (2000), Liina Siib (2000), Marko Mäetamm (2000), Andrus Joonas (2001), Erkki Kasemets (2001), jpt. Eakamatest kunstnikest on hiljem näitused toimunud ka Andres Toltsil (2007), Malle Leisil (2011) ja Villu Jõgeval (2012). Kõige enam on isikunäituseid toimunud kooli toonasel direktoril Enn Tegoval (1998, 1999, 2001, 2006, 2009, 2011). Toimusid ka kunstnike gruppide Visarid (1996) ja Para (1996, 2000, 2001) näitused ning 1996. aastal meenutati „Harku 75” kunstisündmust. Tartu kunstnikest on aastate jooksul esinenud Peeter Krosmann (1996, 1999), Peeter Allik (1997), Külli Suitso (1998), Ahti Seppet (1998), Albert Gulk (2002), Sirje Petersen (2004), jt. Andres Keil tõi tänu tutvustele programmi ka Pärnuga seotud projekte (nt rühmitus Fašist Lenda Yle (2003) ja Mari Kartau kuraatorinäitus (2004)) ning see side on mingil määral kestnud ka edasi (Billeneeve (2008), Alar Raudoja (2009), Non Grata (2010)). Samuti on galerii olnud oluliseks pinnaks noortele kunstnikele: Kaie Luik ja Maris Palgi (2001), Kiwa (2002), Eda Lõhmus (2004), Hando Tamm (2006), Mai Sööt ja Krista Sokolova (2007), Taavi Piibemann (2007), Laura Pöld (2009), Margit Lõhmus (2012), jne.

Kuna Enn Tegova on alates 1960ndates olnud seotud ka tegevuskunstiga, toimus juba galerii esmane avamine koos happeninguga. Näituseavamisi saatsid sageli erinevate performatiivsed ettevõtmised ning Keili eestvedamisel organiseeriti ürituste sarja nimega Tegevuskunstide Öö. Kuna juba varasemalt oli olnud väikeseid probleeme üle käte läinud avamistega, otsustati antud ürituse puhul just hilisõhtuse formaadi kasuks, et õpilasi poleks osa saamas. Üritus toimus kümnekond korda ning hiljem on seda paari korral proovitud uuesti elustada.⁷⁹ Samuti kasvas galeriis toimunud sündmustest osaliselt välja interdistsiplinaarne festival Eclectica (2004–2012).

78 Triin Tulgiste intervjuu Enn Tegova ja Andres Keiliga Tartu Kunstimuuseumi YouTube'i kanalis. <https://youtu.be/guPz6wy3ucY> (vaadatud 7. V 2021).

79 Samas.

Y galerii

6. jaanuaril 2004 avati esimese Tartu Kunstikuu raames endise Legendi kohal Ülikooli ja Kүүtri nurgal olevas keldris Y galerii⁸⁰, mis allus Tartu Üliõpilasmajale ning mille teisteks peamisteks toetajateks olid Tartu linn ja Tartu Ülikool.⁸¹ Lisaks varasematele Legend galerii ruumidele olid kasutusele võetud ka baari kasutada olnud ruumid. Kuigi ruumi oli rohkem ja tehti ka värske remont, oli tegemist siiski võlvitud keldrisaalidega, mida täiendas šahtjas sisehoov. Ruumid olid rendivabad ning galerii tegutses mittetulunduslikel eesmärkidel. Esimeseks galeristiks valiti kunstiajaloolane Margus Kiis, kes oli varem töötanud Eesti Rahvamuuseumi näituste osakonnas. Kuigi programmi koostamisel oli ta suhteliselt vaba, pidi ta siiski aktsepteerima nõukogu otsuseid ning näiteks kuu pärast galerii avamist tuli näituselt eemaldada kaks Kiwa teost.⁸² Kiisi koostatud programm oli äärmiselt tihe, näitusid olid enamasti kahe nädala pikkused ning korraga toimus sageli kaks kui mitte kolm näitust. Esimese aasta jooksul oli kokku 34 väljapanekut.⁸³ 2007. aasta juunis Kiis lahkus⁸⁴ ning uueks galeristiks valiti Tartu Kõrgemas Kunstikoolis fotograafiat õppinud Kaisa Eiche⁸⁵, kelle koostatud programm oli pikemate ja kõiki saale koondavate näitustega. Eiche jäi postile kuni galerii sulgemiseni 2015. aasta viimasel päeval, kusjuures viimased poolteist aastat toimusid näitused Ülikooli endise kiriku ruumides (Jakobi 1) ning programmi eest oli vastutav Tanel Rander.⁸⁶

Kui Kiisi koostatud programmis oli kohta väga erineva vanuse ja tasemega nimedele, siis Eiche programm oli selgelt kaasaegsema ja professionaalsema suunitlusega. Esimestel aastatel leitavaid vanema põlve kunstnike nagu Tiit Pääsuke (2004), Lola Liivat (2005), Enn Tegova (2005) ja Enno Ootsing (2006) või Mart Lepa

80 Raimu Hanson. Kunstikuu tõi Tartusse uue galerii. – Postimees 7. I 2004; Margus Kiis. Legendi ruumidesse tuleb uus kunstigalerii. – Universitas Tartuensis 19. XII 2003.

81 Jaan Elken. Tartu Ülikooli Y-galeriis saab vaadata näitust „Õpetajate tuba”. – Universitas Tartuensis 16. I 2004.

82 Raimu Hanson. Kaks Kiwa tööd osutus näitusele sobimatuks. – Tartu Postimees 12. II 2004. Nõukogusse kuulusid algul Jaan Elken ja Anne Parmasto maaliosakonnast, Inge Kukk ja Jaak Kangilaski Tartu Ülikoolist ning Laine Jänes linnavalitsusest. Kiwa oli toona paberite järgi maaliosakonna üliõpilane.

83 Reet Varblane. Pealelend. Margus Kiis, Y-galerii galerist. – Sirp 11. II 2005. Vaata ka: Margus Kiis. Y-galeriist ja kunstikuust. – Postimees 4. I 2005.

84 Raimu Hanson. Kaks päeva ja üks öö ygaleristis elus. – Tartu Postimees 14. VI 2007. Intervjuu sõnab Kiis: „Mul on Y-galeriis olnud üle saja näituse ja need olid väga erinevad – on isegi ette heidetud, et liiga erinevad, mistõttu tase kõigub, et oleksin pidanud mingit stiili ajama. Mingi rea ajamine ei olnud mulle kunagi eesmärgiks, ainus eeldus oli, et siin oleks näitustel uudislooming.”

85 Raimu Hanson. Uus galerist tuleb otse kõrgemast kunstikoolist. – Tartu Postimees 30. III 2007.

86 Raimu Hanson. Y-galerii kolis keldrist kirikusse ja läks seejärel hingusele. – Tartu Postimees 5. I 2016.

kunstikogu (2006) hiljem enam ette ei tulnud. Kõige suurema osa näitustest moodustasid Tartu Ülikooli maaliosakonna õpilased, vilistlased ja vähesel määral ka õppejõud.⁸⁷ Algusaastate eksperimentaalsus kestis Kiwa ja ekspiga seotud nimede tõttu läbi kõigi aastate ning galeriis esinesid sageli näiteks Mihkel Kleis, Martini, Erkki Luuk, Tanel Rander, Taavi Novek, jt. Väga tihedaks osutus koostöö MoKSi residentuuri külaliskunstnikega nii näituste kui kokkusaamiste näol. Suhteliselt suur osa programmist kuulus tänu Eiche taustale ka fotokunstnikele: Piret Räni (2004, 2007), Tanja Muravskaja (2004), Tartu fotoklubi (2004), Kõrgema Kunstikooli tudengid (2004, 2009), grupinäitus „Kunstnik kaardil” (kuraator Margot Kask, 2006, samal ajal ka Rael Artel Gallery’s), Tartu fotokala (2006), Anna-Stina Treumund (2010), Reimo Võsa-Tangsoo (2011), Diana Tamane (2012, 2013). Alates 2009. aastast oli Y galerii kunstifestivali ART IST KUKU NU UT mõtteline kese, kuna Eiche oli üks selle peakorraldajaid.

Teised 2000ndatel tegevust alustanud näitusepinnad

Peale Sebra lahkumist asus uue aastatuhande algul selle esimeses asukohas Jaani ja Laia nurgal osaliselt skvot-põhimõttel toimunud muusikagalerii Damtan Dance, millel oli pidevalt probleeme võimudega.⁸⁸ Kunstnikest esinesid seal näitustega muuhulgas Timo Toots ja Kiwa.

2001. aastal avas varem Kassitoome ääres aadressil Oru 2 asunud Tartu Linnamuuseum oma ukseid nn Katariina majas (Narva maantee 23).⁸⁹ Samal aastal alustatid ka koostööd Kunstiühing „Pallase” ja eelkõige Enn Lillemetsaga, tutvustades järjest pallaslaste Rudolf Kriisa (2001), Herman Aunapuu (2003), Ann Audova (2004), Valve Janovi (2005) ja Hilda Kamdroni (2007) teoseid.⁹⁰ Koostöö on jätkunud ka hiljem.

2002. aasta 25. oktoobril avati Tartu Saksa Kultuuri Instituudi Heimat-stiilis hoone tornis (Kastani 1) Kohvrigalerii⁹¹, mille eestvedajaks oli suure osa aastast Eestis

87 Galerii avatakse õppejõudude ühisnäitusega „Õpetajate tuba”, kuid noore Rauno Thomas Mossi kõrval jõuab isikunäituseseni vaid Anne Parmasto (2013).

88 Raimu Hanson. Damtan Dance väldib klaasi- ja metallisära. – Tartu Postimees 28. VIII 2001 ja Anu Mõistlik. Politseinikud ajasid laiali Kiwa näituse avamise Tartus. – SI Õhtuleht 10. IV 2001.

89 Jüri Saar. Tartu ajalugu koondub tänasest linnamuuseumi uude hoonesse. – Postimees 30. VIII 2001. Linnamuuseumi näituste kronoloogia on leitav muuseumi aastaraamatutest.

90 Unustatud pallaslase maagiline looming Tartu Linnamuuseumis. – Postimees 13. VIII 2007.

91 Ametlikuks saksa keelseks nimetuseks on instituut ise märkinud „Koffergalerie tARTu”. Maie Kreek. Tosin aastat tegevjuhina SKIs. – Malle Ploovits et al. (toim), Tartu Saksa Kultuuri Instituut 1997–2007. Tartu: Tartu Saksa Kultuuri Instituut, 2007, lk 20.

elav ja Eesti juurtega kunstnik Christian-Ivar Hammerbeck.⁹² Koos Enriko Talvistuga välja mõeldud formaat pidi tähistama kunstiteoste kohaletoomist kohvrisk ning loodeti, et liikumine võiks olla mõlemasuunaline, kuigi reaalsuses toimusid näitused ainult Eestis. Väga suure osa programmist moodustasid Saksa kunstnikud, kelledest enamus oli seotud Tartu sõpruslinna Lüneburgiga. Eestlastest osalesid näitustel Peeter Paasmäe (2003), Epp Maria Kokamägi (2003), Valli Lember-Bogatkina (2005) ning Tartu fotogrupp O.V.E.R. (2005). Galerii tegevus lõppes 2005. aasta lõpus.

Esimene Rael Artel Gallery: Non-Profit Project Space⁹³ avati 2004. aastal Pärnus väikeses garaažis. Tulenevalt hoone veepidamatusest ja puudulikest küttevõimalustest oli tegu suvise näitusepinnaga. Tegemist oli kaasaegsele kunstile suunatud galeriiga, kus toimusid ainult kutsutud ja kohaspetsiifilised näitused. Ühisel konverentsil tegi Tartu Linnaraamatukogu direktor Asko Tamme Artelile ettepaneku avata oma galerii filiaal ka raamatukogu jaoks ebasobivates keldriruumides Kompanii 3/5 ehk sisuliselt Tartu Kunstimuuseumi kõrval. Kokku toimus 2006. aasta kevadtalvel avatud galeriis 11 kuraatorprojekti ja 2 isikunäitust (Alan Proosa (2006) ja Anna-Stina Treumund (2007)). Arteli kõrval olid kuraatoriteks ka Andreas Trossek ja Joonas Sildre, Margot Kask, Andreas W, Kiwa, Elnara Taidre ning Dovilė Tumpytė. Erinevalt Tartule tavapärasest puudus näitustelt pea täielikult maal.⁹⁴ 2009. aastal, kui Kultuuriministerium enam galeriidele toetus ei jaganud ja Kultuurkapitali toetused vähenesid, oli üks selle esimesi ohvreid just nimelt Arteli galerii, mis sulges jäädavalt oma ukseid.⁹⁵

2008. aasta sügisel soovis linn rajada jõe Annelinna poolsele kaldale asuvasse endisesse pärmitehasesse Kultuuritehase, kus lisaks ateljeeruumidele ja klubile pidid toimuma ka näitused.⁹⁶ Muuhulgas asus seal ka suhteliselt askeetlikes tingimustes tegutsenud galerii Ferrodrum, mille tegevust juhatas Peeter Allik ja kus enim näidati nongratalasi (kuigi toimus ka Meiu Mündi joonistuste näitus). 2010. aasta juunis lõpetas Kultuuritehase oma tegevuse, kuna omanikega ei jõutud investeringute osas

92 Raimu Hanson. Sakslane toob tartlastele kunsti kohvrite kaupa. – Tartu Postimees, 02. IX 2002.

93 Ajakirja Kunst.ee 2009. aasta numbri 1–2 lisas ilmus Rael Arteli pikem käsitlus oma galeriidest koos näituste loendi ning arvamusedustega Kaisa Eichelt, Maarin Mürgilt, Margus Kiisilt, Mari Kartault, Piia Ausmanilt, Ville-Kaarel Viirelaidilt ja Elin Kardilt. Ajakirjanumber oli eelreklamiks galeriisid kokkuvõtvale raamatule: Rael Artel (koost). Hotell Pärnu. Rael Artel Gallery: Non-profit Project Space 2004–2008. Pärnu: Hotell Pärnu, 2009.

94 Avanäitusel „Raamatukogu projekt. Kunstniku dialoog ruumiga” (kuraator Rael Artel, 2006) eksponeeritud August Künnapu A. H. Tammsaare portree näoli oli tegemist „esimese ja seni ka viimase maalikunsti teosega, mida oma kuraatoriprojektides eksponeerinud olen”. Rael Artel (koost). Hotell Pärnu. Rael Artel Gallery: Non-profit Project Space 2004–2008. Pärnu, 2009, lk 165.

95 Vahur Koorits. Väikegaleriid jäeti salaja toetusrahata. – Postimees 13. V 2009.

96 Tartu Pärmitehas muutub kultuuri- ja äripiirkonnaks. – Äripäev 15. IX 2008.

kokkuleppele ning Päästeamet ähvardas pirakate trahvidega.⁹⁷ Allik avas 2014. aastal Ferrodrumi galerii uuesti aadressil Kastani 56.⁹⁸

Pea terve kümnendi pidid Tartu Kõrgema Kunstikooli õpilased oma näituseid tegema Tartu erinevatel pindadel. Lõputöid näidati nii Kunstimajas kui Kunstimuuseumis. 2009. aastal avati aga Riia mäel linnale kuuluval pinnal spetsiaalselt kooli jaoks mõeldud galerii „Noorus”⁹⁹. Stalinistliku hoone algselt lastekaupluseks planeeritud pind on Tartu avaraim ja valgusküllaseim galeriiruum. Aastatega on juurde tulnud ka industriaalsed keldrisaalid ning väike pugerik teisel korrusel. Peamiselt kasutatakse pinda õpilastööde ja lõputööde ning õppejõudude ja vilistlaste näituste jaoks. Kooli profiilist tulenevalt on suurem tähtsus ka tarbekunstil ja disainil.

Müügigaleriid

1996. aastal avati erinevalt peamiselt kesklinnas asuvatest näitusepindadest hoopis Karlovas (Tähe 39) keraamik Maanus Mikkeli järgi nime saanud Mikkeli galerii, mille peamiseks juhatajaks oli Merike Peterson.¹⁰⁰ Tegemist oli müügigaleriiga, kus peamiselt pakutigi keraamikat ja maalitud portselani. Ahtakesel näitusepinnal on toimunud peamiselt erinevate Tartuga seotud autorite väljapanekuid.

1997. aastal avas Laial tänaval Sebra galeriis müüjana töötanud Rosalie Pedassaar Gildi 7 / Rüütli 11 keldriruumides Gildi galerii nimelise kunsti müügigalerii.¹⁰¹ 2000. aastal toimus ruumides üleujutus, mis kahjustas ka kunsti, ning nii otsustas ta ümber kolida parajasti üürida olnud väikesesse majja aadressil Gildi 2, kus galerii toimib tänase päevani. Galeriis on toimunud ka üksikuid näituseid ning esimene kunstioksjon leidis aset 2014. aastal.¹⁰²

20. jaanuaril 1997 avati E-Kunstisalong¹⁰³, mis sai oma nime esitähel algse asukoha järgi E-Kuabamajas (Tehase 16). Galerii omanik on Tiia Karelson, kes oli varem töötanud Tartu ARSi kunstigalerii juhatajana¹⁰⁴, ning galeristina on algusest peale töötanud Daisi Kahur. Peagalerii on asunud 2001–2002 Zeppelinini keskuses, 2002–2005

97 Raimu Hanson. Kultuur lahkub pärmivabrikust. – Tartu Postimees 31. V 2010.

98 Raimu Hanson. Kamorkas tegutseb galerii. – Tartu Postimees 29. VIII 2014.

99 Raimu Hanson. Noorus viib kunsti Noorusesse. – Tartu Postimees 12. VI 2009.

100 Raimu Hanson, Anu Mõistlik. Galeriid püsivad pinnal tänu kunstiteoste müügile. – Tartu Postimees 10. VI 2002.

101 Aime Jõgi. Roosi ehk Gildi galerii 20 aasta. – Tartu Postimees, 07. VI 2017.

102 Aime Jõgi. Gildi galeriis tuleb esimene oksjon. – Tartu Postimees, 10. XI 2014.

103 Salongi kahekümnenda juubeli puhul anti välja raamat: Airi Kaasik, Daisi Kahur, Tiia Karelson (koost). Kulda väärt kunst. Tartu: E-Kunstisalong, 2017.

104 Vilja Kohler. Kunstikaupmees Tiia Karelson vajab ilu ja lugusid. – Tartu Postimees 21. I 2017.

taaskord E-Kaubamajas, 2005–2009 Tartu Kaubamajas, 2009–2015 Raekoja plats 20 ning 2015 koliti tagasi algsesse asukohta, mis kandis siis juba nime Sisustus E-Kaubamaja. Peamiselt kunstimüügiga tegelenud galeriis leidis esimesena 2001. aastal aset Johannes Uiga näitus, kuid sellele järgnevalt toimus näituseid juhuslikult. Järjekindel näitusetegevus algas 2007. aastal ja kestab tänaseni. Peamiselt on eksponeeritud Tartu maalikunstnike (nt Margus Meinart, Pille Tammela, Maris Tuuling, Imat Suumann), kuid 2010. aastal esitleti ka Kiwa näitust. Lisaks on salongil olnud filiaale Tallinnas. 1999. aastast alates on toimunud (kirjutamise hetkeks) kokku 45 oksjonit, kus peamiselt on pakkumisel olnud juba lahkunud ja kunstiklassikuteks saanud autorite teosed.

1.4. Õppeasutused

Tartu Ülikooli maaliosakond¹⁰⁵

1988. aastal avati Tartu Ülikooli juures Eesti Riikliku Kunstiinstituudi Tartu filiaal, kuhu võeti vastu viis õpilast, kelle õppeaeg pidi kestma kuus aastat.¹⁰⁶ 1992. aastal sai osakond täieõiguslikult Tartu Ülikooli osaks ning kõik lõpetajad on saanud selle kooli diplomi. Peale üleminekut oli õppekava esmalt kolme aastane, 1996. aastast nelja aastane ning alates 2002. aastast järgiti standardset 3+2 süsteemi, mis tähendas, et peagi avati ka magistriprogramm. Kui esimestel aastatel toimus suur osa õppetööst Tartu Kunstimajas, saadi 1999. aastal enda valdusse uued ruumid aadressiga Lai 34.¹⁰⁷

Algusaastatel plaaniti ka „Pallasest” tuntud meisterateljeede süsteemi taastamist, kuid selleni siiski ei jõutud.¹⁰⁸ Maaliosakonna puhul on pidevalt positiivsena rõhutatud ka teiste ülikoolis pakutavate erialade loengute kuulamise võimalust.¹⁰⁹ Ka rõhutati seda, et osakond pakub maalikunsti hariduses alternatiivi EKAlle.¹¹⁰ Samas on osakonna sulgemist kaalutud terve selle eksistentsi jooksul lausa uskumatu järjekindlusega.¹¹¹ Nagu arvas toonane osakonna juhataja Vano Allsalu on „kunstihariduse olemasolu Tartus kellelegi peavalu tekitanud ning nüüd üritatakse seda giljotiiniga ravida”.¹¹² Teine võimalus, mida kaaluti nii 1990ndatel kui ka osakonna eksistentsi lõpuaegadel, oli selle ühendamine vastavalt Kunstikooli või Kõrgema Kunstikooliga.¹¹³

105 Ainukene vähegi osakonda kokkuvõttev trükis on Peeter Krosmann, Rauno Thomas Moss (toim). Jubilar. Tartu: Tartu Ülikool, 2008, mis saatis sama pealkirjaga näitust Tartu Kunstimajas.

106 Krista Piirmäe. Kõrgem kunstiharidus Tartus. – Edasi 13. II 1988.

107 Vahtelt enne oma sulgemist kolis maaliosakond ülikooli vanasse anatoomikumi Toomel: Eleen Laasner. Suletav maaliosakond avas uued ruumid. – Tartu Postimes 7. XII 2015.

108 Enriko Talvistu. Vano Allsalu: Tartusse tuleb metsade sügavusest omapäraseid mehi. – Postimees 19. VI 1999.

109 Näiteks Maali Madar. Tartu kõrgemast kunstiharidusest. – Postimees 18. XI 1993.

110 Üks varasemaid selliseid väiteid pärineb toonase Tallinna Kunstiülikooli rektorilt Jaak Kangilaskilt: Katrin Kivimaa. Kunstiülikool ja kunstiharidus: Probleemid ja poleemika. [Küsimustele vastavad Jaak Kangilaski ja Krista Kodres.] – Sirp 7. I 1994.

111 Valik vastavasisuliselt artikleid: Kadi Polli. Peavalu likvideerimine giljotiniga. – Eesti Ekspress 31. III 1995; Kaire Nurk. Kas maaliõpetus Tartus ja Tallinnas on tarbetu dubleerimine? – Postimees 31. III 1995; [Üliõpilaste] pöördumine. – Sirp 17. III 2000; Jaan Elken. Maaliõpe Tartus – olla või mitte olla. – Postimees 26. II 2000; Mari Nõmmela. Maaliõpingute toetuseks. – Sirp 31. III 2000; Jaan Elken. Dialoog tagab maali vaimse tervise. – Sirp 27. V 2011; Markus Toompere. Kas tagasi 1950. aastatesse. – Tartu Postimees 31. X 2012; Martin Pau. Maaliosakonna kohal ripub endiselt kirves. – Tartu Postimees 31. X 2012; Reet Varblane. Kas on õige visata vanniveega ka laps välja? – Sirp 30 X 2015.

112 Kadi Polli. Peavalu likvideerimine giljotiniga. – Eesti Ekspress 31. III 1995.

113 Juhani Püttsepp, Aigi Viira. Kui "Plasku" täita Tartu kunstiga, paistaks see kunst ka pealinna. – Postimees 8. XII 1998.

Algusaegadel olid õppejõududeks muuhulgas Saskia Kasemaa, Ilmar Malin, Lola Liivat ja Endel Taniloo. Aastatel 1992–1996 oli maalikunsti professori kohusetäitjaks Tartu taustaga Vano Allsalu, kuid 1997. aastal sai professoriks varem EKAs maaliõppejõuna töötanud Jaan Elken¹¹⁴, kelle nägu olid lõpetajad ka kõige enam, sest ta töötas seal kuni osakonna sulgemiseni 2018. aastal. Pikaajaliselt töötasid Elkeni kõrval õppejõududena Anne Parmasto ja Jüri Kask. Alates 2002. aastast õpetas anatoomiat ise osakonna lõpetanud Rauno Thomas Moss.¹¹⁵ Endistest õpilastest oli hiljem õppejõuks ka Veiko Klemmer.

Esimene lend lõpetas 1993. aastal, muuhulgas oli lõpetajate hulgas ka Peeter Allik. Väga palju 1990ndate lõpetajad kuuluvad koos Allikuga Kursi Koolkonda: Imat Suumann (1995), Albert Gulk (1996), Külli Suitso (1996), Priit Pajos (1998). Kümnendi aktiivsemalt kunsti juurde jäänud lõpetajatest tasuks veel mainida Sven Saagi (1994), Markus Kasemaad (1995), Kadi Kreisi (1995), Jane Liivi (1997), Evelyn Mürseppa (1998), Meiu Münti (1999) ja Signe-Fideelia Rootsi (1999). Kuna ülikool pakkus lisaks ka õpetajakoolitust, on paljudest maaliosakonna lõpetajatest saanud kunstiga seotud erialade õpetajad üldharidus- ja huvikoolides.

Nullindatel jõudsid bakalaureuse kraadini näiteks Kaie Luik (2000), Eda Lõhmus (2001), Rauno Thomas Moss (2002), Jane Remm (2003), Piret Kullerkupp (2004), Peeter Krosmann (2005), Eva Labotkin (2006), Veiko Klemmer (2007), Margit Lõhmus (2007), Nadežda Tšernobai (2007), Maria Ader (2008), Anna Hõbemäe (2009), Liisi Örd (2009), Mihkel Ilus (2010), Mihkel Maripuu (2010) ja Pille Johanson (2010). Alates 1990ndate lõpust osales mitmes lennus soomlastest lõpetajaid, kellest vahest tuntuim on koomiksikunstnik Sami Makkonen.

2005. aastal alustatud magistriõpe tõi esimesed lõpetajad maaliosakonna enda vilistlaste seast, kuid peagi saabus õpidasoovijaid ka EKAst ning 2010ndatel oli magistrantide kasvulavaks hoopis Tartu Kõrgem Kunstikool. Esimeste magistrantuurilõpetajate hulgas olid näiteks Eda Lõhmus (2008), Veiko Klemmer (2009), Laura Pöld (2010) ja Nadežda Tšernobai (2010).

Kokkuvõtvalt võib öelda, et Tartu Ülikooli maaliosakond pakkus võrdväärset vastaspartnerit EKAlle.¹¹⁶ Osakonna ning selle õpilaste, vilistlaste ja õppejõudude

114 Tiit Tuumalu. Jaan Elken: õpetamine on minu väljund. – Postimees 7. XI 1997.

115 Harry Liivrand. Tartu ehk unbewußte Ängste. – Eesti Ekspress 1. II 2008. Lisaks õpetas ta ka joonistamist ja ülskompositsiooni.

116 „2006. aasta bakalaureusekomisjoni liikmed Mari Roosvalt, Harry Liivrand, Kaido Ole jt tunnistasid „maavõistluslikku kõrgvormi”, kui just peab Tallinnaga võrdlema.” Tiina Kolk. Esimesed Tartu maalimagistrandid. – Äripäev 25. VIII 2006.

näitusetegevus rikastas olulisel määral Tartu kunstielu tervikpilti ning paljudest lõpetajatest on praeguseks saanud Eesti kunstielus aktiivselt kaasalöövad loojad.

Tartu Kunstikool ja Kõrgem Kunstikool

1951. aastal avatud Tartu Kujutava Kunsti Kool¹¹⁷ pidi täitma kõrgema kunstihariduse lahkumisel jäänud lünga¹¹⁸. 1960. aastal nimetati kool ümber Tartu Kunstikooliks ning mida aeg edasi, seda enam oli tegu rakenduskunstikooliga¹¹⁹. Aastate jooksul käis siit läbi ka mitmeid kunstnike Tartust ja väljaspoolt, kelle jaoks sai kool hüppelavaks ERKIsse astumisel (nt Andrus Kasemaa, Jüri Kask, Malle Leis, Aarne Mesikäpp, Tiit Pääsuke, Helle Vahersalu jpt). Õppetöö toimus peamiselt üliõpilaskorporatsioonidele Sakala ja Ugala kuulunud majades, mis tähendas, et peale taasiseseisvumist tuli need õigusjärgsetele omanikele tagastada ning koostöös linnavalitsusega leiti koolile Karlova linnaossa suhteliselt trööstitus seisus Aparaaditehase kvartal¹²⁰ Tähe, Tolstoi ja Eha tänavate vahel, mida asuti järjest korrastama. 1990. aastal sai kooli direktoriks sisearhitekt Krista Roosi, kelle juhtimisele viidi õppeasutuse profiil taaskord mitterakendusliku kunsti poole: järjest avati tekstiili, fotograafia, maali- ja maalingute restaureerimise ning meedia ja reklaamikunsti õppesuunad. Samas oli selge soov muutuda kõrgemat kutseharidust pakkuvaks õppeasutuseks ning 1. augustil 2000 moodustatigi Tartu Kunstikooli baasil Tartu Kõrgem Kunstikool¹²¹. Veel 1990ndate lõpus oli kool soovinud endale „Pallase” nime, kuid need püüdlused laideti Tartu kunstiavalikkuse poolt maha.¹²² Madalama astme kool

117 Tartu Kunstikooli ajaloo võtab kokku: Kadi Kreis (koost). Tartu Kunstikool. 60 aastat teel oma majja. Tartu: Tartu Kunstikool, 2010.

118 Reaalselt lõpetas Tartu Riikliku Kunstiinstituudi viimane lend 1955. aastal.

119 Kui algselt oli võimalik õppida ka joonist- ja joonestusõpetajaks, teatrikunstnikuks või rõivadisaineriks, siis 1960ndatel koondati need erialad Tallinnasse ning Tartusse jäid puhtalt kunstilistest erialadest skulptuur ja mööndustega kunstiline kujundaja.

120 Mitte segi ajada 2010ndatel Kastani ja Riia nurgale endisse aparaaditehasesse jagatud kultuurikvartali hoonetega. Vaata: Tartu kunstikooli uus õppehoone. – Sirp 20 XI 1998.

121 Kõrgema Kunstikooli esimesed viisteist aastat võtab kokku Vallo Nuust et al. (toim). Teekond. Tartu Kõrgem Kunstikool 15. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool, 2015. Lisaks on meedia- ja reklaamikunsti osakonna kohta ilmunud portfooliolikud kokkuvõtted Ander Avila et al. (koost). Protsess/Progress. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool, 2013 ja Andres Handsmitt et al. (toim). Peatus. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool, 2015. Teiste osakondade kohta eraldi trükiseid pole ilmunud, kuid alates 2006. aastast on välja antud lõpetajaid kokkuvõtvaid trükiseid pealkirjaga „Lend”, mis kuni aastani 2010 ilmusid Tartu Kõrgema Kunstikooli Toimetiste seerias ning järgnevalt iseseisva seeriana.

122 Vaata näiteks: Juhani Püttsepp. Kunstikool soovib Pallase nime. – Postimees 24. XII 1997; Martin Pau. Tartu Kunstikool soovib Pallase nime. – Sõnumileht 31. I 1998; Enn Lillemets. „Pallase” nimi. Kellele? – Postimees, 30. XII 1997. Ehk just nime monopoliseerimiskaalutlustel nimetas Enn Lillemetsa juhitud Tartu Kunstiühing ennast ümber Kunstiühing Pallaseks. Käesoleva teksti kirjutamise ajal on Tartu Kõrgem Kunstikool siiski nimetatud ümber Kõrgemaks Kunstikooliks

jäeti asju kokku tõmbama direktori kohusetäitja Kadi Kreisi käe all, kuid õige pea selgus, et kõrgem õppeasutus vajab siiski neile õpilasi ettevalmistavat kooli, mistõttu taastati 2002. aastal kunstikooli kesk-eri haridust pakkuv koolitustellimus¹²³. Kreis on direktori ametis tänaseni. Pakuti kujundusgraafiku ja dekoraator-stilisti erialasid ning praeguseks on üks üldine kujundaja eriala spetsialiseerumisega kujundusgraafikuks, dekoraatoriks, stilistik, 3D kunstnik-kujundajaks või illustraatoriks. Esimene uus ehk kokkuvõttes 46. lend lõpetas 2006. aastal. Muuhulgas on selle ja natuke varasema perioodi Tartu Kunstikooli vilistlasteks näiteks Kiwa, Rauno Thomas Moss, Signe Fideelia-Roots, Merike Estna, Martin Lazarev, Kuldar Leement ja Siiri Jüris. Kümnendi lõpul, 1. septembril 2010 alustas Kunstikool õppetööd vastset renoveeritud majas Eha tn 41.¹²⁴

Tartu Kõrgem Kunstikool alustas 2000. aastal endale Krista Roosi asemele uue rektori otsimisega ning vaid mõned kuud hiljem mõlgutati mõtteid ka võimaliku Viljandi Kultuurikolledžiga ühinemise kohta¹²⁵, milleni küll ei jõutud. 2001. aastal¹²⁶ valiti rektoriks Eesti Päevalehe kultuuritoimetaja ja kunstiteadlane Ants Juske¹²⁷, kes oli küll Tartus sündinud ja elanud, kuid võrdles linna tagasi kolimist siiski polaarjoone tahaminekuga¹²⁸. Lisaks eelpool mainitud osakondadele õpetati ka mööblidisaini, nahadisaini ja skulptuuri. Foto ja meedia osakondi tulid õpetama vastavalt Peeter Linnap (enne teda Vallo Kalamees) ja Raivo Kelomees (viimas järel on alates 2008. juhataja Jaanus Eensalu). Maali ja maalingute osakonda juhatas edasi Heli Tuksam (alates 2018. aastast juhatab Kaspar Tamsalu), skulptuuriosakonda on juhatanud Matin Karmin, Jaan Luik ja Anne Rudanovski, tekstiiliosakonda on pidevalt juhatanud selle looja Aet Ollisaar, mööbliosakonda on juhatanud Jaak Roosi ning kuni 2013. aastani juhatas nahaosakonda Rutt Maantoa (hiljem Maila Käos ja Rene Haljasmäe). 2004. aasta veebruaris kirjutas Juske peale seda kui haridusministeeriumis toimunud kohtumisele kutsutud liikluspolitseinik tuvastas tal alkoholijoobe omal soovil

Pallas, mis tähendab, et tulevikus seisab ees huvitav küsimus kahe kooli lõpetajate eristamisel. Kes on pallaslane?

123 Tartu Kunstikooli arengukava 2012–2014. Tartu: Tartu Kunstikool, 2012, lk 5; Jüri Saar. Tartu Kunstikool loodab sügisel taas uusi õpilasi vastu võtta. – Tartu Postimees 23. I 2002.

124 Maarja Pakats. Eha tänava õppehoone Tartus saab klaastorniga maaliateljee. – Tartu Postimees 8. VII 2009; Tartu kunstikool avas pidulikult uue maja. – Õhtuleht 10. IX 2010.

125 Jüri Saar. Kunstikool eelistab jääda iseseisvaks. – Tartu Postimees 22. III 2001.

126 Seda teisel katsel, sest esimene konkurss 2000. aasta augustis ebaõnnestus: Tartu kõrgemale kunstikoolile ei leitud rektorit. – Eesti Päevaleht 30. VIII 2000.

127 Helen Kivisoo. Tartusse võiks tulla Eesti oma Bauhaus. Intervjuu Tartu Kõrgema Kunstikooli uue rektori Ants Juskega. – Sirp 31. VIII 2001.

128 Jüri Saar. Ants Juske pürib kunstikooli rektoriks. – Tartu Postimees 5. VI 2001.

lahkumisavalduse.¹²⁹ Terve aasta juhtis kooli tööd kohusetäitjana Erika Pedak, kuid 2005. aasta jaanuarist valiti uueks rektoriks ajakirjanduse taustaga Vallo Nuust, kes on kooli juhitanud praeguse hetkeni välja. Kuigi Mati Karmin kommenteeris valimise ajal, et Nuustil võib poeedi hinge olla rohkemgi kui temal¹³⁰, on juhtimine toimunud suhteliselt ratsionaalsetelt alustel, mis näib olevat ka vastavuses kooli rakendusliku profiiliga¹³¹.

Algusaastatel saavad endale kraadi ka mõned juba tunnustatud professionaalid nagu Sirje Protsin (Petersen) (lõpetas 2001) ja Malev Toom (2005). Kurioosumina saab 2008. aastal kraadi ka juba 1960ndatel kuntsieluga liitunud Enn Tegova.

Kolmest visuaalkunstile keskendunud osakonnast on fotoosakonna muuhulgas lõpetanud Krista Mölder (2001), Alan Proosa (2006), Kaisa Eiche (2007), Madis Katz (2007), Taavi Piibemann (2007)¹³², Anna-Stina Treumund (2007), Anna Hints (2009), Marja-Liisa Plats (2009) ja Tiit Joala (2010).

Maali ja maalingute osakonna (alates 2016. aastast maaliosakond) lõpetasid algusaastatel näiteks Marika Naadel (2001), Lea Liblik (2002) ja Kerttu Lätt (2003). Paljud lõpetajad on oma õpinguid jätkanud aga Tartu Ülikooli maaliosakonnas või Eesti Kunstiakadeemias, muuhulgas Margus Lokk (2005), Kadri Toom (2006), Mai Sööt (2007), Kristi Kongi (2008), Ahto Eller (2009), Edgar Tedresaar (2010) ja Alar Tuul (2010).

Skulptuuriosakonna puhul on räägitud „noorte skulptorite” esile kerkimisega nullindate lõpus,¹³³ millega eelkõige seostatakse Jass Kaselaant (2006), Art Allmäge (2008) ja Jevgeni Zolotkot (2008). Samasse ritta võiks lisada ka Eike Epliku ja Berit Talpsepp-Jaanisoo (mõlemad 2007). Lisaks on monumentide autori ja teostajana rakendust leidnud Bruno Kadak (2004) ning Jana Huul (2007) on üks olulisemaid Võru kunstielu edendajaid.

Teiste osakondade lõpetajatest on kujutava kunstiga seostatavad näiteks Martin Rästa, Gabriela Liivamägi, Jaanus Eensalu, Svetlana Bogomolova, Kudrun Vungi, Taavi Suisalu, Stella Soomlais, Triinu Pungits, Maarja Metspalu, Eva Mustonen, jpt.

129 Vallo Nuust. Viinaviga jättis Ants Juske rektorikohast ilma. – Postimees 27. II 2004.

130 Jüri Saar. Tartu Kõrgema Kunstikooli rektoriks saab Vallo Nuust. – Postimees 17. XI 2004.

131 Reet Varblane. Väike, paindlik ja mobiilne. – Sirp 3. X 2014.

132 Kaisa Eiche ja Taavi Piibemanniga on seotud ka üks kümnendi suurimaid skandaale, kui nende 2006. aasta Kunstikuu raames kujundatud Tartu Kaubamaja vaateaken „Would You Buy It?”, mis sisaldas Jeesuse kõrval pornonukke, ajas tagajalgadele usklikud ringkonnad. Vaata: Kristus ja pornonukud kaeti kinni. – Delfi 1. II 2006; Näituse korraldajad andsid uskllike survele järele. – Postimees 1. II 2006; Andreas W. Ebamugav kunst vs tühi sümbol. – Postimees 2. II 2006; Ahto Muld. Taavi Piibemann – kunstnik ja fotograaf. – Keskus, märts 2006.

133 Alina Astrova (koost). Kunst.ee, nr 3, 2014.

Alates 2009. aastast on Kõrgemal Kunstikoolil Riia mäel galerii Noorus.

Muud õppeasutused

1957. aastal alustanud Lastekunstikool¹³⁴ oli esimeseks kunstiga kokkupuuteks paljudele tulevastele sellega seotud inimestele. Muuhulgas on seal õppinud Kadi Kreis, Lemming Nagel, Peeter Krosmann, Meiu Münt, Aapo Pukk, Enriko Talvistu, jpt. 1978. aastal sai direktoriks Enn Tegova, kelle juhtimisel toimusid koolis ka peamised muudatused: 1987. aastal koliti aadressil Jakobi 52 asunud endisse korporatsioon Fraternitas Livienis konvendihoonesse, 1995. aastal avati hoones galerii, mis oli aastaid väga oluliste näituste toimumise kohaks, ning tema ja galerist Andres Keil algatasid 2000ndate alguses Tegevuskunstide Öö nimelise *performance*-ürituste sarja. 2004. aastal sai direktoriks Lea Malin, kes pidi kaks aastat hiljem tulema toime Jakobi hoone tagastamisega endistele omanikele. Kuigi kool ja galerii tegutsevad seal ka 2018. aastal edasi, on peamiseks õppehooneks endine villa aadressiga Tiigi 61, mille hoovile loodeti aastaid kõrvalhoone ehitamist¹³⁵.

1988. aastal loodi maaliosakonna kõrvale ka Tartu Kunstiühingu maalistuudio¹³⁶, mis on hiljem nimetatud Konrad Mägi Ateljeeks.¹³⁷ Tööd organiseeris Indrek Hirv, õpetust andis Kaja Kärner, teisest aastast Heldur Viires¹³⁸. Nõuandja rollis on olnud ka Lembit Saarts ja skulptuuri õpetanud Tõnis Paberit. Peale Kärneri surma 1998. aastal jäi ainsaks juhendajaks Viires, kelle taandumisel 2010ndate teises pooles on selle töö üle võtnud Ateljee endised õpilased. Õppemeetod põhineb pallaslikul hele-tumeduse ja erinevate värvitoonide tuunetamisel ning tegu on mitteametliku õppeasutusega.¹³⁹ Ateljees on haridust saanud muuhulgas Evi Gailit, Peeter Krosmann, Margus Meinart, Martti Ruus, Andres Rõhu, Andres Sütevaka, Maris Tuuling, jpt.

Tartu Ülikooli kunstiajaloo õppetool avati 1992. aastal filosoofiateaduskonna koosseisus uuesti. Samal aastal rajati EKA juurde ka Kunstiteaduste Instituut (KTI), sest

134 Lastekunstikoolist on ilmunud kaks ajalugu kokkuvõtvat raamatut: Kristina Paju (koost). Tartu Lastekunstikool 1957–2007. Tartu: Tartu Lastekunstikool, 2007 ja Susanna Kiitsak (koost). Tartu Lastekunstikool 2007–2017. Tartu: Tartu Lastekunstikool, 2017.

135 Jüri Saar. Lastekunstikool jätkab veel aasta üürnikuna. – Tartu Postimees 28. V 2010.

136 Enn Lillemets. Tartu Kunstiühingu Stuudio. – Edasi 3. I 1989; Enn Lillemets. Kellele on tarvis võrkkesta? – Kultuurileht 16. VI 1995.

137 Kokkuvõtlik raamat ateljee tegevusest koos reproduktsioonide ja õpilaste nimekirjaga: Tiia Kõnnussaar, Külli Trummal (koost). Värv ja vabadus. *Hommage à Kaja Kärner ja Heldur Viires*. Tartu: Konrad Mägi Ateljee Selts, 2018.

138 Mare Ruus. Maalid stuudiost. – Edasi 5. V 1990.

139 Tiia Kõnnussaar. Pallase viimane kants. – Elu&Lood, sügis 2014.

„eesti kunstiavalikkus [oli] rahulolematu Tartust tulnuteka, kes olid liiga ajaloolased ega suutnud suhelda kaasaegse kunstiga.”¹⁴⁰ 1995–2003 oli Tartus kunstiajaloo professoriks Jaak Kangilaski, kelle idee oli muuhulgas olnud ka KTI rajamine. 2003–2007 oli õppetooli hoidja Kaur Alttoa ning 2007. aastal sai kunstiajaloo professoriks Juhan Maiste.

Enamasti tegelesid lõpetajad 20. sajandi ja sellest varasema ajalooga, kuid 2002. aastal jõuti ka esimese kaasaegse kunstiga seotud lõputöö kaitsmiseni, milleks oli Eero Epneri „DeStudio”. Kuigi kaasaegsete teemadega seotud töid on veelgi (nt Liis Pählapuu (2005), Maria Jürisson (2006), Maarja Paalits (2008), Merle Tõnts (2009), Marie Vellevoog (2012), Kaarin Kivirähk (2014)), on nende osakaal siiski väike. 2000ndatel kaitsesid bakalaureusekraadi muuhulgas Külli Aleksanderson (2004), Annika Räim (2004), Eero Kangor (2005), Tõnis Tatar (2005), Kerttu Palginõmm (2006), Liisa Kaljula (2007), Ragne Soosalu (Nukk, 2007), Kristiina Tiideberg (2008), Kadri Asmer (2008), Kerttu Männiste (2008), Linda Lainvoo (2008), Triin Tulgiste (2009) ja Peeter Talvistu (2010). Varasema teadusmagistri kraadi omandasid näiteks Inge Kukk (2000), Epi Tohvri (2002), Ingrid Sakh (2005), Margus Kiis (2007), Indrek Grigor (2008) ja Tõnis Tatar (2008). Humanitaarteaduste magistri said kümnendi lõpus muuhulgas Eero Kangor (2009), Kristiina Tiideberg (2009), Kerttu Palginõmm (2010) ja Anu Ormisson-Lahe (2010). 2009. aastal kaitses esimesena doktoritöö Epi Tohvri.

Olulise kunsti mõjutanud haridusasutusena tuleks veel mainida Tartu Ülikooli semiootika osakonda, kus on õppinud näiteks Erkki Luuk, Indrek Grigor, Rauno Thomas Moss, Katja Novitskova, Kaisa Eiche, Madis Katz, Barthol Lo Mejor (Pärtel Vissak), Marika Agu, Eva Mustonen ja mitmed teised kunstiga seotud nimed.

140 Mart Kalm. Kuidas saada kunstiteadlaseks? – Sirp 2. III 2007.

1.5. Üritused

1992. aastal eelkõige teatrifestivalina alguse saanud, kuid siiski suhteliselt interdistsiplinaarsete sugemetega Dionysia toimus viimati 1999. aastal.

2004. aasta talvel alustati Tartu Kunstikuu¹⁴¹ traditsiooniga, mis pidi täitma nii „festivalidekalendris” laiutava tühja augu jaanuaris kui linna kohustused kunstirahva ees. Sümbolse stardipauguna avati esimese ürituse raames ka Y-galerii. Iga aasta võttis kunstikuu korraldamise nullist enda peale üks institutsioon ning viie aasta jooksul maandus pall järjest Lastekunstikooli, Kõrgema Kunstikooli, Kunstimuseumi, Kunstnike Liidu ja Y-galerii väravas. Kümnendi lõpuks sai selgeks, et formaat on ennast ammendanud ning järgmiseks viisaastaks anti ürituse korraldamise mandaat anagrammilise täheühendi ART IST KUKU NU UT all Rael Artelile ja Kaisa Eichele, kelle sooviks oli läbiviija rahvusvahelise haardega kaasaegse kunsti festivali. Aastatel 2010–2014 toimus kolm täies mahus festivali, üks sissejuhatus ja üks väljajuhatus, millede tipphetkeks oli kahtlemate Marina Abramovići isikunäituse korraldamine Tartu Kunstimuseumis (kuraator Rael Artel, 2011). Peale sümbolset lõppakordi pealkirjaga „Head und, Tartu!” on kunstifestivali traditsioon linnas katkenud.

1999. aastal algatati Tartu Kunstikooli tekstiiliosakonna tudengite poolt moeetendus/kunstisündmus Mood-Performance-Tants¹⁴², mis toimub kevaditi volbriöö paiku ning, kus peamiseks esinejateks on tudengid. Üritus on toimunud väga erinevates kohtades (Sadamateater, vana anatoomikum, AHHAA keskus) ja kuigi fookus on moekollektsioonidel, on nii videokunst kui koreograafia mänginud alati olulist rolli. Formaat meenutab ERKI Moeshow oma, kuid MPT pole kindlasti leidnud võrdväärset kõlapinda. 2018. aastal liideti MPT, OmaMood ja Antoniuse moeetenduse ühise Estonian Fashion Festival nimetuse alla.

141 Festivalide kokkuvõte: Rael Artel, Kaisa Eiche (koost). ART IST KUKU NU UT. Tartu: Võluri Tagasitulek, 2010.

142 Kogumik: https://issuu.com/mood-performance-tants/docs/mpt2013_kogumik (vaadatud 7. V 2021).

2. Pärnu¹⁴³

Rael Artel kirjutab 1990ndate ja 2000ndate Pärnu kunstielu kokkuvõtva raamatu „Plahvatus Pärnus” eessõnas järgnevalt: „Plahvatus on igati sobiv võrdpilt kirjeldamiseks 1990. aastatel ja 2000. aastate alguses Pärnu kunstielus toimunud sündmusi – ülikiiresti ja pea täiesti tühjalt kohalt läks käima vilgas kunstielu, mille käigus loodi nii vajalikud institutsioonid kui ka neid täitvad kunstiteosed. Mitme soodsa tingimuse koosmõjul tekitati Pärnusse – väikesesse, vaid 50 000 elanikuga Ida-Euroopa suvituslinna – omanäoline kunstielu ja -praktika, mis tagantjärele tundub omamoodi anomaaliana.”¹⁴⁴

1999. aastal kirjutas Heie Treier: „Pärnu kunstielu ei ületa üle-eestilises meedias enamasti uudisnuppude künnist, ometi toimub suvituslinna kultuurielu ka talvel. Oktoobris avati siin pankroti läinud Sütevaka kunstikooli asemele uus ja kõrgemal tasemel kool, millest kunstiringkondades pole osatud midagi erilist arvata, ent mille nimi – Academia Non Grata – viitab korraga nii akadeemilisele kõrgharidusele kui ka alternatiivsusele.”¹⁴⁵ Kuna Non Grata ongi selle aja Pärnu kunstielu sõlmpunktiks, vaatleme esmalt neid nii rühmituse kui kunstikoolina ning seejärel läheneme linna ülejäänud kunstielule.

143 Üheksakümnendate ja nullindate Pärnu kunstielu võtab kokku raamat: Rael Artel (koost). Plahvatus Pärnus. Pärnu: Rael Artel, 2015.

144 Rael Artel. Ühe plahvatuse lugu. – Rael Artel. Plahvatus Pärnus, lk 163.

145 Heie Treier. Academia Non Grata Pärnus. – Eesti Ekspress 4. III 1999.

2.1. Non Grata¹⁴⁶

Kool

Pärnu kunsti on alates 1990ndate lõpust seostatud eelkõige sõnaühendiga Non Grata. See tähistab alates 1998. aastast nii (tegevus)kunstirühmitust kui ka erinevates variatsioonides aastatel 1998–2005 toimunud kunstiharidusinstituutsiooni. Kõige selle eellooks võib pidada aga 1993. aastal avatud Pärnu Sütevaka Humanitaargümnaasiumi kunstiosakonda¹⁴⁷, mis koondas järgnevaks viieks aastaks endasse Pärnus tegutsevad kunstihuvilised noored. Nii said seal haridust näiteks sellised Eesti kunstiloos olulised nimed nagu Kadri Alesmaa (Visnap), Rael Artel, Janno Bergmann, Andrus Joonas, Karol Kallas, Kalli-Angela Konno (Soop), Neeme Külm, Villu Plink, Tanel Saar, Silja Saarepuu, Taje Tross, Taave Tuutmaa, Jaak Visnap jpt. Õppejõududena töötasid muuhulgas Al Paldrok, Margus Tiitsmaa (Sorge) ja Reiu Tüür. Lisaks keskhariduse omandamisele oli sama kooli juures võimalik edasi õppida, kuid oli pidev segadus selle ümber, kas kool pakub kesk-eriharidust või rakenduslikku kõrgharidust.¹⁴⁸

Kuigi 1998. aastal jõudis esimene lend kujunduskunstniku ja kunstiõpetaja diplomini¹⁴⁹, otsustasid nii õpilased kui õppejõud vaid mõned kuud hiljem Sütevakast sealsete probleemide tõttu lahku lüüa¹⁵⁰ ning asutada MTÜ Academia Gustaviana Seltsi baasil kunstikool nimega Academia Non Grata¹⁵¹. Probleemiks osutus ka juba sisseastumiskatsete ajal kõrg- või kutsekooli litsentsi puudumine.¹⁵² Septembri algul siiski kutsekooli litsents saadi¹⁵³ ning nii võidi 1. oktoobril 1998 ukсед avada¹⁵⁴ (ehk puhtjuhuslikult samal kuupäeval kui Pallas 1919. aastal). Tegemist oli vanas koolimajas aadressiga Suur-Posti 16 asuva tasulise eraõppeasutusega (õppemaks 6000 krooni) ning

146 Eelkõige rühmituse Non Grata kaardistamisele on keskendunud kolm kogumikku, mis sisaldavad peamiselt pildilist materjali: Non Grata. Pärnu: Academia Non Grata, 2002; Non Grata. Performances 1998–2007. Non Grata, 2007; Non Grata. Performances 2008–2011. Pärnu: Academia Gustaviana Selts, 2012. Lisaks ilmus ajakirja Kunst.ee 2003. aasta numbris 4 Non Grata eri.

147 Ell Lansberg. Sütevaka Gümnaasiumis saab kunstiharidust. – Pärnu Postimees 14. VIII 1993.

148 Anu Saare. Pärnu noored tahavad kõrgharidust. – Eesti Päevaleht 13. I 1997.

149 Esimene lend kunstnikke Pärnust. – Sirp 8. V 1998.

150 Siim Saidla. Kunstiosakond lahkub Sütevaka humanitaargümnaasiumist. – Pärnu Postimees 9. VI 1998.

151 Tiiu Leis. *Vivat Academia Gustaviana!* – Pärnu Postimees 28. VII 1998. Reiu Tüüri andmetel ei saanud Academia Gustaviana nime kasutada Tartu Ülikooli lobi tõttu: Paar kiiret vastust. Intervjuu Reiu Tüüriaga. – Rael Artel. Plahvatus Pärnus, lk 213.

152 Siim Saidla. Pärnus tööd alustaval kunstikoolil ei ole litsentsi. – Pärnu Postimees 11. VIII 1998.

153 Urmas Hännile. Academia Non Grata sai kutsekooli litsentsi. – Pärnu Postimees 3. IX 1998.

154 Tiiu Leis. Pärnus avati uus kunstikool. – Pärnu Postimees 2. X 1998.

kokku asus õppima 45 õpilast, kellest 20 olid ilma katseteta tulnud üle Sütevakast ja jätkasid õpinguid pooleli jäänud kohast. Üldainete kõrval jagunes õppetöö tegevuskunstides ja vabadeks kunstideks. Rektori positsiooni võttis endale Reiu Tüür, prorektoriks sai Al Paldrok ning „kantsleriks” Margus Tiitsmaa.¹⁵⁵ Lisaks osalesid õppetöös näiteks Albert Gulk, Erki Kasemets, Leonhard Lapin, Raul Meel, Andres Sütevaka, jmt. Sotsioloogiat õpetanud Ülo Vooglaiu sõnul oli kooli roll Pärnus nagu ventilatsioonil tehases – „see kergendab hingamist ja parandab mõttekliimat”.¹⁵⁶ Eeldatavasti on tegu ühega vähestest õppeasutustest, mille avamisõhtu kulminatsiooniks olnud *performance*’il rektor ise ihualasti osales.¹⁵⁷

Õppetöö pearõhk asus tegevuskunstil ning selle lahutamatuks osaks oli ka kunstirühmituse Non Grata *performance*’itel ja tuuridel osalemine. Seega polnud Non Grata eri osade „vahel mingit vahet”.¹⁵⁸ Üheks rühmituse nurgakiviks oli kollektiivsuse põhimõte, mille järgi üksikautor polnud pea kunagi esmane ning toimus indiviidi allumine ühisele eesmärgile.¹⁵⁹ Õpilasi innustati juba õpingute ajal ka ise aktiivselt nii näitusi kui üritusi organiseerima. Peeter Alliku lisandumine õpetajaskonna hulka 2001. aastal suurendas maali ja graafika tegelejate hulka, mille tulemusena on lõpetanud mitmeid allikuliku käekirjaga kunstnike (nt Mila Balti, Billeneeve, Toomas Kuusing). 2000. aastal jõudsid koolis esimestena diplomiteni Dolores Palusoo, Ena Kõrv ja Taje Tross (Paldrok).¹⁶⁰ Järgnevatel aastatel lõpetasid muuhulgas Mila Balti, Janno Bergmann, Andrus Joonas, Pusa (Piret Bergmann), Meeland Sepp, Rauno Teider jmt.

2000. aasta sügisel avati aadressil Riia mnt 70 akadeemia uus hoone.¹⁶¹ 2002. aasta algul sai Academia Non Gratast Eesti Kunstiakadeemia Pärnu kolledž Academia Grata, mis läbi hakati väljastama bakalaureusekraadi.¹⁶² Endine eraõppeasutus andis EKAlle pikaajaliselt kasutada oma materiaaltehnilise baasi ning lühiajaliselt inimressursi. Vahepealse juhi kohusetäitja Paldroki asemel valiti sügisel 2003 kolledži

155 Tiiu Leis. *Vivat Academia Gustaviana!* – Pärnu Postimees 28. VII 1998.

156 Heie Treier. *Academia Non Grata Pärnus*. – Eesti Ekspress 4. III 1999.

157 Jan Kaus. *Academia Non Grata alustas*. – Sirp 9. X 1998.

158 Maarin Ektermann. *Kontrakultuuriline Non Grata Eesti kunstiväljal*. – Airi-Alina Allaste (koost). *Subkultuurid. Elustiilide uurimused*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 2013, lk 269.

159 Non Grata esimese nn „musta raamatusse” on koondatud ka artikkel: Mari Sobolev [Kartau]. *Nähtamatute kunst – vabatahtlikult fookusest väljas*. – Sirje Helme, Johannes Saar (toim). *Ülbed üheksakümnead. Probleemid, teemad ja tähendused 1990. aastate Eesti kunstis*. Tallinn: Kaasaegse Kunsti Eesti Keskus, 2001, lk 198–215. Alapealkiri „Art of The Invisibles” on ka Non Grata teisel ja kolmandal koguteosel.

160 Mari Sobolev [Kartau]. *Academia Non Grata esimesed diplomandid*. – Sirp 16. VI 2000.

161 Avati Academia Non Grata uus hoone. – Sirp 6. X 2000.

162 Kaupo Meiel. *Academia Grata kõrgkoolistus*. – 21. I 2002.

rektoriks Mari Kartau (toona Mari Sobolev)¹⁶³, kuid 8. juunil 2004 otsustas Eesti Kunstiakadeemia nõukogu kolledži akrediteerimisprobleemide tõttu sulgeda.¹⁶⁴ Üliõpilased võttis EKA üle vabade kunstide õppekavadele. Kolledžina korraks Chaplini keskusse kolinuna¹⁶⁵ mindi nüüd tagasi Suur-Posti tänavale ning jätkati Kartau juhtimise all koolitusloata eraõppeasutusena Johann Köleri Nimeline Positivistlik Kunsttööstuskool ja seejärel taaskord Non Grata erakoolina.¹⁶⁶ Järgnevate aastate jooksul sisekonfliktide tõttu õppetegevus hääbus ning 2007. aastal avati hoopis Tallinnas Polymeris Nongrata Kunstikonteiner.¹⁶⁷

Rühmitus

Erinevalt koolist on rühmitus Non Grata püsima jäänud ning kuigi selle liikmeskond on tundmatuseni muutunud, on kehalisuse, kollektiivsuse, anonüümsuse ja nomaadluse põhimõtted säilinud. Algsetest põhitegijatest organiseerivad praeguseni rühmituse tegevust Al Paldrok ja Taje Paldrok. Võrreldes algusaegade õpilaste ja eesti liikmete kesksusega, on nüüdseks liikmeskond rahvusvaheline ja pidevalt muutuv. Nullindate alguse liikmed sekkuvad praeguseks pigem juhuskülastena. Kui kooli asutamisele järgnenud aasta jooksul esitleti oma *performance*'id pigem Eestis, siis peadselt liitusid lähiriigid, mille puhul olid ühed olulisemad ülesastumised Helsingis (36 H Non Stop Action, 1999; „EXIT” Performance Fest, 2001). Edasi liiguti Saksamaa ja Prantsusmaa suunal ning alates 2005. aastast on olulisteks esinemiskohtadeks saanud Lõuna- ja Põhja-Ameerika ning Lõuna-Korea. Lisaks kasutatakse ka performatiivse loengusarja formaati Academia Non Grata on the Wheels.

163 Kaupo Meiel. Mari Sobolev: mina sobin koolile ja vastupidi. – Pärnu Postimees 15. IX 2003.

Siinkohal tuleks mainida, et üheksakümnendate lõpul kutsuti Eesti kunstielu äärealadel paiknevat rühma kunstnike, kelle hulgas oli ka pärnakaid „Sobolevi määratsevaks jõuguks”. Vaata näiteks: Annika Koppel. Väga salajane kunst ja kriitikute edetabel. – Postimes 28. VIII 1998.

164 Maria Ulfsak. Alternatiivse kunstihariduse võimalikkusest Eestis. – Eesti Ekspress 17. VI 2004; Vangla ja köidikud või vabadus ja surm? – Sirp 16. VI 2004.

165 Eno-Gerrit Link. Chaplinisse kolinud Academia Grata kunstiõpet ähvardab sulgemine. – Pärnu Postimees 22. III 2004.

166 Silja Joon. Erakool Non Grata jätkab tegevuskunstide kursil. – Pärnu Postimees 7. IV 2005.

167 Siram. Avanäitus „Uus laine. 21. sajandi Eesti Kunst”. – Kunst.ee, nr 2, 2008.

Festivalid

Alates 1998. aastast organiseeriti rändfestivali Art Non Grata¹⁶⁸, mis aastal 2005 kasvas üle Diverse Universe'iks¹⁶⁹. Samamoodi nagu Non Grata rühmitus muutus üha rahvusvahelisemaks ning eemaldus koolist, tegi seda ka festival. Praegusel hetkel on Eesti aegajalt ainult selle vahepeatuses ning Diverse Universe katab sisuliselt terve Non Grata tegevuse.¹⁷⁰

1994. aastal hakati Pärnus korraldama iga-aastast Eesti eksperimentaalfilmide vaatamise üritust Pärnu filmipäevad.¹⁷¹ 1997. aastal võttis organiseerimise üle Al Paldrok ja järgmisel aastal sai peakorraldajaks Non Grata rühmitus, kellega on see seotud praeguse ajani. Peamiselt kasutatakse nimetust Fideofest, kuid on kasutatud ka kuju Pärnu Vilmi- ja Fideofestival.¹⁷² Mari Kartau võttis edasise formaadi kokku juba 1997. aastal: „Kunstnike (eelkõige Al Paldroki) korraldatud filmifestivalil pole peamised žanrite piirid, vaid pigem nende ületamine.”¹⁷³ Festivalidel on alates 1998. aastast näidatud kõrvuti nii filmi- kui videokunsti alla kuuluvaid teoseid (kaalukauss kord ühel, kord teisel pool) ning seetõttu on vaheldumisi katsetatud ka seansi ja näituse formaatidega. Kirjutamise ajaks on üldine formaat pigem klassikalisem lühifilmide festival.

1998. aastal alustati tänaseni kestvat IN graafika festivali traditsiooni.¹⁷⁴ Algselt Reiu Tüüri veetud „noorte graafikafestivalil” osalesid esimesel aastal peamiselt Sütevaka õpilased ja vilistlased ning seejärel suuresti Non Grataga seotud kunstnikud ja õpilased. Hiljem on fookus liikunud nn graafika äärealade kunsti tutvustamisele¹⁷⁵, kuid pigem on alati olnud tegemist punk-esteetikaga. Lahutamatuks osaks festivalist sai avamismaraton, mille jooksul käiakse läbi kõik näitusekohad ning avatakse need pidulikult (Non Gratale kohaselt koos rohke tegevuskunstiga). 2005. aasta festivali avamine langes samale ajale Pärnu uputusega¹⁷⁶, alates 2007. aastast on IN graafika ja

168 Vaata näiteks sellekohast uudist: UnaBomber. Nongratalased viivad suvel kunsti kodust kaugele. – Pärnu Postimees, 21. VI 2001.

169 Al Paldrok (toim). Diverse Universe Festival 2005–2009. Tartu: Academia Gustaviana Selts, 2009.

170 Viimane Non Grata 2011.–2016. a tegevusi kajastav raamat kannabki pealkirja „Diverse Universe”.

171 Rael Artel. Väikese kino poole. – Sirp 7. V 2004.

172 Festivali ajalugu on kokku võetud raamatus: Fideo 1998–2010. Pärnu Vilmi & Fideovestival. Pärnu: Academia Gustaviana Selts, 2012.

173 Mari Sobolev [Kartau]. Barbarite filmipäevad Pärnus. – Sõnumileht 6. IV 1998.

174 Mari Sobolev [Kartau]. „IN graafika” pimeduse kohale. – Sõnumileht 16. I 1998. Festival on võetud kokku raamatus: Pärnu IN Graafika festival 1998–2009 / Pärnu nüüdismuusika päevad 2007–2008. Pärnu: Academia Gustaviana Selts, 2009.

175 Riin Kübarsepp. Graafika *in* ja *out* Pärnu näitel. – Postimees 19. I 2004.

176 Värvikas kirjeldus: Pärnu IN Graafika festival 1998–2009, lk 48–49.

Pärnu Nüüdismuusika Päevad toimunud ühise festivalina. Aastate jooksul kerkis osalevate kunstnike hulgas üha enam välismaiste nimede tähtsus, mida saab selgelt seostada rühmituse Non Grata ringreisidega. Olulise lisamomendina on sisse toodud ka Eesti graafika tagasivaateid. Järgmise kümnendi hakul alustas Al Paldrok sarnases formaadis ka Tartu graafikafestivali traditsiooniga. Graafikarohkusest innustatud kaitsesid Kadri Alesmaa ja Jaak Visnap koos assistent Vilja Kõivuga 2002. aastal Academia Gratas lõpudiplomit Eesti Litograafiakeskuse asutamisega¹⁷⁷, mis asus aastani 2007 Pärnus, kuid on nüüdseks kolinud Tallinna. Keskuse Pärnus oleku aja jooksul toimusid seal ka näitused.

177 Al Paldrok. Perifeeria oivikud. – Sirp 20. VI 2006.

2.2. Muu kunstielu¹⁷⁸

Uue Kunsti Muuseum

1992. aastal avati Mark Soosaare eestvedamisel Chaplini Kunstikeskus, mille kasutada olnud hoone (endine EKP hoone Esplanaadi 10) anti linnapoolt nullrendile.¹⁷⁹ Peamisteks kultuurilisteks väljunditeks said näitusetegevus ja antropoloogia teemalise filmifestivali organiseerimine. 1998. aastal reorganiseeriti aktsiaselts ümber sihtasutuseks Pärnu Uue Kunsti Muuseum.¹⁸⁰ Aastavahetuse öösel avati ka vastrenoveeritud ruumides näitusesaal. Selleks ajaks oli muuseumi kolleksioon juba jõudsalt kasvamas ning tegi seda ka edasi peamiselt annetuste toel (ostetud on näiteks Elisabeth Ohlsoni ja Peeter Lauritsa püha õhtu söömaja teemalised fotolavastused)¹⁸¹. 2002. aastal renoveeriti taaskord hoone esimest korrust, mille tulemusena kerkis riikliku ja linnaeelarvelise rahastuse toel ka uus kunstisaal.¹⁸² Loodeti, et jõutakse järgmisegi juurdeehituse rajamiseni, millega näitusepind oleks veelgi kasvanud. Kuna aga keskus lagunevasse hoone kontoriosasse investeringuid ei teinud, kuigi kogu renditulu laekus Chaplini kultuurikeskusele, nägi linnavalitsus ainsa võimalusena hoone müüki, milleni jõuti 2007. aasta lõpus.¹⁸³ Maja uus omanik Elmar Lepp, kes oli ise ka Chaplini nõukogu liige, lubas muuseumile renoveeritud majas ruumid alles jätta. 2020. aasta lõpus pidi muuseum Esplanaadi tänavalt lahkuma ning sain endale uued ruumid keskväljaku endises pangamajas aadressiga Rüütli 40a.¹⁸⁴

Uue Kunsti Muuseumi suurimaks kaubamärgiks ja pikeimaajaliseks traditsiooniks on alati rahvarohketel suvekuudel toimuv rahvusvaheline aktinäitus

178 Alates 1997. aastast on välja antud kokkuvõtlikku „Pärnu kunsti aastaraamatut”. Aastani 2010 andis seda välja linnavalitsus ning sealt edasi nimetuse all „Pärnu kunst” MTÜ Pärnu Kunstikeskus. Läbi aegade on selle koostajaks olnud Alar Raudoja.

179 Reet Varblane. Uue kunstimuuseumi ehitamise plaan on jabur, kui vana toimib edukalt. – Sirp 10. II 2006.

180 Annika Koppel. Uue Kunsti Muuseum kolib internetist näitusesaali. – Postimees 30. XII 1998.

181 Uue Kunsti Muuseum kolleksioonist. <http://mona.ee/kunstikogud/> (vaadatud 7. V 2021).

182 Algab Pärnu uue kunsti muuseumi juurdeehitus. – Eesti Päevaleht 10. I 2002.

183 Abilinnapea Sarandi süüdistas Soosaart. – Pärnu Postimees 31. III 2006. Tegemist ei olnud esimese korraga, kui olukord linna ja keskuse vahel oli pingeline: Ants Juske. Mark Soosar võitleb Chaplini keskuse eest lõpuni. – Eesti Päevaleht 20. I 2000.

184 Anu Jürisson. Pärnu uue kunsti muuseum peab ruumid kortermajale loovutama. – Pärnu Postimees 1. VII 2020; Enno-Gerrit Link, Urmas Luik. Uue kunsti muuseum sulges Esplanaadi tänavalt ukсед. – Pärnu Postimees 27. X 2020; Pärnu Uue Kunsti Muuseum vabastas Esplanaadi tänavalt ruumid. – Kultuur.err.ee 17. XI 2020; Enno-Gerrit Link. Uue kunsti muuseum loodab leida uue kodu endises pangahoones. – Pärnu Postimees 6. X 2020; Uue Kunsti Muuseum avas uues kohas ukсед. – Postimees 30. XI 2020.

„Mees ja naine”, mida on korraldatud juba 1994. aastast.¹⁸⁵ Aasate jooksul on olulisemates väliskunstnikest käinud isikunäitustega saalidest läbi näiteks Hugo Simberg (1998), Miervaldis Polis (1999), Victor Vasarely (2000) ja Elina Brotherus (2003). Eraldi võiks mainida veel inglise kunstiteadlase ja kunstniku Edward Lucie-Smith panust nii autori kui kuraatorina. Eesti kunstnikest on isiku- või ühisnäitustega osalenud peamiselt nõ klassiku staatuses olijad: Ilon Wikland (2000), Enn Põldroos (2002, 2005), Peeter Mudist (2002), Peeter Laurits (2004, 2005, 2007), Kaljo Põllu (2004, 2010), Hille ja Lembit Palm (2004), Anu Raud (2004, 2009), Evald Okas (2005), Edgar Valter (2006), Jüri Arrak (2006, 2009), Reti Saks (2006), Kursi Koolkond (2007), Lillian Meister (2008), Tiiu Kirsipuu (2008), Jaan Elken (2009). Samas on siiski saanud näituseid ka nooremad nimed: Andrus Joonas (2000), Kaili-Angela Konno (2000), Reiu Tüür (2000), Laur Tiidemann (mälestusnäitus, 2002), Elo Liiv (2003), Maara Koppel-Ljutjuk (2007, 2010), Liisi Örd (2010). Lisaks on toimunud erinevate loomeühenduste aastanäituseid.

Pärnu Linnagalerii

1995. aastal linnavalitsuse allüksusena asutatud Pärnu Linnagalerii loodi linnavalitsuse sõnutsi eesmärgiga juhtida Pärnu kunstipoliitikat.¹⁸⁶ Esimeseks juhatajaks oli Heli Tambur, kuid sisulist tööd tegi Alar Raudoja.¹⁸⁷ Erinevalt Uue Kunsti Muuseumist oli galerii selgelt suunitletud eelkõige Pärnuga seotud kunstnike näitamisele.¹⁸⁸ 2006. aastal sai galerii juhatajaks varem Sütevakas õppinud kunstiteadlane Karol Kallas¹⁸⁹. Vaevalt kolm kuud hiljem andis Kallas aga sisse lahkumisavalduse ning juhatajaks sai Raudoja.¹⁹⁰ Aastatel 2007–2012 oli galerii kuraatoriks Mari Kartau. Galerii asus kuni aastani 2002 aadressil Rüütli 30. Aastatel 2002–2010 toimusid näitused vastvalminud Pärnu Kontserdimaja fuajeedes (Aida 4) ning alates 2010. aasta novembrist toimub tegevus Pärnu Raekojas (Uus 4)¹⁹¹. Lisaks oli

185 Vappu Vabar. Pärnu aktisuvi. – Kultuurileht 2. IX 1994.

186 Helve Huttunen. Pärnu sai ühe näituste koha võrra rikkamaks. – Pärnu Postimees 4. VII 1995.

187 Kultuuriametniku pilgu läbi. Intervjuu Alar Raudojaga. – Rael Artel. Plahvatus Pärnus, lk 281.

188 Esimese kahe kümnenäituse tegevuse võtab kokku „Pärnu kunst 2012”.

189 Linnagaleriid hakkab juhtima Karol Kallas. – Pärnu Postimees 18. XII 2006; Silja Joon. Intervjuu: Kunstnike maja on värsketele ideedele valla. – Pärnu Postimees 28. XII 2006.

190 Ester Vilgats. Pärnu linnagalerii juhataja saab ametist lahti. – Pärnu Postimees 16. III 2007; Asso Puidet. Linnagaleriid hakkab juhtima Alar Raudoja. – Pärnu Postimees 19. III 2007.

191 Urmas Hännile. Linnagalerii avamiseni jääb nädal. – Pärnu Postimees 28. X 2010.

aastatel 2008–2010 osaliselt Linnagalerii kasutada Uue Kunsti Muuseumi suur saal (Esplanaadi 10), mille eristamiseks kasutati nime Pärnu Kunstihall.¹⁹²

2006. aasta novembris avati 1930ndatel ehitatud villas aadressiga Nikolai 27, kus varem oli töötanud Pärnu Muusikakool, Pärnu Kunstnike Maja, mida haldab Pärnu Linnagalerii.¹⁹³ Linnavalitsus doteeris kunstnike ruumide üüriga ning neil jäid tasuda vaid kommunaalkulud. Peamiselt omasid ateljeesid Non Grataga seotud nimed ning erinevad organisatsioonid (nt Pärnu Kunstiklubi). Kunstnike Majas on ka eraldi näitusepind.

Iga-aastaseks traditsiooniks on jäänud Pärnu kunsti aastanäitus (sageli ka „Pärnu sügis”), mis koondab sellisele formaadile tüüpiliselt väga laia autorite diapasoni. Kindel koht on IN graafika festivalil ning (eelkõige kümnendi algul) ka Non Grata õppeasutusega seotud näitustel. Kui algusaastatel andsid veel tooni vanema generatsiooni Pärnu kunstnikud (Maret Olvet (1996), Alar Raudoja (1996, 2000, 2002, 2007), Heli Tambur (1996, 2000, 2004, 2006, 2009), Peeter Somelar (1997, 2000), Bruno Sõmeri (1998, 2002, 2003)), siis nullindatel on keskse koha võitnud noorem Sütevaka ja Non Grataga seotud põlvkond (Kadri Alesmaa ja Jaak Visnap (nii isiku- kui ühisnäitused, 1998, 1999, 2006), Meeland Sepp (2002), Pusa (2004, 2008, 2009, 2011), Andrus Joonas (2005, 2009, 2010), Taje Paldrok (2006, 2008), Mila Balti (2006, 2007, 2011), Margus Tiitsmaa (2006, 2007), Billeneeve (2008, 2009, 2011), Anonymous Boh (2008), Janno Bergmann (2010)). Siiski eelistatakse suures osas ka juba ennast tõestanud Eesti autoreid (Leonhard Lapin (1999), Malle Leis (1999), Epp Maria Kokamägi (1999), Peeter Laurits (1999, 2003), Enn Tegova (2000, 2008), Lemming Nagel (2000), Evald Okas (2000), Jaak Arro (2000), Andres Tolts (2000), Tiit Pääsuke (2001), Marje Üksine (2005), Mall Nukke (2006), Ilmar Kruusamäe (2007), Priit Pangsepp (2007), Peeter Allik (2007, 2010)). Kümnendi näituseprogrammist on näha, et paiknemine kontserdimajas nõudis konservatiivsemat lähenemist ning programm muutub vabamaks alles Kunstnike Maja rajamisega ning uuel kümnendil raekotta kolimisega.

192 Tekkis skisofreeniline olukord, kus vastavalt sellele, kelle näitus toimus, oli saalil erinev nimetus, avatud erinev sissepääs ning näitus oli piletiga või ilma. Silja Joon. Kas Esplanaadi 10 on kunstihall või uue kunsti muuseum. – Pärnu Postimees 7. V 2009.

193 Silja Joon. Uksed avab Pärnu kunstnike oma maja. – Pärnu Postimees 8. XI 2006.

Rael Artel Gallery

17. juunil 2004. aastal avas kuraator ja kunstiteadlane Rael Artel Sütevaka Humanitaargümnaasiumi hoovis asuvas kehvas seisukorras garaažis aadressiga Lõuna 20 omanimelise galerii.¹⁹⁴ Selle asemel, et panna rõhku galerii välimusele ja valgetele seintele, läks kogu energia sisse ja sellega kaasnevasse. Näitused oli suunatud pigem nooremale publikule ja tegijale ning esimesel aastal olid need meediumipõhiselt piiratud fotograafia ja helikunstiga.¹⁹⁵ Programm oli kutse põhine (kuigi enda projekti sai soovitada) ning kohaspetsiifiline. Hiljem rõhutas Artel pigem uute teoste produtseerimist.¹⁹⁶ Näitusepinna vettläbilaskev ja soojenduseta olemus määras ka selle, et näitused toimusid ainult suvisel ajal. 2005. aastal lisandus garaaži kõrvale näitusepinnana miniatuurne „valge kuup”.¹⁹⁷ Lisaks toimusid näitused Pärnu linnaruumis ja mudaravilas. Peale esimest aastat lisandus galerii nimele selle mittetulunduslikkusele ja projektipõhisusele viitav täienda: Rael Artel Gallery: Non-Profit Project Space. 2006. aasta programmi lõppedes sulges galerii jäädavalt ukсед, et tegutseda edasi Tartu Linnaraamatukogu keldris.

Kolme suve jooksul toimus Pärnus Arteli egiidi all kokku 22 projekti. Isikunäitustega esinesid Taavi Tulev (2004), Kiwa (2004), Tim Braden (2005), Jaan Evart (2005), Teo Spiller (2005), Tanja Muravskaja (2005, 2006), Anu Vahtra (2005), Rauno Teider (2006) ja terve suve galeristi juures „residentuuris” viibinud Pilvi Takala (2006)¹⁹⁸. Grupinäitustest kureeris Artel ise üllatavalt vaid kaks: galerii avanud „Jagatud kehad” ning viimase suve Pille Jürisoo ja Jaanus Samma ühisprojekti. Teiste kuraatoritena astusid üles Andreas W, Anu Allas, Oana Tanase, Marcel van den Berg jt.

Teised näituseasutused

2001. aasta juunist, pärast Ameerika Ühendriikides kunstnik Ilja Kabakovi juures assistendiks olemist ja Pärnusse naasmist, avas Janno Bergmann aadressil Riia

194 Maria Ulfsak. Pärnu kesklinnas avatakse uus galerii. – Eesti Ekspress 17. VI 2004.

195 Karen Jagodin. Rael Artel: mõtlesin, et mis ma istun muidu kodus, teen parem galerii. – Eesti Päevaleht 20. VII 2004.

196 Merit Kask. Rael Artel Gallery Pärnus hakkab valmis saama. – Postimees 5. VIII 2006.

197 Siram [Mari Kartau]. Rael Artel Gallery – kunst ja suhtluskeskkond. – Postimees 8. VII 2005 ja Veljo Sepp. Rael Arteli galeriis Pärnus mägitakse taas mängu kunstiga. – Eesti Päevaleht 6. VII 2005.

198 Rael Artel (koost). Hotell Pärnu. Rael Artel Gallery: Non-profit Project Space 2004–2008. Pärnu, 2009, lk 163.

maantee 32 Eesti esimese projektiruumi Kunstplatzet UnaBomber.¹⁹⁹ Tegevus kestis suve lõpuni ning väidetavalt toimusid seal „arvukad näitused *performance*’id, *workshop*’id, luuleõhtud, festivalid ja loengud”.²⁰⁰

2007. aasta algul avas kunstnik Ville-Karel Viirelaid, kes oli Tallinnas varem pidanud alternatiivgaleriid Снопт, aadressil Riia maantee 61 *underground* galerii nimega Ville Karel Ghetto Space.²⁰¹ Paari aasta jooksul toimusid näiteks Aivar Kurvitsa, Meeland Sepa ja Remo Randeveri näitused.²⁰²

Aadressil Hommiku 11 asuvas keskaegse linnamüüri Punases tornis asus alates 2004. aastast Punase torni galerii, 2013. aastal avati ka vabaõhu galerii.²⁰³ Lisaks aastaringselt toimivale galeriile asus torni juures ka klaasikoda.²⁰⁴ Peamiselt toimusid seal kohalike ja harrastuskunstnike ning käsitööga seotud näitused. 2015. aastal anti torn üle riigi ja Pärnu linna ühisele sihtasutusele Pärnu Muuseum²⁰⁵ ning seal on väljas ajalooline ekspositsioon.

Endla Teatri sammassaalis asub Teatrigalerii²⁰⁶, lisaks toimuvad näitused ka teistes hoone osades (Küün, kohvik). Näituste nimekiri on esinduslik, muuhulgas Tiina Tammetalu (2002), August Künnapu ja Tarvo Hanno Varres (2003), Erki Kasemets (2007), Jüri Kask (2007), Marko Mäetamm (2007), Marge Monko (2007), Maarit Murka (2008), Liina Siib (2008), Kaido Ole (2008), Tiit Pääsuke (2009), Andres Tolts (2009).

Kunstisuvi

1995. aastal alustati Kunstisuve²⁰⁷ traditsioone, mille peakorraldajaks oli graafik Sirje Eelma. Peamiseks sooviks näis olevat kuurortlinnadele ning nende küllastajatele suvise kunstiprogrammi pakkumine.²⁰⁸ Kuigi üritus sai alguse Pärnus, lisandusid juba

199 Eksperiment loomefarmis. Intervjuu Janno Bergmanniga. – Rael Artel. Plahvatus Pärnus, lk 203; Kaarel Kütas. Kujundite potentsiaaliks võib võtta ka ainult punkti. – Müürileht, sügis/talv 2010.

200 Reiu Tüür. UnaBomber näitab pealinnas ajalugu. – Pärnu Postimees 5. VII 2001. Vaata ka: Unabomber lahkub homme muuseumiga. – Pärnu Postimees 10. VIII 2001. Hiljem on erinevates allikates ekslikult pakutud galerii eksisteerimise ajaks ka aastaid 2000 ja 2002.

201 Siram [Mari Kartau]. Süüdimatu spontaansus Pärnu odekolonnisõprade naabruses. – Postimees 21. II 2007.

202 Снопт ja loomad. Intervjuu Ville-Kaarel Viirelaidiga. – Rael Artel. Plahvatus Pärnus, lk 271.

203 Raido Keskküla. Pärnu Punases tornis avati vabaõhugalerii. – Pärnu Postimees 12. VI 2013.

204 Silja Joon. Kohalikud käsitöölised löid Pärnule uue brändi. – Pärnu Postimees 6. VIII 2011.

205 Raido Keskküla. Punane torn kuulub nüüdsest Pärnu Muuseumile. – Pärnu Postimees 28. VII 2015.

206 Nullindate algul oli galerii üks väheseid teatrigaleriisid, mis ennast Sirbis näituste kuulutuste hulgas reklaamis.

207 Aadressil kunstisuvi.linnagalerii.ee on üleval ürituste arhiiv.

208 Rait Prääts. Jälle see „Kunstisuvi”. – Sirp 23. IV 1999.

1997. aastal Kuressaare ja Haapsalu. Hiljem toimus programm ka Paides, Narvas ja Viinistus ning väljaspool Eestit Belgias, Soomes ja Gotlandil. Peaasjalikult koosnes igasuvine programm erinevates kuraatornäitustest (lisaks Eelmale nt Kreg-A-Kristring, Terje Ojaveer, Jaan Elken, Anneli Porri, jt), kuid esimestel aastatel olid Kunstisuve osaks ka näiteks Selgase Dolomiidipäevad Saaremaal²⁰⁹. Peaasjalikult osalesid Eesti kunstnikud, kuid mõnedel aastatel oli ka külalisi Baltikumist ja Skandinaaviast. Kunstisuvede traditsioon kestis aastani 2008 ning 2016. aastal prooviti üritust uuesti elustada Pärnu kunstisuve nime all.

²⁰⁹ 1999. aastal valminud teosed olid 2017. aastaks nii lagunened, et „risustavad rannaäärset ala”: Heli Salong. Skulptuurid hädas. – Meie Maa 21. IX 2017.

3. Viljandi²¹⁰

Viljandi Kunstnike Ühenduse liige ja üks kunstifestivali Kiriküüt korraldajaid, kunstiteadlane Tiiu Männiste võtab 2001. aastal linna kunstielu kokku järgnevalt: „Tuletame meelde, et Viljandis võib täna regulaarselt kujutatavat kunsti nautida viies erinevas paigas. Muuseumis, kus ülekaalus muuseumile spetsiifilised näitused. Teatris, kuhu endiselt, vaatamata uute juhtide lubadustele, siiski enne etendusi vaatama ei pääse, ja kultuurimajas, kunstisaalis ning Kilpkonna galeriis. Kolm viimati nimetatut on kohad, kus saab jälgide kõige enam Viljandi kunstielus toimuvat.”²¹¹

3.1. Näitusepaigad

Stalinistlikus stiilis Viljandi Kultuurimaja hoone (Tallinna 5) avati 1953. aastal. 1960. aastal asutati kultuurimaja juurde kunstiring, mis hiljem nimetati ümber kunstiklubiks.²¹² Kultuurimajas asus ka Café Leon, kus 1990ndate lõpus toimusid mitmete kunstnike väikesed isikunäitused, muuhulgas esinesid Jaan Toomik (1997), Raoul Kurvitz (1997), Tiina Tammetalu (1998), Siim-Tanel Annus (1998), Jaan Elken (1998) ja Marko Mäetamm (1999). Enamus näituseid toimub aga kultuurimaja fuajees, kus peamiselt on esinenud kohalikud (asjaarmastajatest) kunstnikud. Eelpool toodud Tiiu Männiste artiklis võtab ta asutuse kokku järgnevalt: „Kultuurimajja on end tsementeerinud juba ligi pool sajandit mingi müstiline Kunstiklubi, millel on lausa president ja möödunud sajandi stiilis boheemlaslik muretu liikmeskond. Tegelikult on tegemist nõukogude ajast pärit harrastuskunstnike keskealise põlvkonnaga, kes püüavad oma loomingusse tänini püüdlilikult reanimeerida kunagist 30. aastate legendaarset pallaslikku vaimu. Nende näitustel domineerivad traditsioonilised lille- ja maastikumaalid, mis tegijatele märkamatult saanud ajapikku juurde varasemat popkunsti vormi ja värvi.”²¹³ Alates 2012. aastast kannab Kultuurimaja nime Sakala

210 Viljandi kunstielu (lünklik) kronoloogia on koondatud iga aasta ilmuvasse väljaandesse „Sakala kalender. Viljandimaa ajaraamat”. Samas on ilmunud ka erinevaid temaatilisi artikleid.

211 Tiiu Männiste. Kunstist, „Sakalast” ja muust. – Sakala kalender 2002, Põltsamaa: Sakala kalender, 2001, lk 154. Lisaks on samalt autorilt ilmunud kokkuvõtlik artikkel Tiiu Männiste. Kunstinäituse paikadest Viljandis läbi aegade. – Sakala kalender 2004, Põltsamaa: Sakala kalender, 2003, lk 85–91.

212 Siim Kärner. Kunstiringist kunstiklubini. – Sakala kalender 1990, Tallinn: Perioodika, 1990, lk 93–96. Heiki Raudla. Viljandi Kunstiklubi – 50. – Sakala kalender 2010, Põltsamaa: Sakala kalender, 2009, lk 212–217.

213 Tiiu Männiste. Kunstist, „Sakalast” ja muust, lk 154.

Keskus, mis haldab ka mitmete teiste kultuuriasutuste tegevust (mh Kondase Keskus ja Viljandi Linnagalerii).

Viljandi Kunstisaal avati 24. aprillil 1990. aastal²¹⁴ varasemates parteikomitee ruumides Vabaduse plats 6 ning seda juhtis kogu eksisteerimise jooksul sisearhitekt Aate-Heli Õun²¹⁵. Õunale ei makstud küll palka²¹⁶, kuid maavalitsus tasus kunstisaali kommunaalkulud.²¹⁷ Kuigi Kunstisaali sooviti juba varem kinni panna²¹⁸, suleti see lõplikult 2009. aasta oktoobris kuna maavalitsus vajab ruumi arhiivile, samas avati seal aga järgmise aasta märtsis hoopis seminariruum.²¹⁹ Sulgemise järgselt saatis 49 Eesti Kunstnike Liidu liiget omavalitsusele protestikirja.²²⁰ Kokku korraldati 188 näitust ning Tiiu Männiste sõnastab Kunstisaali olemuse järgnevalt: „Kunstisaal on kujunenud paraadlike väljapanekute eksponeerimise kohaks. Sealne kuraator eelistab eesti moodsa kunsti klassikuid vaheldumisi kohalike ülevaatenäituste ja tunnustatud autorite loominguga.”²²¹ Galerist ise sõnas: „Olen järginud põhimõtet eksponeerida vaieldamatult mainekate autorite loomingut nii kodukandist kui kõikjalt üle Eesti.”²²² Kaks korda aastas (kevadepool ja sügisepool) toimusid galeriis Viljandi kunstnike ülevaatenäitused ning kevadeti näidati õpilastöid. Tehti koostööd ka saatkondadega välisnäituste eksponeerimiseks. Kohalike kunstnike hulgas esinesid ka Eesti kunstiloo suurkujud nagu Tiit Pääsuke (1995), Anu Raud (1995, 2003, 2008), Enn Põldroos (1996), Erich Pehap (1997), Paul Kondas (2000), Jüri Kask (2001), Peeter Mudist (2002), perekond Kormašovid (2004), Lola Liivat (2005), Olev Subbi (2006), Lepo Mikko (2007) ja Jüri Arrak (2008).

1993. aastal avati aadressil Tallinna 2b Viljandi Kunstnike Ühenduse eestvedamisel Kilpkonna galerii. Galerii kuulus algselt terve hoone, kuid hiljem asus see maja teisel korrusel mõnekümnel ruutmeetril²²³ ning alumisel korrusel oli turismiinfo punkt. Galerii suleti 2003. aastal²²⁴ samal päeval kui avati Kondase Keskus sümboolse rongkäiguga suletavast kohast avatavasse. Algselt pidi galerii tegevus

214 Aime Kivistik. 50 näitust ongi looming. – Eesti Päevaleht 21. XII 1995; Tiiu Männiste. Viljandi kunstisaali lühikroonika 1991–2009. – Sakala kalender 2011, Põltsamaa: Sakala kalender, 2010, lk 56–59.

215 Tiina Sarv. Väikesest lapsest peale joonistuspaper peos. – Sakala 21. XI 2009.

216 Ülo Alo Võsar. Viljandi kunstisaal peab jääma oma senisesse asukohta. – Sakala 22. X 2009.

217 Tiina Sarv. Loov vaim lahkus sadade inimeste saatel. – Sakala 23. X 2009.

218 Mari Sobolev [Kartau]. Kunsti lõpp Viljandis. – Sõnumileht 4. XII 1998.

219 Hans Väre. Kunstilt arhiivile läinud saalist sai seminariruum. – Sakala 9. IV 2010.

220 Tiina Sarv. Kunstniku asusid näitusesaali kaitsma. – Sakala 27. X 2009.

221 Tiiu Männiste. Kunstist, „Sakalast” ja muust, lk 154.

222 Aate-Heli Õun. Kunstisaal avab täna kell neli pärastlõunal jõulunäituse. – Sakala 29. XI 2003.

223 Jutkiri: Eelista viljandimaist! – Sakala 5. V 1999.

224 Hans Väre. Kilpkonna galerii läheb enampakkumisele. – Sakala 4. VI 2003.

jätkuma keskuse ajutiste näituste ruumides²²⁵, kuid hiljem allutati need siiski Keskusele. Tiiu Männiste iseloomustas galeriid järgnevalt: „Kilpkonna galerii on oma tegutsemisaja algusest saadik püüdnud erineda ja tuua vaatajani tavapärasemast teistlaadi kunsti, kui Viljandis harjunud ollakse.”²²⁶ Kokku toimus galeriis 175 näitust.²²⁷ Kohalike kunstnike (eelkõige Kunstnike Ühenduse liikmete) kõrval olid näitused ka Viljandi välistel kunstnikel nagu Valdur Ohakas (1997), Leonhard Lapin (1999), Andrus Joonas (2000), Erki Kasemets (2001), Tiina Tammetalu (2001), Enn Tegova (2001), Kiwa (2002), Albert Gulk (2002), Mall Nukke (2002) ja Eve Kiiler (2003). Samuti korraldati mõned lahkunud klassikute näitused nagu Erich Pehap ja Villem Ormisson (mõlemad 2002).

2003. aastal avati Viljandi Linna, Viljandi Kunstnike Ühenduse, Viljandi Muuseumi ja Viljandi Jaani kiriku koostöös kiriku pastoraadihoones Pikk 8 Viljandis elanud naivistlikule kunstnikule Paul Kondasele (1900–1985) pühendatud Kondase Keskus²²⁸, mille juhatajaks on algusest peale olnud Mari Vallikivi. Keskuses on Kondasele pühendatud püsiekspositsioon (v.a. lühidalt 2008. aastal, kui Kumus toimus kunstniku suurnäitus²²⁹) ning vahetuvate näituste saalid²³⁰. Peamiselt näidatakse naivistlike või *outsider*-kunstnike loomingut ning tänapäevast rahvakunsti, kuid muuhulgas toimusid nullindatel ka näiteks Kiwa (2003), Lembit Sarapuu (2004) ja Ilmar Kruusamäe (2005) näitused.

5. oktoobril 2002²³¹ avati Kultuurimaja kõrval (Tallinna 11) Viljandi Linnaraamatukogu uus hoone, mille kolmandal korrusel asub ka 200 m² suurune Viljandi Linnagalerii. Selle esimeseks kuraatoriks oli Mari Vallikivi, kes lahkus peatselt Kondase Keskust juhtima.²³² Sageli on galeriis toimunud Eesti Kunstiakadeemia erinevate osakondade, Viljandi Kultuuriakadeemia ning loominguliste liitude (akvarellistid, klaasikunstnikud, keraamikud, jne) väljapanekud. Samuti on seda palju kasutatud õpilastööde näitamiseks. Viljandi kunstnike kõrval on muuhulgas üles astunud Peeter Laurits (2004), Jarõna Ilo (2006), Albert Gulk (2009) ja Kalli Kalde (2010). Näituseid tehakse ka Linnaraamatukogu teistes ruumides.

225 Maire Toom. See lihtne ja keeruline naivisim. – Sirp 16. V 2003.

226 Tiiu Männiste. Kunstist, „Sakalast” ja muust, lk 154.

227 Tiiu Männiste. Kunstinäituse paikadest Viljandis läbi aegade, lk 90.

228 Maire Toom. See lihtne ja keeruline naivisim. – Sirp 16. V 2003.

229 Tiina Sarv. Viis kuud Kondaseta. – Sakala 10. VII 2007.

230 Aime Jõgi. Linn ja kirik astusid sammu Kondase keskuse poole. – Sakala 15. XI 2002.

231 Viljandi uus raamatukogu ja galerii. – Sirp 4. X 2002.

232 Pealelend. Mari Vallikivi. – Sirp, 24. I 2003.

1981/1982 aastavahetusel avatud Ugala Teatri hoone fuajees on pidevalt toimunud ka näitused. Teatri avamise ajal polnud Viljandis ühtegi korraliku näitusesaali, mis lubab kunstiteadlasel Tiiu Männistel arvata: „Vahest ainult 1981. aastal valminud teatri Ugala jalutusruum oma avaruse ja loomuliku päevavalgusega andis neil aastail normaalse näitusepinna mõõdu välja.”²³³ Muuhulgas esinesid vaadeldaval kümnendil seal Marko Mäetamm (2000), Priit Pangsepp (2001), Matti Miliuse kolleksioon (2001), Karl-Kristjan Nagel (2002), Jüri Kask (2002), Peeter Mudist (2003), Mare Vint (2006), Jaan Elken (2007), Mari Roosvalt (2008) ja Toomas Vint (2008).

Viljandi Muuseumis on lisaks püsiekspositsioonile olnud ka alates 1996. aastast ajutiste näituste saalid. Ajaloolise ja etnograafilise sisuga näituste kõrval toimuvad seal ka mõned kunstiväljapanekud. Peamiselt on näidatud vanemat kunsti (nt Juhan Muks (2000), Villem Ormisson (2002)).

2006. aastal laienes linnavalitsuse palvel Viljandisse Pärnu Uue Kunsti Muuseum, mis sai endale kehvas olukorras ruumid endises Tütarlaste Gümnaasiumis otse raekoja kõrval (Linnu 4). Kultuuriministeerium oli Viljandile uue muuseumi jaoks raha andmisel eitaval seisukohal.²³⁴ Kui UKMi Pärnus kasutada olnud maja (Esplanaadi 10) eraettevõtjale 2007. aasta lõpus maha müüdi, ähvardas Soosaar kolleksiooni Viljandisse kolimisega ning pakkus välja, et tulevikus võib algses kodulinnas asuda hoopis muuseumi filiaal.²³⁵ Maja (koos kõrvalhoonega) sooviti Euroopa Liidu struktuurifondide toel ümber ehitada muuseumile sobivaks, kuid negatiivse vastuse tõttu otsustati lõpuks uue kunstiinstituutsiooni rajamisest loobuda. Kokku kulus planeerimisele kaks miljonit krooni omavalitsuse ja riigi raha, kuid lõpuks pandi hoone lihtsalt müüki.²³⁶ Aastatel 2006–2011 toimusid aktinäitused „Mees ja naine” paralleelselt kahes linnas. Lisaks toimus Viljandis suviti ka teisi näituseid (nt 2007 Edward Lucie-Smith, 2008 Enn Põldroos ja Lydia Nirk-Soosaar).

233 Tiiu Männiste. Kunstinäituse paikadest Viljandis läbi aegade, lk 89.

234 Mirjam Mäekivi. Uue kunsti muuseum kütab kahe linna vahel kirigi. – Postimees 6. V 2006.

235 Uue kunsti muuseum kolib Pärnust Viljandisse. – Postimees 7. I 2008.

236 Mark Soosaar kaebab Viljandi linnavõimu kohtusse. – Pärnu Postimees 20. IX 2013 ja Enno-Gerrit Link. Viljandi linn pani müüki uue kunsti muuseumile planeeritud hoone. – Pärnu Postimees 3. VI 2015.

3.2. Kiriküüt

1993. aastal asutatud Viljandi Kunstnike Ühendus Kiriküüt, mis liitis enamiku linna ja maakonna kunstnike, korraldas samal aastal esimese kunstifestivali, mis kandis samuti nime Kiriküüt.²³⁷ Festivalid on pühendatud erinevatele teemadele: nt väikelinnade kunst, vabadus, Johann Köleri 170. sünniaastapäev, globaalne-lokaal, Paul Kondas. Algselt toimus festival iga-aastasena ja koondas rohkem kohalikke kunstnike, kuid alates 1996. aastast toimus see iga kahe aasta järel ning sisu muutus üleriigilisemaks.²³⁸ Festivali avatusest räägib kasvõi see, et 1998. aastal avati selle raames Viljandi esimene homonäitus: Mart Ranna „Mäng”.²³⁹ Festivali vedasid Kalev Rattus, Tiiu Männiste, Lee Reinula ja hiljem ka Mari Kartau. Viimane Kiriküüt toimus 2002. aastal ning paljuski soikus see Kartau lahkumise tõttu Viljandist.²⁴⁰ 2004. aastal toimus Kondase Keskuse eestvedamisel järelfestival „Väike Kiriküüt”.²⁴¹

3.3. Viljandi Kultuuriakadeemia

1991. aasta sügisel alustas kultuurialase kõrghariduse andmist 1990. aastast tegutsenud Viljandi Kultuurikooli baasil loodud Viljandi Kultuurikolledž (praegu Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia).²⁴² Raamatukogunduse, kultuurijuhtimise, etenduskunste ja muusika kõrval on koolis saanud ka õppida kunstiga seotud erialasid nagu teatrikujundus ja rahvuslik käsitöö. 1990ndate lõpul, seoses koolihoone (Posti 1) juurdeehitise valmimisega võeti selle Sinine Fuajee kasutusele ajutiste näituste ruumina.²⁴³

237 Tiiu Männiste. Viljandi Kunstnike Ühendus teeb suuri tegusid edasi. – Sakala 22. I 2003.

238 Pikem kokkuvõtte festivali ajaloost: Erki Jeedas. Kiriküüt oli, on ja jääb. – Sakala kalender 2003, Põltsamaa: Sakala kalender, 2002, lk 135–141.

239 Eva Tammelo. Mart Rand avas Viljandi esimese homonäituse. – Sakala 11. VII 1998.

240 Tiina Sarv. Aastapäev kutsus kunstnikud kokku. – Sakala 22. I 2008.

241 „Väikesel Kiriküüdil” ratsutab näärivana. – Sakala 2. VI 2004.

242 Koolile on pühendatud: Madis Arukask, Anzori Barkalaja (koost). Viljandi Kultuurikolledž 50. Juubelialbum, Viljandi: Viljandi Kultuurikolledž, 2002.

243 Tiiu Männiste. Kunstinäituse paikadest Viljandis läbi aegade, lk 90.

4. Muud kohad väljaspool Tallinna

Haapsalu

1975. aastal rajatud Haapsalu Kultuurimajas (nüüdne Kultuurikeskus) toimusid näitused ka varasematel aegadel, kuid eraldi Haapsalu Linnagalerii avati 1991. aastal Ants Laikmaa 125. sünniaastapäeva tähistamiseks.²⁴⁴ Ehtekunstnik Tiina Käeselja arvates oli valgusrikka ja avara ruumi näol toona tegu Vaala järel ühe ilusaima Eesti galeriiga.²⁴⁵ Esmalt oli galerii perenaiseks Gülnar Murumägi, 1992. aastal sai galerii perenaiseks Kersti Aaloe ning 1. jaanuaril 1996 galeristiks Haapsalu juurtega maalija Agur Kruusing, kes töötab sellel postil tänaseni.²⁴⁶ Tulenevalt tõsiasiast, et kohalik kunstielu pole eriti aktiivne ning Haapsalust pärit või sealt resideerivate kunstnike hulk on suhteliselt väike, on enamus kunstnike pärit väljaspoolt. Vahest skandaalseimaks nullindatel galeriiga seotud sündmuseks võib pidada 2001. aastal toimunud Tanel Saare isikunäitust „Gott und Huhn”, mille käigus naelutati galerii sein täis kanajalgu. Kuna selgus, et prepareerimata orgaanika hakkas roiskuma, kasvas näitus ümber ohjeldamatuks Non Grata *performance*’iks, mille tagajärjel pidid selle autorid linnast „pagema”.²⁴⁷ Olulise osa näituseprogrammist on moodustanud noorte kunstnike isiku- ja ühishäitused (nt Elin Kard ja Helena Hage (2001), Alice Kask (2001), Kaarel Vulla (2002), Meiu Münt (2005), Marianne Männi ja Rauno Teider (2005), Merike Estna (2007), Maarit Murka (2007)) ning erinevate kunstioppeasutuste grupinäitused. Ants Laikmaa väljapanekuga alustanud galeriile kohaselt katavad suure osa programmist juba tunnustatud nimed: Peeter Rudaš (2000), Peeter Linnap (2000), Tiiu Pallo-Vaik (2001), Kaido Ole (2001), Mall Nukke (2002), Peeter Allik (2003), Peeter Laurits (2004), Jaan Toomik (2004), Andres Tali (2005), Eve Kask (2007), Leonhard Lapin (2010). Alates 2005. aastast on galerii olnud üheks peamiseks Haapsalu Graafilise Disaini Festivali toimumiskohaks. 2008. aasta oktoobrist kuni 2010. aasta veebruarini oli galerii kultuurimaja renoveerimise tõttu suletud.²⁴⁸

244 Anneli Ammas. Laikmaa sünnipäeval. Pühapäeval Haapsalus, esmaspäeval Tallinnas. – Sirp 10. V 1991.

245 Tiina Käesel. Haapsalus. Pärast tankide lahkumist Tallinnast ja enne Valge Daami saabumist. – Sirp 30. VIII 1991.

246 Urmas Lauri. Haapsalu linnagalerii – 25 aastaga Laikmaast sureva koerani, kanajalgadest rääkimata. – Lääne Elu 7. V 2016.

247 Noor kunstnik laamendas Haapsalu galeriis. – Delfi 31. III 2001.

248 Lehte Ilves. [Pealkirjata esikaane artikkel]. – Lääne Elu 20. I 2010.

2003. aastal rajati Haapsallu endisesse koolimajja (Karja 24) Evald Okase Muuseum, kus lisaks 2011. aastal lahkunud kunstniku püsiväljapanekule eksponeeritakse esimesel korrusel ja põõningul vahetuvaid näituseid. Evald Okas ostis hoone 1999. aastal ning finantseeris tütretütre, arhitekt Üla Koppeli juhtimisel läbiviidud renoveerimist.²⁴⁹ Tulenevalt maja kehvast soojapidavusest toimub näitustegevus suviti. Isikunäitustega astusid kümnendi jooksul üles peamiselt Okase pereliikmed Mari Roosvalt (2005), Uno Roosvalt (2006) ja Mara Koppel (Ljutjuk, 2007), kuid grupinäituste programm kattis väga laialdast meediumite spektrit (maal, fotograafia, tekstiil, klaas, mood). Uuel kümnendil on näitustegevus üha hoogustunud ning pöördunud ka enam kaasaegse kunsti poole.

Jõgeva

23. novembril 2006 avati Betti Alveri sünnikodus Jaama 3b temale pühendatud muuseum, mis poetessi kõrval tegeles ka helilooja Alo Mattiiseni pärandiga.²⁵⁰ Muuseumi juhataja on algusest peale olnud Toomas Muru. Püsiekspositsiooni kõrval on alates 2007. aastast seal pidevalt toimunud ka kunstinäitused. Kohalike autorite ning erinevate kunstioopilaste kõrval on näidatud sageli Tartu kunstnike loomingut: Enn Tegova, Aleksander Suumann, Kaire Nurk, Ahti Seppet, Ago Teedema (2007), Ilmar Kruusamäe, Robert Suvi, Toomas Kalve (2008), Meiu Münt (2010). Lisaks toimusid avamisele järgnenud aastail ka jaapani graafika (2007), Matti Miliuse kogu (2008) ja Raul Meele näitused (2009). Uuel kümnendil suurenes Konrad Mägi Ateljeega seotud kunstnike väljapanekute arv.

Kunstinäituseid on toimunud ka Jõgeva Linnaraamatukogus.

Jõhvi

Jõhvi kunstielu oluliseks verstapostiks saab lugeda 1978. aastat, kui toonases Kohtla-Järve linnaosas asuvas kultuuripalees „Oktoober” avati Eesti NSV Tallinna Riikliku Kunstimuuseumi Kohtla-Järve filiaal.²⁵¹ Lisaks Tallinnas kokkupandud näituste

249 Juta Kivimäe. Evald Okase muuseumist kujuneb kunstikeskus. – Postimees 11. VII 2003.

250 Jaan Lukas. Betti Alveri muuseum on avamise ootel. – Jõgeva Linna Leht 21. X 2006.

251 Ulrika Jõemägi. Muuseumi ajalugu. – Sirje Helme (toim). Eesti Kunstimuuseum 100, Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2019, lk 58–59.

eksponerimisele, olid asutusel ka aktiivsed suhted kohalike kunstnike, kunstikoolide ja Leningradi kunstnikega. Filiaal suleti 2000. aastal. Hoone läks juba 1994. aastal linna omandisse ning aastatel 2004–2005 renoveeriti see Jõhvi Kontserdimajaks, kus alates 2006. aastast asub ka umbes 90 ruutmeetrise pinnaga Jõhvi Linnagalerii. Suure osa publikust moodustavad Kontserdimaja külastajad.²⁵² Galeristiks on Inna Kivimäe ja kuigi galerii avanäituseks oli Navitrolla ja Sven Saagi ühisnäitus, on väljapanekutel osalevad kunstnikud peamiselt pärit Ida-Virumaalt. 2009. aastal olid näituseaegadele väidetavalt viie aasta pikkune järjekord.²⁵³ Lisaks Linnagaleriile toimuvad kunstinäitused ka teistes Kontserdimaja ruumides (2008. aastal näiteks rühmitus PARA).

1970. aastal rajatud Jõhvi Kunstikoolil²⁵⁴ on oma galerii (Hariduse 3), kus muuhulgas on toimunud näiteks Ilmar Kruusamäe (2003), Rein Kelpmani (2003), Enn Põldroos (2004), Urmas Viiki (2004), Tiiu Pallo-Vaiki (2005), Tiina Tammetalu (2005), Maarit Murka (2005), Tiit Pääsukes (2006), Andrus Kasemaa (2006), Jüri Kase (2006), Concordia Klari (2006), Maria Kristiina Ulase (2007) ja Peeter Ulase (2009) isikunäitused. Samuti ka mitmed teiste kunstiõppeasutuste õpilastööde väljapanekud.

Kohtla-Järve

1983. aastal valmis koos kortermajaga spetsiaalselt kunstinäituste jaoks ehitatud valge saal (selle ehitamine oli põlevkivikeemia tootmiskoondisele ehitusloa saamise tingimuseks), mis töötas Kohtla-Järve Põlevkivimuuseumi filiaalina.²⁵⁵ 1999. aastal alustas seal tegevust Kohtla-Järve Linnagalerii. Lisaks peamiselt kohalikele kunstnikele on seal muuhulgas näituseid teinud ka Tiina Tammetalu (2000), Valeri Vinogradov (2001) ja Leonhard Lapin (2002). Praeguseks on saal jälle Põlevkivimuuseumi valduses.

252 Rene Kundla. Jõhvi linnagalerii trumbiks on asukoht. – kultuur.err.ee 17. IX 2018.

253 Tiia Linnard. Kunstirahvas seisab Jõhvis näituse avamiseks järjekorras. – Põhjarannik 20. I 2009.

254 Tiina Linnard. Peeter Somelar – täisvereline härrasmees. – Põhjarannik 6. XI 2010.

255 Irina Kiviselg. Valge saal tähistas 35. sünnipäeva. – Põhjarannik 22. V 2018.

Kuressaare

2011. aastal sai ajalehes Saarte Hääl arvamust avaldanud Raul Salumäe võtta Saaremaa näitusemaastiku ja seega nullindate kohaliku kunstielu kokku sõnadega: „Seega kvantitatiivseid võimalusi nagu oleks, näituste puudumise üle üldiselt ei kurdeta. Küll aga kostab ikka ja jälle kurtmist väljapanekute kvalitatiivse taseme üle, seda vaatamata asjaolule, et enamiku Eesti maakondadega võrreldes võib Saaremaal näha olnud näituste valikuga vägagi rahul olla.”²⁵⁶

Kui Kuressaare linnavalitsus 1995. aastal raekojast välja kolis, asutati vabanenud ruumidesse Raegalerii²⁵⁷, mille esimeseks näituseks sai 21. mail avatud „Saaremaa Eesti kunstis”. See näitus toimus koostöös Eesti Kunstimuuseumiga, kes tõi järgneva kümne aasta jooksul galeriisse veel üheksa näitus, millede hulgas oli juba lahkunud kunstnike kõrval ka näiteks Olev Subbi väljapanek (2000). Kahel korral organiseeris nullindatel galeriis näituse ka Tartu Kunstimuuseum. Galerii kuraatorina on terve tegutsemisaja töötanud Lii Pihl. Suhteliselt sagedasti on galeriis toimunud Saaremaa Kunstiklubi näitused ning iseloomulikuks on saanud ka peamiselt Põhjamaadest pärit kunstnike näitused, mis enamasti on toimunud suviti. Rohkelt on näitusi galeriisse toonud ka erinevad saatkonnad ja nendega seotud kultuuriastused. Kohalike kunstnike kõrval on galeriis isikunäitustega esinenud ka mitmed Eesti (keskmise ja vanema põlve) kunstielu tippnimed: Mall Nukke (1999), Ilmar Kruusamäe (2000), Hannes Starkopf (2001), Enn Tegova (2002, 2007), Jüri ja Terje Ojaver (2003), Sirje Runge (2004), Evi Tihemets ja Vive Tolli (2005), Enn Põldroos (2006), Juss Piho (2007) ja Evald Okas (2008).

31. juulil 2006 avati Kuressaares aadressil Tallinna maantee 16 asuva ärimaja kolmekordses vestibüülis investeerimisfirma OÜ Saarte Investeeringud poolt Ajamaja galerii.²⁵⁸ Ikka veel tegutsev galerii tegutses alguses lausa kuu pikkuse graafiku alusel, kuid praeguseks on üksikud näitused veninud kolme kuu pikkusteks. Kuigi avanäituse au sai endale Ivar Kaasik, on galeriis näituseid teinud peamiselt kohalikud ja sageli ka asjaarmastajad autorid. Nimekamateks autoriteks on teiste hulgas Peeter Mudist (2007), Tiiu Pallo-Vaik (2007), Mila Balti (2008) ja Navitrolla (2008).

1992. aastal loodi professionaalsete kunstnike mittetulundusühing Saaremaa Kunstistuudio, mille eesmärgiks oli üüritud hoone aadressil Tallinna 15 ühingu omaks

256 Raul Salumäe. Kui palju näitusesaale me vajame? – Saarte Hääl 8. VI 2011.

257 Kuressaare Raegalerii ajaloo võtab (mõningate lünkadega) kokku 20. juubeli puhul välja antud trükis Lii Pihl (koost). Kuressaare Raegalerii 20. Kuressaare: Kuressaare Kultuurivara, Raegalerii, 2015.

Vaata ka: Ene Kallas, Kaduvate kunstide valguses – Raegalerii 20. – Meie Maa, 2. III 2015.

258 Raido Kahm. Ajamaja galerii saab 10-aastaseks. – Saarte Hääl 2. VII 2016.

saamine.²⁵⁹ Studio juhataja on praeguseni olnud Anne Tootmaa. 1998. aastal koliti endistesse raamatukaupluse ruumidesse aadressil Lossi 5 kuni majandi omandivaidluse selgumiseni. 2006. aastal tegi linnavalitsus Kunstistuudiale ettepaneku maja ära osta, mida ka laenude abil tehti.²⁶⁰ Kunstistuudios asub galerii, kus peamiselt eksponeeritakse enda liikmete ja teiste piirkonnast pärist kunstnike loomingut, kuid näiteks 2010. aastal toimus seal ka Evi Tihemetsa näitus.

Saaremaa Muuseumile kuuluvas Kuressaare linnuses toimuvad aeg-ajalt kunstinäitused, kus on ka esinenud näiteks Kursi koolkond (2000) ja tekstiilikunstnike ühendus Vaba Tahe (2004).

Mooste

Jaanuaris 2001 asutati Mooste Kunsti ja Sotsiaalpraktika Keskus ehk MTÜ Mooste KülalisStudio ehk MoKS²⁶¹, mille peamiseks tegutsemiskohaks on Mooste mõisakompleks umbes 40 kilomeetrit Tartust kagus. Algusest peale on MoKSi eestvedajaks olnud Evelyn Mürsepp ning peatselt sai teiseks kandvaks jõuks John Grzinich. 2002. aasta augustis avati külalisateljee ning järjepanu on hooneid taastatud. Residentuuri peamiseks kasutajateks on väliskunstnikud, kuid seal on viibinud ka Eesti autoreid ja kriitikuid. Esimestel aastatel toimus iga-aastane ürituste sari Postsovkhos²⁶², mille käigus toimusid töötoad ja kunstiprojektid. Kümnendi lõpus hakati tegema aktiivsemat koostööd Y galerii ja Eesti Rahvamuuseumiga, mille peamiseks formaadis olid töötoad ja kohtumisõhtud. MoKS on Eesti kunstiinstitutsioonide hulgas üks väheseid, mille sidemed on alati olnud tihedamad pigem välismaa kui Eesti kunstiväljaga.²⁶³

Narva

22. juulil 1950 avati Narva linnuse territooriumil muuseum.²⁶⁴ 1970ndatel asuti linnust restaureerima ning ekspositsioonipind üha laienes. Sama-aegselt

259 Ene Kallas. Saaremaa Kunstistuudio on tegutsenud viisteist aastat. – Saarte Hääl 26. XI 2007.

260 Tõnis Kipper. Lossi 5 – maja täis raamatuid ja kunsti. – Saarte Hääl 22. V 2018.

261 MoKSile oli pühendatud Kunst.ee, nr 4, 2002.

262 Kuus toimunud üritust võtab kokku Evelyn Mürsepp (toim). Postsovkhos 1–6. Mooste: MoKS, 2007.

263 Maarin Mürk. Lokaalne ja globaalne MoKS. – Sirp 21. IV 2011.

püsiekspositsiooniga toimub kindluses ka mitmeid vahetuvaid näituseid, kuigi enamasti on need sisult ajaloolised, on toimunud ka teiste muuseumite korraldatud väljapanekuid vanemast kunstist ning üksikuid isikunäituseid (Eduard Ole ja Felix Randel (2002), Lilian Mosolainen (2002), Endel Taniloo (2004), Ahti Seppet (2005), Helene Kuma (2006)). Sageli on linnuses näidatud Narva Fotoklubi väljapanekuid.

1970ndate lõpus, kui toimus linnuse renoveerimine, selgus, et kliimatilised tingimused ei lubaks seal kunstikogude eksponeerimist, mistõttu tekkis mõte rajada eraldi kunstigalerii.²⁶⁵ Kunstigalerii avati lõpuks endises kasarmuhoones aadressiga Vestervalli 21 11. aprillil 1990.²⁶⁶ Kogunäituste kõrval on enamasti eksponeeritud kohalikke kunstnike (nt Igor Gordin, Gennadi Kurlenkov, Veera Lantsova, Kuzja Zverev, Vladimir Titov, Boriss Uvarov). Ida-Virumaal mitte resideerivatest kunstnikest on näitused muuhulgas olnud Ruth Tulvingul (1994, 2000, 2001, 2005), Ahti Seppetil (1996, 2000), Imat Suumannil (1996, 2001), Marko Mäetammel ja Kaido Olel (2004), Kursi Koolkonnal (2008) ning Marge Monkol (2010). Aastalõpus toimub iga-aastane jõulunäitus. Alates 1985. aastast organiseerib muuseum ka Narva kunstipidu ehk kunstnikupäeva, kus meistriklasse ja loengute kõrval on pearõhk kunstilaadal.

Paide

1997. aastal algas Paide kunstielu aktivistide Eero Ijavoineni ja Jaak Salmari eestvedamisel tegevuskunstifestival „Aeg. Ruum. Liikumine”. Korraldajad põhjendasid festivali korraldamist järgnevalt: „Paides, kus kunstivaldkonnas valitseb vaimne vaakum, on olemas inspireeriv linnaruum, mis sobib tegevustikunsti toomiseks tänavaile.”²⁶⁷ Lisaks *performance*’ile ja *happeningule* loeti tegevuskunsti alla ka installatsioon (ning toimus ka näituseid). Festival toimus 2002. aastani iga-aastaselt

264 Ülevaate muuseumi ajaloost annab: Aili Vester. Narva Muuseumi ekspositsiooni tegemistest Narva linnuses. – Merike Ivask (koost ja toim). Narva Muuseum. Toimetised 7. 2007. Narva: Narva Muuseum, 2007, lk 85–97. Samas „Toimetiste” numbris on ka Kalev Saare koostatud Narva linnuses aastatel 1997–2006 eksponeeritud näituste nimestik.

265 Ülevaade Kunstigalerii sünnist: Karin Taidre. Analüüsidest töökogemust: Kunstigalerii kui muuseumiuniversum. – Merike Ivask (koost ja toim). Narva Muuseum. Toimetised 11. 2011. Narva: Narva Muuseum, 2011, lk 237–261.

266 Kunstigalerii ajaloost: Merike Ivask. Narva Muuseumi Kunstigalerii – 20. – Merike Ivask (koost ja toim). Narva Muuseum. Toimetised 11. 2011. Narva: Narva Muuseum, 2011, lk 237–261. Samas „Toimetiste” numbris on ka Kalev Saare koostatud Kunstigaleriis aastatel 1991–2010 eksponeeritud näituste nimestik.

267 Eero Ijavoineni, Jaak Salmar. [Tutvustav tekst]. – Aeg. Ruum. Liikumine. Eesti tegevuskunst Paides, 14.–15. juunil 1997, Paide: Aeg Ruum Liikumine, 1997, lk 5. Erinevalt väga paljudest teistest selle aja kunstiprojektidest, saadab kõiki toimunud festivale spetsiaalne trükis.

ning siis veel ühe korra 2004. aastal (viimase kureerisid Andrus Joonas ja Mari Kartau). Tavaliselt oli festival kahe-kolme päevane ning alates teisest korrast osalesid ka välisesinejad. 2001. aastal oli festivali kuraatoriteks Non Grata rühmitus ning „ratastel festival” leidis lisaks Paidele aset ka Pärnus, Riias, Pedvales ja Vilniuses. Kõige enam esinesid festivalil Andrus Joonas (kõik festivalid), Erki Kasemets (1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2004), Get Hatsukov (1998, 1999, 2000, 2001, 2002), Taave Tuutma (1998, 1999, 2000, 2002, 2004), Leonhard Lapin (1997, 1998, 1999, 2000), Eero Ijavoinen (2000, 2002, 2004), Ilmar Kruusamäe (1999, 2000, 2001), Kaarel Kurismaa (1997, 1999, 2000), Enn Tegova (2001, 2002, 2004) ja Reiu Tüür (1997, 1998, 1999).

Mari Kartau kirjutas 2001. aastal: „Fakt, et meie ajalis-ruumilist konteksti arvestades küllalt pikaajalise ja mastaapse projekti arendamine on toimunud väikelinnas kohalike jõududega, on Tallinna poole kaldu Eestis üsna unikaalne.”²⁶⁸

Põlva

1991. aastal avatud Põlva Kultuuri- ja Huvikeskuss tegutses alates 1992. aastast Maarja galerii. Esimeseks juhatajaks oli Kaire Mets, kelle lahkumise järel 1996. aastal võttis juhtimise üle endine Kultuurikeskuse direktor Heino Hiiesalu,²⁶⁹ kes vedas galeriid kuni selle sulgemiseni 2010. aastal, kui noortekeskuse ümberehituse käigus muudeti ruumide kasutust.²⁷⁰ Nii galerii kui Põlva kunstielu tippündmuseks oli iga-aastane preemianäitus „Järv”,²⁷¹ mis toimus viimast korda aastal 2012. Kuigi enamasti toimusid galeriis kohalike kunstnike väljapanekud, said „Järve” preemia ka mitmed tunnustatud kunstnikud väljaspoolt Põlvat (nt Ilmar Kruusamäe, Meiu Münt, Enn Põldroos, Külli Suitso).

Põltsamaa

27. septembril 2008 avati Põltsamaa kunstiseltsi eestvedamisel Põltsamaa lossikompleksi kuuluva majandushoone soojustamata pööningukorrusel 200 m²

268 Mari Sobolev [Kartau]. „Aeg. Ruum. Liikumine” Balti ketis. – Kunst.ee, nr 3, 2001.

269 Laura Leotoots. Väsimatu Heino Hiiesalu on põlvalaste iidol. – Koit 11. VIII 2005.

270 Riivo Veski. Galerii ruumi kadumine ei tähenda, et kunst kaob. – Koit 15. IV 2010; Riivo Veski.

Maakonnakeskus Põlva on kultuuriliselt mandunud. – Koit 8. VIII 2009.

271 Riivo Veski. Avati XIX preemianäitus „Järv”. – Koit 29. V 2010.

suurune „ekstreemgalerii” pArt.²⁷² Avanäitusel osalesid muuhulgas Põltsamaalt pärit kunstnikud Peeter Allik, Tiit Pääsuke ja Mare Tralla. Kohalike kunstnike ja kunstikooli õpilaste kõrval on galeriis isikunäituseid teinud ka Ehalill Halliste (2009), Jüri Kask (2009), Jevgeni Zolotko (2010), Jaan Luik (2011), Enn Tegova (2011), Tiit Pääsuke (2012), Leonhard Lapin (2013) jt.

Rakvere

1998. aasta veebruaris avati Raivo Riimi, Riho Hüti ja Avo Seidelbergi eestvedamisel Rakvere Galerii.²⁷³ Galerii avati esmalt aadressil Rohuaia 15a, kuid peale pankrotti koliti Kaitseliidu majja Pikk 15.²⁷⁴ Peamiselt teevad näituseid piirkonna kunstnikud, kuid seal on esinenud ka näiteks Mare Mikoff (2005) ja Lola Liivat (2009). Pikeimaks traditsiooniks on alates 2008. aastast toimuv portreenäitus „Meie, virulased”.

2001. aastal avas Teet Veispakk koostöös Rakvere Muuseumiga aadressil Lai 1 Kesklinna galerii, mis vahetas Toomas Vint (2001), Peeter Laurits (2001), Eve Kask (2001), Imat Suumann (2002), Jüri Ojaver (2002) ja Tarvo Hanno Varres (2002). 2004 aastal läks galerii pankrotti jättes endast maha võlad, mis olid paljuski seotud 2003. aastal Mohnile kolinud festivali KanaNahk korraldamisega.²⁷⁵

Kui kümnendi alguses toimus Rakvere Muuseumis erinevaid tunnustatud kunstnike näituseid (Peeter Linnap (2000), Valeri Vinogradov (2000), Evi Tihemets (2001)), siis kümnendi teises pooles see tegevus soikus, kuigi alles 2000. aastal kirjutas Reet Vabrlane esimese kunstifestivali puhul: „Teisipäeva, 25. juuli õhtu kinnitas taas ja seekord vägagi kindlalt, et Rakverest ning eelkõige Rakvere muuseumist on saanud arvestatav paik kaasaegse kunsti eksponeerimiseks.”²⁷⁶

2000. aastal alustasid Jaan Toomik, Paul Rodgers ja Teet Veispak Rakveres rahvusvahelise performance’i ja videokunsti festivaliga KanaNahk, mille esmakordse toimumise järgselt teatas Ants Juske, et see „joonistas ... esmakordselt Eesti kunstisuve maastikule ka Rakvere.”²⁷⁷ Festival kordus ka kahel järgneval aastal ning 2002. aasta

272 Riina Mägi. Kunstiselts avas galerii. – Vooremaa 20. september 2008.

273 Aarne Mäe. Rakvere galerii sai kultuuripärli. – Virumaa Teataja 20. XII 2007.

274 Inna Grünfeldt. Galerii viljad: Rakvere Louvre. – Virumaa Teataja 6. VI 2009.

275 Juhtkiri: Galerii on surnud, häbi linnavõimule! – Virumaa Teataja 17. IV 2004; Rakvere tahab Teet Veispakult raha tagasi. – Delfi 2. VII 2003.

276 Reet Vabrlane. Neli tundi, mis löid kunstiajalugu. – Sirp 4. VIII 2000.

277 Ants Juske. Rakvere ajas kananaha ihule. – Eesti Päevaleht 27. VII 2000.

festival toimus lisaks Rakverele Haapsalus.²⁷⁸ Peale Toomiku ja Rodgersi astusid erinevatel aastatel üles näiteks Oleg Kulik, Leonhard Lapin, Ene-Liis Semper, Jüri Ojaver, Jaan Paavle, Olegs Tilbergs.²⁷⁹ 2003. aastal lõpetas festivali tegevuse ning toimus hoopis „Mohni 2003”.²⁸⁰

Rapla

Varasemalt oli Rapla kunstielu peamiseks organiseerijaks Rapla Kunstiselts²⁸¹, mis andis nii huviharidust kui organiseeris näituseid. 2006. aastast tegutseb kultuurikeskuse juures Rütmani kohvik-galerii, kus näitused toimuvad praeguseni. Peamiselt eksponeeritakse kohalike loomingut, kuid muuhulgas on näituseid olnud ka Evi Tihemetsal (2006), Tiit Pääsukesel (2008) ja Kursi Koolkonnal (2009). Kunstiseltsi tegevuse hääbumine viis 2010. aasta juunis Rapla kesktänava äärse ärihoone ülemise korruse üüripinna umbes 150 ruutmeetril Raplamaa Kaasaegse Kunsti Keskus (RKKK) avamiseni, mida lisaks omavalitsusele toetasid ka eraisikud ja ettevõtted.²⁸² Keskust on juhtinud kunstnikud Riin Pallon ja Kairi Orgusaar.

Türi

2010. aasta mais avati renoveeritud Türi Kultuurimaja²⁸³, kus asub ka kunstigalerii. Juba ava-aastal toimusid järjest Eesti Maalikunstnike Liidu, Tartu Ülikooli maaliosakonna ja Eda Lõhmuse näitused. Edasi on seal muuhulgas esinenud isikunäitustega Tiiu Pallo-Vaik (2011), Ahti Seppet (2011) ja Tiina Tammetalu (2012).

278 Andreas Trossek. Kunstigurmaaniid kananahka nosimas. – Eesti Päevaleht 27. VII 2002.

279 Kaire Nurk. Impressionistid. – Sirp 3. VIII 2001.

280 Aarne Mäe. „KanaNahk” lõpetas, selle asemel tuleb Mohni. – Virumaa Teataja 18. VI 2003.

281 1988–1995 eksisteeris Rapla Kunstiklubi, mis koondas endasse Rapla harrastuskunstnikke. Rapla Kunstiselts eksisteeris aastatel 1995–2013 ning alates 2013. aastast kannab see nime Rapla Käsitöö- ja Kunstiselts. Seltsi tegevuse võtab kokku 2011. aastal Rapla Keskraamatukogus toimunud näituse „Kunstiklubist kunstiseltsini” virtuaalversioon <http://virtuaalnaitus.webs.com> (vaadatud 7. V 2020).

282 Siram [Mari Kartau]. Kaasaegne kunst jõudis juba Raplasse. – Postimees 16. XII 2010.

283 Türiil avas ukсед moodsaime sisseseadega kultuurimaja. – Järva Teataja 29. V 2010.

Valga

1999. aastal avati uuesti 1988. aastal põlenud Säde seltsimaja, kus asus Valga Muuseum.²⁸⁴ Hoone teisel korrusel asub püsinäitus ja esimesel kahest saalist koosnev ajutiste näituste galerii. 2008. aastal läks muuseum maavalitsuse alt Kultuuriministeeriumi alluvusse, kuid 2014. aastal sai sellest munitsipaalmuuseum. Kuigi kümnendi alguses toimusid ka näiteks Kristjan Tedre 100. sünniaastapäeva (2001), Akvarellistide Ühenduse (2001) ja rühmituse Vaba Tahe (2002) näitused, kasutati galeriid kunsti näitamiseks üllatavalt vähe.

Üksikuid näituseid toimus ka Valga kultuuri- ja huvialakeskuses (nt Epp-Maria Kokamägi (2003), Meiu Münt (2007)).

Viinistu

2002. aastal avati põhjarannikul Viinistu külas endise Kirovi kalurikolhoosi renoveeritud ruumides Viinistu Kunstimuuseum.²⁸⁵ Tegu oli esimese eesti erakunstimuuseum, mille püsiekspositsioon koosneb 1942. aastal külas sündinud, kuid Rootsis üleskasvanud Jaan Manitski kunstikogust. Kolleksioon annab korraliku ülevaate pea terve eesti kunsti ajaloost ning täieneb pidevalt uute ostutega. Seejuures on üllatav, et Manitski enda sõnul ostis ta esimese pildi (Jüri Arrak) alles 1997. aastal.²⁸⁶ Muuseumi juures on veemahutitest ehitatud vahetuvate näituste galerii, jahisadam, söögikoht, teatrisaal ja majutusasutus.²⁸⁷ 2012. aastal valmis arhitekt Emil Urbeli projekti järgi juurdeehitis, mille järel on muuseumis kokku 4000 m² seinapinda. Manitski kogu on avamise 300lt teoselt kasvanud 1000ni.²⁸⁸ Soovides elu külas alles hoida, kasutab ta tööjõuna kohalikke.²⁸⁹

284 Valga Muuseumi arengukava 2017–2022. Valga: Valga Muuseum, 2017, leheküljed nummerdamata.

285 Muuseumi kolleksioonist ja ajaloost annab ülevaate: Eha Komissarov (koost). Viinistu – kunsti sadam. Viinistu: Viinistu Kunstimuuseum, 2017. Vaata ka: Reet Varblane. Tallinnast Viinistule on vaid tund aega sõitu. – Sirp 12. VII 2002.

286 Kadri Karro. Jaan Manitski kunstikogu uus tulemine. – Eesti Ekspress 1. VII 2020.

287 Tiiu Laks. Viinistu suvi – kultuurikolhoos laieneb veel. – Eesti Päevaleht 22. V 2008.

288 Aimar Jugaste. Koduküla ja kunsti kodu. – Eha Komissarov (koost). Viinistu – kunsti sadam. Viinistu: Viinistu Kunstimuuseum, 2017, lk 200.

289 Heidit Kaio. Jaan Manitski on Eestisse panustanud ligi 90 mln krooni. – Äripäev 7. VII 2003.

Mõttelise jätuna festivalile KanaNahk toimus 2003. aastal rahvusvaheline video- ja tegevuskunstifestival Mohni 2003 (kuraatorid Jaan Toomik ja Paul Rodgers), mis jäi aga ühekordseks ürituseks.²⁹⁰

Võru

1964. aastal rajatud Võru kultuurimaja ehk Võru „Kannel” renoveeriti 2005. aastal. Nii esimese kui teise korruse fuajeedesse tehti näitusepinnad, mida kollektiivselt hakati nimetama Võru Linnagaleriiks²⁹¹. Hiljem lisandus ka kolmas fuajee. 2006. aasta aprillist asus galeristina tööle teatri taustaga Katrin Ruus (hiljem Maimik, hiljem Tegova)²⁹². Aastatel 2008–2013 töötas galeristina Tartu Kõrgemas Kunstikoolis skulptoriks õppinud Jana Huul ning tema assistendiks oli Tartu Ülikooli maaliosakonna taustaga Andrus Raag. Tänu asukohale kultuurimajas, kus asuvad nii kino, teater kui rahvatantsuringid, on näitustele garanteeritud külastatavus. Samas on ruumide puhul tegemist siiski fuajeedega, mis tähendab, et kunsti näitamiseks pole need kõige sobivamad.

Väga suure osa näitusteprogrammist moodustasid Võrumaa taustaga kunstnikud ning igal aastal on toimunud ka üks-kaks Võru Kunstikooliga seotud näitust. Võrumaaga seotud kunstnike hulgas on ka mitmeid üldisel Eesti kunstimaastikul olulisi nimesid nagu Peeter Laurits (2006, 2007, 2008), Billeneeve (2006, 2007, 2010) ja Lola Liivat (2007, 2013). Geograafilisest lähedusest tulenevalt on esinenud palju Tartuga seotud kunstnike: Meiu Münt (2006), Ilmar Kruusamäe (2006), Triinu Pungits ja Alan Proosa (2007), John Grzinich ja Evelyn Mürsepp (2007), Kristi Kongi ja Kadri Toom (2008), Ahti Seppet (2008), Huupi (2009), Markus Kasemaa (2010), jt. Galeriil on olnud ka tihe suhe Tartu Kõrgema Kunstikooliga. Kuigi 2005. aastal alustas galerii kahe kaugemalt tulnud näitusega (Sirje Eelma kureeritud „1974” ja Anneli Porri kureeritud „Uus eesti kunst”), on sedasorti külalised pigem haruldased (Maarit Murka (2007), Puhas Rõõm (2008), Narva Kunstnike Ühendus „Vestervall” (2010)). On toimunud ka üksikud välisnäituseid.

290 Reet Varblane. Kunst vallutab veel ühe saare. – Sirp 4. VII 2003; Andreas Trossek. Kunst kolib Mohni saarele. – Eesti Päevaleht 5. VII 2003.

291 2009. ja 2010. aasta näitustegevuse võtab kokku Jana Huul, Andrus Raag (koost). Võru Linnagalerii aastaraamat 2009–2010. Võru: Võru Kultuurimaja Kannel, 2012. Kaante sisekülgedel on äratoodud ka 2005.–2008. näituste nimekiri.

292 Teet Veispak. Võru kunstielul hoog sees. – Postimees 18. IX 2006; Reet Varblane. Pealelend. Katrin Ruus. – Sirp 11. V 2007.

5. Analüüs

Nagu sissejuhatuses viitasin, peab Indrek Grigor kogumikus „Normaalsete nullindad” ilmunud artiklis kutselise kunstielu olemasoluks omavalitsuse tasandil hädavajalikuks ühte kahest tegurist: kunstikõrgkooliga sarnast ambitsiooni kandev kunstikool või kaasaegse kunsti peavooluga suhestuda üritav ekspositsioonipind.²⁹³ Usun, et see peab paika vaid teatava piirini, sest realselt saab kunsti kõrgharidusest väljaspool Tallinna rääkida ainult seoses Tartu ja Pärnuga (kes oleksid oma suuruselt niikuinii loogilised kandidaadid kunstielu toimumiskohtadena) ning väga suure osal näitusepaikadest puudub pea igasugune ambitsioon olla kaasaegse kunsti teooriate ja -väljaga suhestuvad ekspositsioonipinnad. Pigem on sellise pinna olemasolu vajalik selleks, et koha kunstielu ja näitusegevus oleksid nähtavad ka keskusest ehk Tallinna Vabaduse väljakult.

Nii Tartu kui Pärnu puhul on kohalikes kõrgkoolides õppinud jäänud sageli kohapeale elama ning nende looming ja pelgalt olemasolu on olulisel määral mõjutanud linna kunstielu üldpilti ja aktiivsust. Peamine erinevus nende kahe linna ja ülejäänud käsitletud kohtade vahel ongi kõrgharitud ja seeläbi sageli ka üleriigiliselt tunnustatud autorite osakaal kunstnikkonnas. Teiste asulate puhul jääb taoliste isikute arv enamasti alla kümne. Siinkohal on ka märgatav kolmandana pikemalt käsitletud Viljandi erinevus võrreldes Tartu ja Pärnuga: kuigi tunneme linna laialdaselt folgi ja rahvakultuuri keskusena, pole sealne kunstielu eriti aktiivne või sealsed autorid väljaspool laialdaselt tuntud. Seos Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemias õpetatavaga on nähtav.

Tuleks siiski esile tõsta erinevate täiskasvanutele mõeldud kunstiringide ja -klubide tehtavat, mida ei saa küll täiel määral kutsuda professionaalseks kunstiks, kuid mis enamasti ei jää ka pelgalt asjaarmastajalikule tasandile.²⁹⁴ Väga paljudes näitusepaikades moodustavad just selliste organisatsioonide alla koonduvate autorite isiku- ja grupinäitused olulise osa programmist. Aktiivsete ühenduste puhul toob see kaasa ka „välisreise” ehk grupiväljapanekuid teistes asulates. Sellisena väärib märkimist Narva kunstühing Vestervalli. Pärnis oma näitusepindu omavad sellised ühingud, mis on oma haridustöö rohkem formaliseerinud nagu Saaremaa Kunstistuudio. Samuti on oma galeriid, kus õpilaste ja õpetajate kõrval esinevad ka tunnustatud kunstnikud, mitmetel

²⁹³ Indrek Grigor. Väljaspool Vabaduse kuut. Nullindate kunstielu teises Eestis, lk 90.

²⁹⁴ Vanemate sellistesse ühendustesse kuulunud ja kuuluvate kunstnike osas on mitmed näiteks lõpetanud Tartu Kunstimuseumi nõukogude aegsed Kujutava Kunsti Kaugõppe Kursused.

lastekunstikoolidel (nt Tartu, Jõhvi, Haapsalu). Kuid on ka selliseid kohti, kus hoolimata kunstikooli olemasolust näitusetevõtt ei toimu nagu Maardu (Maardu Kunstide Kool).

Väga suur osa Eesti kunstinäituse pindadest on nii varasemalt kui ka praegusel ajal mõne kultuurimaja või teist sorti asutuse fuajeesse tasemel. Kuigi ka sellistes kohtades võib sattuda tunnustatud autorite väljapanekuid (eriti tasub näiteks esile tõsta Pärnu Endlat või Võru Linnagaleriid), seab selliste ruumide olemus selged piirid näidatavale (läbikäigu teed peavad olema vabad, iseseisvad elemendid vajadusel teisaldatavad, kuna sageli puudub valve, ei tohi olla lahtiseid elemente, ning mõnikord määrab ka külastajaskond selle, kui väljakutsuv või problemaatiline saab olla näituse sisu). Isegi kui näituseruum on eraldiseisev võib selles tavapärasest muuseumikeskkonnast enam toimuda muid kõrvalisi tegevusi. Üks väheseid näiteid spetsiaalselt kunstinäituste jaoks ehitatud ekspositsioonipinnast asub Kohtla-Järvel.

2011. aasta rahvaloenduse järgi on suurimateks asulateks, kus ei toimu regulaarset kunstielu Maardu, Sillamäe, Keila, Tapa ja Kiviõli. Üheks põhjuseks võib olla, et kõik need linnad asuvad aktiivsema kunstieluga kohtade läheduses (Tallinn, Narva/Jõhvi ja Rakvere). Mõnedes neist on see järgneva kümnendi jooksul muutunud (nt toimub nüüdseks regulaarsem näitusetevõtt Harju maakonnaraamatukogu galeriis Keilas), kuid enamasti on kunstinäituste sattumine nendesse linnadesse juhuslik. Üldistavalt saab öelda, et vähegi regulaarsema kunstielu toimimise piiriks on 5000 elanikku. Siin on eranditeks Põltsamaa, Paldiski ja Kärdla, kuid nendegi puhul toimus kunstielu elavnenud pigem nullindate lõpus ja eelkõige järgmisel kümnendil.

Alati on kunstielu keskuseks maakonnakeskus ning sageli on tegu ka ainsama aktiivse kunstieluga kohaga maakonnas. Eranditeks on Jõgevamaa, kus Jõgeva kõrvale on kerkinud Põltsamaa, kus toimub praeguseks vahest isegi enam Eesti üldise kunstielu seisukohalt tähelepanuväärseid näituseid. Järvamaal on kese liikunud Paidest Türiisse ning nüüd tänu renoveeritud Paide Kultuurikeskusele uuesti maakonnakeskuse tagasi.

Kuriositeediks on aga Ida-Virumaa, mis on paljuski toiminud terve iseseisvusajal eraldiseisva kunstielu keskkonnana: mujalt saabub sinna kunstnike harvem, kohalikud autorid ei esine väljaspool maakonda just eriti sageli (ja pole seetõttu ka enamasti väljaspool tuntud), kuid siiski on kunstielu tänu näitusepindadele ja madalama taseme kunstikoolidele aktiivne. See seis on hakanud visalt muutuma alles viimastel aastatel kui riiklik tähelepanu on rohkem pöördunud piiriregiooni integreerimise suunas.

Grigor mainib oma artiklis, et „kohaliku kunsti elu alalhoidmisest [on] saanud ka ametlikult trotslik õhinapõhine missioon”.²⁹⁵ Vastab tõele, et paljudes kohtades on mõne galerii või terve kunsti elu toimimine rajatud ühe inimese tahtmisele ja jaksule. Sellistena saab näiteks esile tõsta Lii Pihli Kuressaare Raegaleriist või Agur Kruusingut Haapsalu Linnagaleriist ning näiteks Jana Huule saabumine Võrru esmalt Linnagalerii etteotsa ja tema hilisem töö Vana-Võromaa Kultuurikoja galeristina on viinud terve linna kunsti elu elavnemiseni sajandi teisel kümnendil.

Grigor tsiteerib oma artiklis ka Kruusingut, kes on oma tööd aastakümneid teinud, kuna keegi teine pole tahtnud seda üle võtta ning samas on ta ka kartnud, et lahkumisel võidakse galerii üldse sulgeda. Muuhulgas nimetab linnas ise mitte-elav Kruusing oma tegevust „kunsti maaletoomiseks” Haapsalusse.²⁹⁶

Väga paljudel juhtudel on ka galeriid majutanud hoone renoveerimine või selle ruumide kasutusvõimaluse lõppemine viinud asutuse sulgemiseni. Tartus on selle näiteks Y-galerii, Viljandis Kunstisaal ja Põlvas Maarja galerii. Selgeimaks näiteks ühe inimese seosest kohaliku kunsti elu jätkusuutlikusega ongi vahest viimane: galerist Heino Hiiesalu jätkas küll mõned aastad peale kultuurimaja renoveerimist sealse kunstisalongi juhtimist, kuid ühel hetkel lõppes seegi tegevus ning linna kunsti elu pole enam taastunud.

Kohaliku eestvedaja tähtsus on teravalt nähtav ka kunstisündmuste puhul: nii Kriküüt Viljandis kui „Aeg. Ruum. Liikumine” Paides vajusid unustuste hõlma pea koheselt peale nende algatajate lahkumist. Samas ei saa seda pidada pelgalt väikemate kohtade probleemiks, sest Eestis on alates üheksakümnendatest olnud probleeme erinevate iga- ja üle-aastaste festivalide jätkusuutlikusega. Parem olukord on traditsiooniliste näitustega (enamasti aastanäitused), mis tänu seotusele mõne ühendusega on vähem sõltuvad konkreetsetest isikutest ning seetõttu ka olemuselt visamad.

On ka kohti, kus kunsti elu ei ole kohapeal tärganud, vaid on kellegi poolt imporditud: Mooste ja Viinistu, hiljem Varnja. Viinistu puhul on kunst muutunud lausa kohta määratlevaks elemendiks.

295 Indrek Grigor. Väljaspool Vabaduse kuut. Nullindate kunsti elu teises Eestis, lk 94.

296 Maarin Mürgi intervjuu Agur Kruusinguga 10. II 2014 Klassikaraadio eetris olnud saates „Kunstiministeerium”.

Seega saab öelda, et erinevates Eestimaa kohtades on põhjused kunsti-
tekketuks, olmasoluks ja hääbumiseks väga erinevad. Kui vähemalt suuremates kohtades
kehtib ütlus „loodus tühja kohta ei salli” ning kellegi või millegi lahkumisele leitakse
(suhteliselt) kiiresti aseaine, siis väiksemate kohtade puhul on kunsti ökosüsteem tükk
maad haavatavam ja ka väike värelus võib viia linna kadumiseni Eesti kunstikaardilt.
Seepärast tuleb veelgi rõhutada vana tuntud tõde, et millegi lõhkumine on ülimalt kerge,
kuid selle uuesti loomine võib olla väga kulukas kui mitte võimatu. Ka vähe on palju!

Kokkuvõte

Käesolev uurimus on tegelenud 21. sajandi esimese kümnendi ehk nullindate Tallinna-välise Eesti kunstielu kaardistamise ja analüüsiga. See oli murranguliste 1990ndate järel stabiliseerumise ajaks, mil samas toimus siiski paljude kunstiinstitutsioonide ja nähtuste hääbumine ning uute esiletõus. Uurimus võttis vaatluse alla just pealinnast väljaspool toimunud kunstielu, kuna sellele on varasemalt vähe tähelepanu pööratud. Eesmärgiks oli eelkõige näituse- ja haridusinstituutide ning nende tegevust puudutava informatsiooni koondamine, nende tegevuse ülevaatliskirjeldamine, asjakohase bibliograafia koostamine ning nähtuste analüüs. Isikutest ja kunstist räägiti ainult läbi nende seotuse instituutide ja sündmustega. Paljudel juhtudel eeldas instituutide ajaloo käsitlemine ka kümnendivälise eel- ja järellugude vaatlemist. Seeläbi on uurimuse näol tegemist olulise sammuga kümnendi kunstielu laiapõhjalisema uurimise suunas.

Uurimuse keskendus kolmele linnale, kus kunstielu nullindatel kõige intensiivsemini „kees”: Tartu, Pärnu ja Viljandi. Lisaks vaadeldi lühemalt veel kuutteis kohta väljaspool Tallinna.

Tartu on olnud vähemalt 1950ndatest Tallinna järel oma kunstielu intensiivsusest teisel kohal. Kesksseteks instituutideks on olnud Tartu Kunstimuuseum ning Tartu Kunstnike Liit ja selle hallatav Tartu Kunstimaja. Mõlema instituutide jaoks algas uus aastatuhat suurte muutustega: muuseum kolis kogu oma näitusetevuse Raekoja platsi viltusse majja, Liidu sisepinged viisid aga sagedaste juhatuste vahetumiseni. Mõlema puhul oli märksõnaks kinnisvara: vananevad hooned olid amortiseerumas ja vahendid nende remondiks visad tulema. Kümnendi lõpuks olid Liidu sisepinged taltunud, majanduslik seis paranenud ning liikmeskond kasvas tänu noortele kunstnikele jõudsalt. Muuseumi näitused ja trükised leidsid just kümnendi teises pooles suuremat tunnustust.

Lisaks neile kahele vaadeldi veel üle kahekümne näitusepinna, mis 1990ndatel ja 2000ndatel Tartus tegutses. Enamik varasemal kümnendil alguse saanud galeriisid jõudis uue aastatuhande alul madalseisu. Näitusetevuse lõpetas galerii-klubi Illegaard, KÜÜ galerii asemel tekkinud galerii Legend, Rüütli galerii ruumid üle võtnud Obu ning üks Tartu toonaseid prestiižsemaid galeriisid Sebra. Siiani jätkavad tegevust Tampere maja ja Tartu Lastekunstikooli ehk Jakobi galerii, kusjuures viimane suutis nii

1990ndate lõpus kui nullindatel kaasata näitusetevetesse kohalike noorte kõrval ka juba mainekaid klassikuid ning seal toimunud Tegevuskunstide Ööd olid paljuski alguspunktiks festivalile Eclectica. Nullindate üheks olulisemaks näitusepaigaks saab pidada ülikooli ja linnavalitsuse koostöös rajatud Y galeriid, mille programmi oli väga selgelt üksteisele järgnenud galeristide Margus Kiisi ja Kaisa Eiche nägu. Lühemalt tegutsesid Rael Artel Gallery, Saksa Kultuuri Instituudi Kohvrigalerii, Damtan Dance ja Ferrodrum. Kümnendi lõppu tähistab praeguseni tegutseva Kõrgema Kunstikooli Pallas galerii Noorus avamine. Lisaks toimusid kunstinäitused regulaarsemalt Tartu Linnamuuseumis, Tartu Ülikooli Kunstimuuseum, Eesti Rahva Muuseumis, Tartu Ülikooli Raamatukogus, Linnaraamatukogus ning pigem kunstimüügile keskendunud E-Kunstisalongis, Gildi galeriis ja Mikkeli galeriis.

Tartu kunstielu on alates 1990ndates aktiivsena hoidnud uute kunstnike pealekasv. Äärmiselt oluliseks sammuks kohalikule kunstielule oli Tartu Ülikooli maaliosakonna rajamine, mille paljud lõpetajad on nüüdseks saanud Eesti keskmise ja noorema põlvkonna tunnustatud tegijateks. Kümnendi jooksul tegi suure muutuse läbi ka Tartu Kunstikool ning see päädis aastal 2000 Tartu Kõrgema Kunstikooli (praegune Kõrgem Kunstikool Pallas) avamisega, mille kõrval jäi siiski tegutsema ka madalama taseme kunstikool. Lisaks neile pakutakse kunstialast haridust ka Tartu Lastekunstikoolis ja Konrad Mägi Ateljees, Tartu Ülikooli juures asub kunstiajaloo osakond ning paljud kunstiga seotud isikud on õppinud ülikooli semiootika osakonnas. Õppeasutuste panust Tartu näituselu mitmekesisule on raske üle hinnata.

Kunstisündmustest puudutati lühidalt 1990ndate festivali Dionysia, nullindatel alanud Tartu kunstikuud ja selle õigusjärglast ARTIST KUKU NU UTi ning festivali Mood-Performance-Tants, mis on nüüdseks teisenenud Estonian Fashion Festivaliks. Kahjuks ongi neist praeguseks elus ainult viimane.

Pärnu kunstielu tõus 1990ndatel on enim seotud Sütevaka Humanitaargümnaasiumist välja kasvanud Academia Non Grataga ning peamiselt tegevuskunsti viljeleva rühmitusega Non Grata. Al Paldroki, Reiu Tüüri ja Margus Tiitsmaa eestvedamisel loodud akadeemia vastandas end ametlikule riiklikule kunstiharidusele ning koondas enda alla õpilasi, kes otsisid midagi tavapärasest erinevat. Samas on neist mitmed edaspidi siiski seotud klassikaliste kunstivaldkondadega nagu maal ja graafika, kuid rohkelt on tulnud autoreid, kes erinevaid meediumeid enda loomingus sujuvalt kokku segavad. Algselt

rakendusharidust pakkunud õppeasutusest sai 2002. aastal Eesti Kunstiakadeemia kolledž ja pakuti kõrgharidust, kuid kaks aastat hiljem kool suleti. Non Grata rühmitus on praeguseks muutunud rahvusvaheliseks ning nende tegevus on peamiselt suunatud Eestist väljaspoole. Nii rühmitus kui kool on paljuski seisnud ka praeguseni toimivate Diverse Universe *performance*-festivali, Fideofesti kui IN graafika festivali taga.

Non Grata kõrval on Pärnu kunstielu peamiseks veduriteks olnud Uue Kunsti Muuseum ja Pärnu Linnagalerii, millest viimane haldab praegu ka Pärnu Kunstnike Maja. Mark Soosaare asutatud muuseum on suutnud kolme aastakümne jooksul keerulistes oludes oma maja omamata jätkata näitustegevust, mis sisaldab nii rahvusvahelisi külalisi kui tunnustatud Eesti kunstnikke. Linnagalerii on samal ajal suutnud kolmel korral kolida, kuid on siiski üks Eesti tunnustatumaid näituseasutusi väljaspool Tallinna. Lisaks asus aastatel 2004–2006 Pärnus kunstiteadlase Rael Arteli omanimeline galerii, mille rahvusvaheline programm oli vastavuses tema kuratoorsete vaadetega. Lühidalt eksisteerisid Pärnus veel Non Grataga seotud Kunstplatze Unabomber ja Ville Karel Ghetto Space, kohalikele harrastuskunstnikele suunatud Punane torn ning Endla Teatri avar Teatrigalerii. Kindel on see, et 1990ndatel Sütevakas ja Non Gratas toimunud loomingulise plahvatuse kaja ei ole ei suvituslinnas ega Eesti kunstimaastikul laiemalt praeguseni vaikinud.

Aktiivsusest kolmandaks kunstilinnaks vaadeldaval perioodil saab pidada Viljandit. Juba 1990ndate algul avati avar ja valgusküllane Viljandi Kunstisaal ning loodi Viljandi Kunstnike Ühendus, mis oli omakorda nii Kilpkonna galerii asutamise kui festivali Kiriküüt käivitamise taga. Algselt eelkõige sissepoole suunatud kunstielu hakkas kümnendi lõpus üha enam linnast välja vaatama ja kõlapinda otsima. Koos 2002. aastal avatud Viljandi Linnagalerii, Ugala Teatri fuajee ning Viljandi Kultuurimajaga, kus küll peamiselt tegutses asjaarmastajalik Viljandi Kunstiklubi, olid linnal kõik eeldused elavaks ja jätkusuutlikuks kunstieluks. Kahjuks suleti aga 2003. aastal Kilpkonna galerii ning 2002. aasta Kiriküüt jäi viimaseks Kunstnike Ühenduse korraldatud festivaliks. Näitusepaigana avanes küll uus naivismile suunatud Kondase Keskus, kuid kümnendi alguse entusiasm näis siiski olevat kadunud. Üheks põhjuseks võis olla ka see, et erinevalt Tartust ja Pärnust, ei lisandunud läbi Viljandi Kultuurikolledži kaasaegse visuaalse kunstiga tegelevaid loojaid. Kui kümnendi lõpus ka Viljandi Kunstisaal suleti, näis linna kunstielu unnesuikuvat, kuid praeguseks on uued entusiastlikud korraldajad seda taas elule äratamas.

Teistest käsitletavatest Tallinna-välistest kohtadest on kõige elavama kunstieluga Haapsalu ja Võru. Mõlemas on kunstielu aktiivsus vaadeldaval perioodil kasvanud ning kaasatakse aktiivselt ka kunstnike teistest piirkondadest. Kuressaares, Narvas, Kohtla-Järvel ja Jõhvis oli näitusetevetus küll aktiivne, kuid seostus suuresti siiski piirkonna kunstnikega. Viinistu on tänu Jaan Manitskile kuuluvale eramuuseumile saavutanud sünonüümsuse kunstiga, seda vaatamata kohaliku kunstielu puudumisele. Jõgeval, Raplas, Põltsamaal ja Türil olid kunstiinstitutsioonid kümnendi lõpus alles lapsekingades, kuid need on suutnud oma tegevust jätkata ning eelkõige just Põltsamaa pArt galerii puhul ennast pidevalt ka riiklikult pildil hoida. Samas on ka negatiivsemaid näiteid: Rakvere kunstielu ja näitusetevetus on vaikselt sumbunud, Paide kadus koos festivali „Aeg. Ruum. Liikumine” lõpuga Eesti kunstikaardilt, Põlva Maarja galerii sulgemine tähendas paljuski lõppu ka kohalikule kunstielule, praeguseks on oma tegevuse sisuliselt kokku tõmmanud ka Mooste Kunstikeskus ning Valga kunstielu polegi endale korralikult jalgu alla saanud.

Millised võiksid olla kümnendi pealinna välise kunstielu iseloomulikud tunnused? Kunsti eksponeeritakse aktiivselt peamiselt maakonnakeskustes, kuid sageli tehakse seda ruumides, kus kunsti näitamine on vaid teisane tegevus (nt fuajeed). Sellised näituseasutused ei ole enamasti ka aktiivses dialoogis kaasaegse kunstivälja üldiste tendentsidega. Intensiivse kunstielu alampiiriks on umbes 5000 elanikku, kuigi on näiteid ka suurematest kohtades, kus regulaarselt midagi ei toimu, ning väiksematest, kus see siiski olemas on. Kunstialase kõrghariduse pakkumine on mõjutanud oluliselt ainult Tartu ja Pärnu kunstielu ning peamiseks mõjuteguriks on sellisel juhul just uute noorte loojate pealevool. Väiksemates kohtades on riiklikul tasandil tunnustatud professionaalseid kunstnike alla kümne, kuid on ka üksikuid näiteid, kus kunstielu on täielikult „sisse toodud” (nt Viinistu). Samas on erinevad kunstiklubid ja -ringid saanud kohaliku aktiivse kunstielu kandjateks ning sageli ei ole tase sugugi pelgalt asjaarmastajalik. Selliste ühenduste ja üksikute aktiivsete eestkõnelejate olemasolust sõltubki enamasti see, kas kunstielu toimib ja jääb püsima, sest näiteid sellest, kuidas kellegi tegevuse lõpetamise või jaksu otsa saamisega hääbuvad ka institutsioonid ja ettevõtmised, on mitmeid.

Kokkuvõtlikult saab öelda, et Eesti kunstielu on olnud äärmiselt aktiivne, kuigi sageli ei pruugi pealinnast eemal toimuv üleriigilist kõlapinda omada. Näitusepindasid on rohkelt (ja praeguseks veelgi enam kui uurimuses vaadeldud üle poolesaja näite) ning neis toimetavad paljuski kohalikud loojad ja kooslused. Samas ei ütle ka paljud riiklikult ja väljaspool Eestitki tunnustatud kunstnikud ära võimalusest oma kunsti neis kohtades tutvustada. Tuleb aga tõdeda, et sageli on terve kunsti ökosüsteem väga õrn ja kergesti hääbu. Vaadates aga nullindaid kümne aastaselt distantsilt on selge, et mitmepalgeline ja aktiivne kunstielu toimub edasi terves Eestis ning paljudes kohtades, kus kümnendi lõpus võis tuleviku pärast muret tunda, on nüüdseks leitud täiesti uus hingamine.

Summary

The Other Art: Estonian Art Life Outside Tallinn in the Noughts

The present study focuses on mapping and analysing the Estonian art life outside the capital Tallinn in the noughts or the first decade of the 21st century. After the tempestuous 1990s it was a time of stabilisation. However, it was also a time when many art institutions and phenomena faded away and new ones rose to the forefront. The study focuses on the art life outside the capital since that has been previously studied only to a limited extent. The main aim is to gather together information about exhibition venues and educational institutions, to offer a general overview of their activities and to compile the necessary bibliography. People and art are talked about only to the extent of their direct connections with the institutions and events. In many cases, the institutional history also demanded describing the periods before or after the years in question. The work is mainly based on the critical reading of primary sources, i.e. articles in the media. The study is an important step towards compiling a more in-depth study of the art life of the decade.

The main focus of the study is on the three towns where the art life was most active during the decade: Tartu, Pärnu and Viljandi. Additional sixteen locations are also considered.

At least since the 1950s, Tartu has been the location with the most active art life after Tallinn. The central institutions have been the Tartu Art Museum and the Tartu Artists' Union alongside the Tartu Art House that the latter manages. For both institutions, the new millennium started with significant changes: the museum relocated all of its exhibitions to the leaning building on the Town Hall Square and tensions in the Union led to repeated changes of its board. For both, the main problem was real estate: ageing buildings were in a sorry state and funds for their overhaul were lacking. By the end of the decade, the tensions in the Union had disappeared, the economic situation had improved and its membership was growing with young artists. The exhibitions and publications of the museum also found increased recognition in the second half of the decade.

In addition to these two, there were more than twenty exhibition venues that were active in Tartu in the 1990s and 2000s. The gallery-club Illegaard, the gallery Legend that had replaced the earlier KÜÜ Gallery, Obu Gallery that had taken over the premises of the Rüütli Gallery and the most prestigious of the early galleries, Sebra were all forced to close down in the beginning of the new millennium. The Tampere House and the gallery of the Tartu Children's Art School still continue with the latter including already in the end of the 1990s both young local authors and established names in their programme and introducing the Performance Art Nights that, in turn, paved way for the festival Eclectica. One of the most important exhibition premises in the noughts was the Y gallery operated jointly by the university and the city government. Of shorter duration were the activities of the Rael Artel Gallery, the Suitcase Gallery in the German Cultural Institute, Damtan Dance and Ferrodrum. In the end of the decade, the Noorus Gallery of the Pallas University of Applied Sciences was also founded. Additional regular art exhibitions took place in the Tartu City Museum, University of Tartu Art Museum, Estonian National Museum, University of Tartu Library, Tartu Public Library and in the more sales oriented salon E-Kunstisalong, Gildi Gallery and Mikkeli Gallery.

Since the 1990s, the art life of Tartu has been kept active by the graduation of new artists. A very significant step was the establishment of the University of Tartu Painting Department since many of its graduates have become renowned artists. During the 1990s, the Tartu Art School also underwent transformations and in 2000 the Tartu Art College (present day Pallas University of Applied Sciences) was opened in its stead with a lower level art school also remaining open. Additionally, art could be studied in the Tartu Children's Art School and the Konrad Mägi Studio, there is a Department of Art History at the University of Tartu and many people associated with art have also studied in the Department of Semiotics. The contribution of these institutions to the diversity of the local art life is hard to overestimate.

The rise of the art life in Pärnu in the 1990s is associated with the Sütevaka Gymnasium of Humanities and the Academia Non Grata and the performance art group Non Grata that grew out of it. The Academia stood in opposition with the official art education and gathered together students who were looking for something different. It soon became a college of the Estonian Academy of Arts and offered higher education but was closed down only two years later. The Non Grata group has become

international and their activities mainly take place outside Estonia. The school and the group were also responsible for the Diverse Universe performance festival, Fideofest and Printmaking IN festival.

Besides Non Grata, the art life of Pärnu has been led by the Museum of New Art and the Pärnu City Gallery with the latter also managing the Pärnu Artists' House. The museum has managed to survive for three decades without its own building and has included both Estonian artists and authors from abroad in its diverse and often high-profile programme. The City Gallery has moved thrice but still holds an important place in Estonian art life. Besides these, Rael Artel Gallery, Kunstplatze Unabomber, Ville Karel Ghetto Space, the Red Tower and Endla Theatre offered exhibitions.

Viljandi was the third most active town during this period. Already in the beginning of the 1990s, the Viljandi Art Hall was opened and the Viljandi Artists' Society was founded. The latter, in turn, opened the Kilpkonna Gallery and started the festival Kiriküüt. Although their activities were in the beginning turned inward, by the end of the decade they were looking increasingly outward. Additional exhibitions took place in the Viljandi City Gallery, the Ugala Theatre and Viljandi Civic Centre and later also the Kondas Centre for naive art. However, the 2000s saw the closing of both the Kilpkonna Gallery and the Art Hall and the discontinuation of the Kiriküüt festival. It seemed like the art life of the town was once again going back to sleep, but by today a new batch of enthusiastic organisers have started a new revival.

Of the other locations outside Tallinn, the most active art life is in Haapsalu and Võru. Both of these have become increasingly energetic and have constantly included artists from outside. In Kuressaare, Narva, Kohtla-Järve and Jõhvi the exhibition programme is very active but it mostly includes only local artists. Despite the lack of a local art scene, Viinistu with its private art museum belonging to Jaan Manitski has managed to become synonymous with art. In Jõgeva, Rapla, Põltsamaa and Türi the relevant institutions were founded only in the end of the decade but they have all remained operational with pArt in Põltsamaa especially visible. There are, however, negative examples: the art life in Rakvere has become subdued; with the end of the *Time. Space. Movement* festival Paide disappeared from the art map of Estonia; the closure of the Maarja Gallery in Põlva was a death knell for the local art life; by now the

Art Centre in Mooste has also nearly ceased its operations; and the art life in Valga has never really managed to get off the ground.

What could be the main characteristics of the art life outside the capital during this decade? Art was actively exhibited mainly in county centres but it was usually done in premises where displaying art was not the main function (e.g. hallways). Such exhibition venues were not usually in an active dialogue with the general tendencies of contemporary art. Intensive art life takes place in towns where the population is at least 5000 although there are examples of large places where nothing regular takes place and smaller ones where art life does exist. Artistic higher education has only influenced the art life of Tartu and Pärnu where the main impact came from the influx of young authors. In smaller places, the number of nationally recognised professional artists is usually below ten but there are also some examples where art life has been completely “imported” (e.g. Viinistu). At the same time, various art clubs and societies have become the cornerstones of active local art life and the result is often not merely on a hobbyist level. The presence of such organisations or active individuals often determines whether art life exists and continues since there are various examples where the end of energy or cessation of activities has also led to the vanishing of institutions and activities.

In conclusion it can be said that the art life in Estonia has been extremely active although information about it might not reach a wider audience. There are numerous exhibition venues (and by now there are more than the fifty or so included in the study) with many active local artists and art organisations. At the same, artists who are recognised both home and abroad do take the trouble of showing their works in these remote galleries. It must be said, however, that the artistic ecosystem can be very fragile and even small disturbances can lead to its termination. Looking at the noughts from a temporal distance, it is clear that a diverse and multifaceted art life is taking place everywhere in Estonia and many places, where the future seemed worrisome a decade ago, have found a new lease for life.

Kasutatud kirjandus

Raamatud

- Fideo 1998–2010. Pärnu Vilmi & Fideovestival. Pärnu: Academia Gustaviana Selts, 2012.
- Non Grata. Pärnu: Academia Non Grata, 2002.
- Non Grata. Performances 1998–2007. Non Grata, 2007.
- Non Grata. Performances 2008–2011. Pärnu: Academia Gustaviana Selts, 2012.
- Pärnu IN Graafika festival 1998–2009 / Pärnu nüüdismuusika päevad 2007–2008. Pärnu: Academia Gustaviana Selts, 2009.
- Tartu Kunstikooli arengukava 2012–2014. Tartu: Tartu Kunstikool, 2012.
- Valga Muuseumi arengukava 2017–2022. Valga: Valga Muuseum, 2017.
- Aljas, Agnes; Liiv, Jane; Raba, Kristjan (koost). [etteaste]. ERMi näitusemaja 1994–2015. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2015.
- Artel, Rael (koost). Hotell Pärnu. Rael Artel Galley: Non-profit Project Space 2004–2008. Pärnu: Hotell Pärnu, 2009.
- Artel, Rael; Eiche, Kaisa (koost). ART IST KUKU NU UT. Tartu: Võluri Tagasitulek, 2010.
- Artel, Rael (koost). Plahvatus Pärnus. Pärnu: Rael Artel, 2015.
- Arukask, Madis, Barkalaja, Anzori (koost). Viljandi Kultuurikolledž 50. Juubelialbum, Viljandi: Viljandi Kultuurikolledž, 2002.
- Asu-Õunas, Ene; Kõiv, Reeli; Pulk-Piatkowska, Reet; Talvistu, Tiiu (koost). Tartu Kunstimuseumi kroonika 1990–2005. Tartu: Tartu Kunstimuseum, 2005.
- Avila, Ander et al. (koost). Protsess/Progress. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool, 2013
- Ehasalu, Pia; Keevallik, Juta; Loodus, Rein (koost). Eesti kunsti ajaraamat 1523–1944. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2002.
- Handsmitt, Andres et al. (toim). Peatus. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool, 2015.
- Huul, Jana; Raag, Andrus (koost). Võru Linnagalerii aastaraamat 2009–2010. Võru: Võru Kultuurimaja Kannel, 2012
- Kaasik, Airi; Kahur, Daisy; Karelson, Tiia (koost). Kulda väärt kunst. Tartu: E-Kunstisalong, 2017.

- Kangilaski, Jaak (koost ja toim). Eesti kunsti ajalugu 6, I ja II osa. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2013 ja 2016.
- Kangilaski, Jaak; Talvistu, Tiiu (koost). Tartu Kunstnike maja 50. Tartu: Tartu Kunstnike Liit, 2009.
- Kiitsak, Susanna (koost). Tartu Lastekunstikool 2007–2017. Tartu: Tartu Lastekunstikool, 2017.
- Komissarov, Eha (koost). Viinistu – kunsti sadam. Viinistu: Viinistu Kunstimuuseum, 2017.
- Kreis, Kadi (koost). Tartu Kunstikool. 60 aastat teel oma majja. Tartu: Tartu Kunstikool, 2010.
- Kõnussaar, Tiia; Trummal, Külli (koost). Värv ja vabadus. *Hommage à Kaja Kärner ja Heldur Viires*. Tartu: Konrad Mägi Ateljee Selts, 2018.
- Müürsepp, Evelyn (toim). Postsovkhoz 1–6. Mooste: MoKS, 2007.
- Nuust, Vallo et al. (toim). Teekond. Tartu Kõrgem Kunstikool 15. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool, 2015.
- Paju, Kristina (koost). Tartu Lastekunstikool 1957–2007. Tartu: Tartu Lastekunstikool, 2007.
- Paldrok, Al (toim). Diverse Universe Festival 2005–2009. Tartu: Academia Gustaviana Selts, 2009.
- Pihl, Lii (koost). Kuressaare Raegalerii 20. Kuressaare: Kuressaare Kultuurivara, Raegalerii, 2015.
- Piirimäe, Krista. Tartu kunst XXI sajandi algul. Tartu: Tartu Kunstnike Liit, 2009.
- Talvistu, Tiiu (toim). Tartu Kunstimuuseum 75. Tartu: Tartu Kunstimuuseum, 2015.
- Toompere, Markus; Tulgiste, Triin. Tartu kunsti aabits. Tartu: Tartu Kunstnike Liit, 2014.

Aastaraamatud

- Eesti Kunstnike Liidu aastaraamat. Tallinn: Eesti Kunstnike liit.
- Lend. Tartu Kõrgema Kunstikooli lõputööd. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool.
- Pärnu kunsti aastaraamat / Pärnu kunst. Pärnu: Pärnu Linnavalitsuse kultuuriosakond / Pärnu Kunstikeskus.
- Sakala Kalender. Viljandimaa ajaraamat. Põltsamaa: Sakala kalender.
- Tartu Linnamuuseumi aastaraamat. Tartu: Tartu Linnamuuseum.

Tartu Ülikooli Raamatukogu aastaraamat. Tartu: Tartu Ülikooli Raamatukogu.

Näituste kataloogid

Festivali „Aeg. Ruum. Liikumine” kataloogid.

Asu-Õunas, Ene (toim). *Dialoog 2000 versus 1940*. Tartu Kunstimuuseum 60. Tartu: Tartu Kunstimuuseum, 2001.

Krosmann, Peeter; Moss, Rauno Thomas (toim). *Jubilar*. Tartu: Tartu Ülikool, 2008.

Tulgiste, Triin (toim). *Kampsunid ja Kostabid*. Tartu näitusepaigad 1990–2014. Tartu: Tartu Kunstimuuseum, 2014.

Artiklid kogumikes

Ektermann, Maarin. Kontrakultuuriline Non Grata Eesti kunstiväljal. – Airi-Alina Allaste (koost). *Subkultuurid. Elustiilide uurimused*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 2013, lk 255–281.

Grigor, Indrek. Väljaspool Vabaduse kuut. Nullindate kunstielu teises Eestis. – Rael Artel (toim). *Normaalse nullindad. Vaateid 2000. aastate Eesti kunstielule*. Tallinn: Kaasaegse Kunsti Eesti Keskus, 2019, lk 89–103.

Hollander, Jaap den; Peter, Herman; Peter, Rik. Introduction: The Metaphor of Historical Distance. – *History and Theory*, vol 50, 4, 2011.

Ijavoine, Eero; Salmar, Jaak. [Tutvustav tekst]. – *Aeg. Ruum. Liikumine*. Eesti tegevuskunst Paides, 14.–15. juunil 1997, Paide: Aeg Ruum Liikumine, 1997, lk 5.

Ivask, Merike. *Narva Muuseumi Kunstigalerii – 20*. – Merike Ivask (koost ja toim). Narva Muuseum. Toimetised 11. 2011. Narva: Narva Muuseum, 2011, lk 237–261.

Jeedas, Erki. Kiriküüt oli, on ja jääb. – *Sakala kalender 2003*, Põltsamaa: Sakala kalender, 2002, lk 135–141.

Jugaste, Aimar. Koduküla ja kunsti kodu. – Eha Komissarov (koost). *Viinistu – kunsti sadam*. Viinistu: Viinistu Kunstimuuseum, 2017, lk 200.

Jõemägi, Ulrika. Muuseumi ajalugu. – Sirje Helme (toim). *Eesti Kunstimuuseum 100*, Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2019, lk 31–83.

[Kartau] Sobolev, Mari. Nähtamatute kunst – vabatahtlikult fookusest väljas. – Sirje Helme, Johannes Saar (toim). *Ülbed üheksakümnendad. Probleemid, teemad ja*

- tähendused 1990. aastate Eesti kunstis. Tallinn: Kaasaegse Kunsti Eesti Keskus, 2001, lk 198–215.
- Kärner, Siim. Kunstiringist kunstiklubini. – Sakala kalender 1990, Tallinn: Perioodika, 1990, lk 93–96.
- Mark, Reet. Saateks. – Ene Asu-Õunas, Reeli Kõiv, Reet Pulk-Piatkowska, Tiiu Talvistu (koost). Tartu Kunstimuuseumi kroonika 1990–2005. Tartu: Tartu Kunstimuuseum, 2005, lk 4–7.
- Männiste, Tiiu. Kunstist, „Sakalast” ja muust. – Sakala kalender 2002, Põltsamaa: Sakala kalender, 2001, lk 153–155.
- Männiste, Tiiu. Kunstinäituse paikadest Viljandis läbi aegade. – Sakala kalender 2004, Põltsamaa: Sakala kalender, 2003, lk 85–91.
- Männiste, Tiiu. Viljandi kunstisaali lühikroonika 1991–2009. – Sakala kalender 2011, Põltsamaa: Sakala kalender, 2010, lk 56–59.
- Nurk, Kaire. Tartu Kunstnike Liit 1998. – Juta Kivimäe (koost). Eesti Kunstnike Liit. Aastaraamat 1998. Tallinn: Eesti Kunstnike Liit, 1999, lk 38–39.
- Nurk, Kaire. Tartu Kunstnike Liit. – Liinas Siib (koost). Eesti Kunstnike Liit. Aastaraamat 1999. Tallinn: Eesti Kunstnike Liit, 2000, lk 22.
- Kreek, Maie Kreek. Tosin aastat tegevjuhina SKIs. – Malle Ploovits et al. (toim), Tartu Saksa Kultuuri Instituut 1997–2007. Tartu: Tartu Saksa Kultuuri Instituut, 2007, lk 20
- Raisma, Mariann. Tartu Kunstnike Liit 1998. Kihistusi Kunstimaja ruumist. – Juta Kivimäe (koost). Eesti Kunstnike Liit. Aastaraamat 1998. Tallinn: Eesti Kunstnike Liit, 1999, lk 36–38.
- Raudla, Heiki. Viljandi Kunstiklubi – 50. – Sakala kalender 2010, Põltsamaa: Sakala kalender, 2009, lk 212–217.
- Soomre, Maria-Kristiina. Lühidalt: normaliseerumine. Üks vaade nullindate Eesti kunsti institutsionaalsele kuumaastikule. – Rael Artel (toim). Normaalse nullindad. Vaateid 2000. aastate Eesti kunstielule. Tallinn: Kaasaegse Kunsti Eesti Keskus, 2019, lk 149–167.
- Taidre, Karin. Analüüsides töökogemust: Kunstigalerii kui muuseumiuniversum. – Merike Ivask (koost ja toim). Narva Muuseum. Toimetised 11. 2011. Narva: Narva Muuseum, 2011, lk 237–261.

Vester, Aili. Narva Muuseumi ekspositsiooni tegemistest Narva linnuses. – Merike Ivask (koost ja toim). Narva Muuseum. Toimetised 7. 2007. Narva: Narva Muuseum, 2007, lk 85–97.

Artiklid ajakirjanduses

Kunstnik Navitrolla: kunst on ühik, mille eest makstakse raha, Rüütli galerii püüab hoiduda muuseumide õudsest imidzhist. – Postimees 24. IV 1997.

Esimene lend kunstnikke Pärnust. – Sirp 8. V 1998.

Tartu kunstikooli uus õppehoone. – Sirp 20 XI 1998.

Jutkiri: Eelista viljandimaist! – Sakala 5. V 1999.

Tartu Kunstnike Liidus jätkub käärimine. – Tartu Postimees 13. XII 1999.

[Üliõpilaste] pöördumine. – Sirp 17. III 2000.

Tartu Kunstimuuseumi juhiks valitu Heiki Pärdi. – Eesti Päevaleht 12. V 2000.

Tartu kõrgemale kunstikoolile ei leitud rektorit. – Eesti Päevaleht 30. VIII 2000.

Avati Academia Non Grata uus hoone. – Sirp 6. X 2000.

Noor kunstnik laamendas Haapsalu galeriis. – Delfi 31. III 2001.

UnaBomber. Nongratalased viivad suvel kunsti kodust kaugele. – Pärnu Postimees, 21. VI 2001.

Unabomber lahkub homme muuseumiga. – Pärnu Postimees 10. VIII 2001

Algab Pärnu uue kunsti muuseumi juurdeehitus. – Eesti Päevaleht 10. I 2002.

Tartu kunst jõuab publikuni. – Sirp 1. III 2002.

Tartu Postimehe küsitlus [Kas Tartus on võimalik majandada elujõulist kunstigaleriid? Milline see galerii olema peaks?]. – Tartu Postimees 26. V 2002.

Linnavalitsus ostis kunstiteoseid. – Tartu Postimees 30. VII 2002.

Viljandi uus raamatukogu ja galerii. – Sirp 4. X 2002.

Pealelend. Mari Vallikivi. – Sirp, 24. I 2003.

Rakvere tahab Teet Veispakult raha tagasi. – Delfi 2. VII 2003.

Juhtkiri: Galerii on surnud, häbi linnavõimule! – Virumaa Teataja 17. IV 2004.

„Väikesel Kiriküüdil” ratsutab näärivana. – Sakala 2. VI 2004.

Vangla ja köidikud või vabadus ja surm? – Sirp 16. VI 2004.

Kristus ja pornonukud kaeti kinni. – Delfi 1. II 2006.

Näituse korraldajad andsid usklike survele järele. – Postimees 1. II 2006.

Obu galeriis lõppes kalli rendi tõttu tegevus. – Postimees 14. III 2006.

Abilinnapea Sarandi süüdistas Soosaart. – Pärnu Postimees 31. III 2006.

Linnagaleriid hakkab juhtima Karol Kallas. – Pärnu Postimees 18. XII 2006.

Unustatud pallaslase maagiline looming Tartu Linnamuuseumis. – Postimees 13. VIII 2007.

Uue kunsti muuseum kolib Pärnust Viljandisse. – Postimees 7. I 2008.

Tartu Pärmitehas muutub kultuuri- ja äripiirkonnaks. – Äripäev 15. IX 2008.

Avalikku taotlusvoorule ei toimu. – Artishok 20. XII 2009.

Tartu kunstnikke asus juhtima uus esimees. – Tartu Postimees 2. VI 2010.

Türil avas ukсед moodsaime sisseseadega kultuurimaja. – Järva Teataja 29. V 2010.

Tartu kunstikool avas pidulikult uue maja. – Õhtuleht 10. IX 2010.

Mark Soosaar kaebab Viljandi linnavõimu kohtusse. – Pärnu Postimees 20. IX 2013.

Pärnu Uue Kunsti Muuseum vabastas Esplanaadi tänava ruumid. – Kultuur.err.ee 17. XI 2020.

Uue Kunsti Muuseum avas uues kohas ukсед. – Postimees 30. XI 2020.

Alasoo, Annika. Navitrolla avas Obu galerii. – Postimees 7. VI 1997.

All, Heleri. Tartu Kunstimuuseumi kogud jõudsid ERMi moodsatesse hoidlatesse. – kultuur.err.ee 13. X 2018.

Ammas, Anneli. Laikmaa sünnipäeval. Pühapäeval Haapsalus, esmaspäeval Tallinnas. – Sirp 10. V 1991.

Artel, Rael. Väikese kino poole. – Sirp 7. V 2004.

[Ektermann] Mürk, Maarin. Lokaalne ja globaalne MoKS. – Sirp 21. IV 2011.

Elken, Jaan. Maaliõpe Tartus – olla või mitte olla. – Postimees 26. II 2000.

Elken, Jaan. Tartu Ülikooli Y-galeriis saab vaadata näitust „Õpetajate tuba”. – Universitas Tartuensis 16. I 2004.

Elken, Jaan. Dialoog tagab maali vaimse tervise. – Sirp 27. V 2011.

Esko, Andrus. Tartu kunstnikele jõulurahu ei tule. – Õhtuleht 24. XII 1999.

Grünfeldt, Inna. Galerii viljad: Rakvere Louvre. – Virumaa Teataja 6. VI 2009.

Hanson, Raimu. Damtan Dance väldib klaasi- ja metallisära. – Tartu Postimees 28. VIII 2001.

Hanson, Raimu; Järveveer, Aigar. Galeriis vilgub, niriseb ja müriseb taieseid. – Tartu Postimees 22. XII 2001.

Hanson, Raimu. Noored annavad kunstielule näo galeriikitsikuse kiuste. – Tartu Postimees 20. V 2002.

- Hanson, Raimu; Mõistlik, Anu. Galeriid püsivad pinnal tänu kunstiteoste müügile. – Tartu Postimees 10. VI 2002.
- Hanson, Raimu; Saar, Jüri. Talvel suletud Legendi galerii avas ukсед kaheks nädalaks. – Tartu Postimees 30. VI 2002.
- Hanson, Raimu. Sakslane toob tartlastele kunsti kohvrite kaupa. – Tartu Postimees, 02. IX 2002.
- Hanson, Raimu. Kunstikuu tõi Tartusse uue galerii. – Postimees 7. I 2004.
- Hanson, Raimu. Kaks Kiwa tööd osutus näitusele sobimatuks. – Tartu Postimees 12. II 2004.
- Hanson, Raimu. Tartu kunstnike asus juhtima Tõnis Kriisa. – Tartu Postimees 9. II 2005.
- Hanson, Raimu. Tartu Kunstimuuseumi direktoriks saab Reet Mark. – Tartu Postimees 8. III 2005.
- Hanson, Raimu. Kui kriitiline suhtumine ühineb kunstiarbastusega. – Postimees, 25. I 2007.
- Hanson, Raimu. Uus galerist tuleb otse kõrgemast kunstikoolist. – Tartu Postimees 30. III 2007.
- Hanson, Raimu. Kaks päeva ja üks öö ygaleristis elus. – Tartu Postimees 14. VI 2007.
- Hanson, Raimu. Raeplatsi viltune maja näitab kunsti kõige kiuste. – Tartu Postimees 15. V 2008.
- Hanson, Raimu. Pisiplastika ajab välja auru ja maitseb magus. – Tartu Postimees 25. VII 2008.
- Hanson, Raimu. Miks on Tartu kunstimaja 3. augustini kinni. – Tartu Postimees 6. VI 2009.
- Hanson, Raimu. Noorus viib kunsti Noorusesse. – Tartu Postimees 12. VI 2009.
- Hanson, Raimu. Kultuur lahkub pärmivabrikust. – Tartu Postimees 31. V 2010.
- Hanson, Raimu. Eesti aja inimesed avavad uue kunstisaalis. – Tartu Postimes 6. V 2012.
- Hanson, Raimu. Tartu Kunstnike Liit sai kohtus võidu. – Tartu Postimees 20. XI 2013.
- Hanson, Raimu. Kamorkas tegutseb galerii. – Tartu Postimees 29. VIII 2014.
- Hanson, Raimu. Y-galerii kolis keldrist kirikusse ja läks seejärel hingusele. – Tartu Postimees 5. I 2016.
- Heinsoo, Enn. Heiki Pärdi – mees, kes on oma koha leidnud. – Äripäev 1. X 2007.
- Huttunen, Helve. Pärnu sai ühe näituste koha võrra rikkamaks. – Pärnu Postimees 4. VII 1995.

- Hännile, Urmas. Academia Non Grata sai kutsekooli litsentsi. – Pärnu Postimees 3. IX 1998.
- Hännile, Urmas. Linnagalerii avamiseni jääb nädal. – Pärnu Postimees 28. X 2010.
- Ilves, Lehte. [Pealkirjata esikaane artikkel]. – Lääne Elu 20. I 2010.
- Jagodin, Karen. Rael Artel: mõtlesin, et mis ma istun muidu kodus, teen parem galerii. – Eesti Päevaleht 20. VII 2004.
- Joon, Silja. Erakool Non Grata jätkab tegevuskunstide kursil. – Pärnu Postimees 7. IV 2005.
- Joon, Silja. Uksed avab Pärnu kunstnike oma maja. – Pärnu Postimees 8. XI 2006.
- Joon, Silja. Intervjuu: Kunstnike maja on värsketele ideedele valla. – Pärnu Postimees 28. XII 2006.
- Joon, Silja. Kas Esplanaadi 10 on kunstihall või uue kunsti muuseum. – Pärnu Postimees 7. V 2009.
- Joon, Silja. Kohalikud käsitöölised löid Pärnule uue brändi. – Pärnu Postimees 6. VIII 2011.
- Juske, Ants. Mark Soosar võitleb Chaplini keskuse eest lõpuni. – Eesti Päevaleht 20. I 2000.
- Juske, Ants. Peataolek Tartu Kunstielus. – Eesti Päevaleht 26. I 2000.
- Juske, Ants. Rakvere ajas kananaha ihule. – Eesti Päevaleht 27. VII 2000.
- Jõgi, Aime. Linn ja kirik astusid sammu Kondase keskuse poole. – Sakala 15. XI 2002.
- Jõgi, Aime. Gildi galeriis tuleb esimene oksjon. – Tartu Postimees, 10. XI 2014.
- Jõgi, Aime. Roosi ehk Gildi galerii 20 aasta. – Tartu Postimees, 07. VI 2017.
- Jürisson, Anu. Pärnu uue kunsti muuseum peab ruumid kortermajale loovutama. – Pärnu Postimees 1. VII 2020.
- Kahm, Raido. Ajamaja galerii saab 10-aastaseks. – Saarte Hääl 2. VII 2016.
- Kaio, Heidit. Jaan Manitski on Eestisse panustanud ligi 90 mln krooni. – Äripäev 7. VII 2003.
- Kallas, Ene. Saarema Kunstistuudio on tegutsenud viisteist aastat. – Saarte Hääl 26. XI 2007.
- Kallas, Ene. Kaduvate kunstide valguses – Raegalerii 20. – Meie Maa, 2. III 2015.
- Kalm, Mart. Kuidas saada kunstiteadlaseks? – Sirp 2. III 2007.
- Karja, Stepan. Kunstnike maja korterid vaidluse all. – Tartu Postimees 25. XI 1998.
- Karro, Kadri. Jaan Manitski kunstikogu uus tulemine. – Eesti Ekspress 1. VII 2020.
- [Kartau] Sobolev, Mari. „IN graafika” pimeduse kohale. – Sõnumileht 16. I 1998.

- [Kartau] Sobolev, Mari. Võõrandumise eest põgenemise tsoon. – Sõnumileht 11. II 1998.
- [Kartau] Sobolev, Mari. Barbarite filmipäevad Pärnus. – Sõnumileht 6. IV 1998.
- [Kartau] Sobolev, Mari. Kunsti lõpp Viljandis. – Sõnumileht 4. XII 1998.
- [Kartau] Sobolev, Mari. Academia Non Grata esimesed diplomandid. – Sirp 16. VI 2000.
- [Kartau] Sobolev, Mari. „Aeg. Ruum. Liikumine” Balti ketis. – Kunst.ee, nr 3, 2001.
- [Kartau, Mari] Siram. Rael Artel Gallery – kunst ja suhtluskeskkond. – Postimees 8. VII 2005.
- [Kartau, Mari] Siram. Süüdimatu spontaansus Pärnu odekolonnisõprade naabruses. – Postimees 21. II 2007.
- [Kartau, Mari] Siram. Avanäitus „Uus laine. 21. sajandi Eesti Kunst”. – Kunst.ee, nr 2, 2008.
- [Kartau, Mari] Siram. Kaasaegne kunst jõudis juba Raplasse. – Postimees 16. XII 2010.
- Karulin, Ott. Merle Jääger asendas oma kehaga kandikut. – SL Õhtuleht 6. II 2001.
- Kaseoja, Marika. Sebra galerii uues kuues. – Postimees 18. VI 1997.
- Kask, Merit. Rael Artel Gallery Pärnus hakkab valmis saama. – Postimees 5. VIII 2006.
- Kaus, Jan. Academia Non Grata alustas. – Sirp 9. X 1998.
- Keskküla, Raido. Pärnu Punases tornis avati vabaõhugalerii. – Pärnu Postimees 12. VI 2013.
- Keskküla, Raido. Punane torn kuulub nüüdsest Pärnu Muuseumile. – Pärnu Postimees 28. VII 2015.
- Kiis, Margus. Legendi ruumidesse tuleb uus kunstigalerii. – Universitas Tartuensis 19. XII 2003.
- Kiis, Margus. Y-galeriist ja kunstikuust. – Postimees 4. I 2005.
- Kipper, Tõnis. Lossi 5 – maja täis raamatuid ja kunsti. – Saarte Hääl 22. V 2018.
- Kivimaa, Katrin. Kunstiülikool ja kunstiharidus: Probleemid ja poleemika. [Küsimustele vastavad Jaak Kangilaski ja Krista Kodres.] – Sirp 7. I 1994.
- Kivimäe, Juta. Evald Okase muuseumist kujuneb kunstikeskus. – Postimees 11. VII 2003.
- Kiviselg, Irina. Valge saal tähistas 35. sünnipäeva. – Põhjarannik 22. V 2018.
- Kivisildnik, Sven; Paberit, Tõnis. Avalik kiri ja avalik vastus. [Sven Kivisildniku süüdistused ja Tõnis Paberiti vastused.] – Sirp 17. X 2003.

- Kivisoo, Helen. Tartusse võiks tulla Eesti oma Bauhaus. Intervjuu Tartu Kõrgema Kunstikooli uue rektori Ants Juskega. – Sirp 31. VIII 2001.
- Kivistik, Aime. 50 näitust ongi looming. – Eesti Päevaleht 21. XII 1995.
- Kohler, Vilja. Miks on suletud Legendi kohvik, teksapood ja galerii? – Tartu Postimees 15. I 2002.
- Kohler, Vilja. Kunstikaupmees Tiia Karelson vajab ilu ja lugusid. – Tartu Postimees 21. I 2017.
- Kolk, Tiina. Esimesed Tartu maalimagistrandid. – Äripäev 25. VIII 2006.
- Kompus, Meelis. Tartu Kunstimuseumi hoidla kolib asenduspinnale. – Kultuuriministeeriumi pressiteade 25. VII 2016.
- Koorits, Vahur. Väikegaleriid jäeti salaja toetusrahata. – Postimees 13. V 2009.
- Koppel, Annika. Väga salajane kunst ja kriitikute edetabel. – Postimes 28. VIII 1998.
- Koppel, Annika. Uue Kunsti Muuseum kolib internetist näitusesaali. – Postimees 30. XII 1998.
- Kruusamäe, Ilmar. Teadmata kadunud maalid. – Maaleht 25. XI 2004.
- Kundla, Rene. Jõhvi linnagalerii trumbiks on asukoht. – kultuur.err.ee 17. IX 2018.
- Kõnnussaar, Tiia. Pallase viimane kants. – Elu&Lood, sügis 2014.
- Käesel, Tiina. Haapsalus. Pärast tankide lahkumist Tallinnast ja enne Valge Daami saabumist. – Sirp 30. VIII 1991.
- Kübarsepp, Riin. Graafika *in* ja *out* Pärnu näitel. – Postimees 19. I 2004.
- Kütas, Kaarel. Kujundite potentsiaaliks võib võtta ka ainult punkti. – Müürileht, sügis/talv 2010,
- [Laansalu, Andrus] Andreas W. Ebamugav kunst vs tühi sümbol. – Postimees 2. II 2006.
- Laasner, Eleen. Suletav maaliosakond avas uued ruumid. – Tartu Postimes 7. XII 2015.
- Ladva, Asso. Tampere maja 20 aastat: Kalašnikovidega politseinikud ja seinad täis kunsti. – Õhtuleht 22. IX 2017.
- Laks, Tiiu. Viinistu suvi – kultuurikolhoos laieneb veel. – Eesti Päevaleht 22. V 2008.
- Lansberg, Ell. Sütevaka Gümnaasiumis saab kunstiharidust. – Pärnu Postimees 14. VIII 1993.
- Lauri, Urmas. Haapsalu linnagalerii – 25 aastaga Laikmaast sureva koerani, kanajalgadest rääkimata. – Lääne Elu 7. V 2016.
- Leis, Tiiu. *Vivat Academia Gustaviana!* – Pärnu Postimees 28. VII 1998.
- Leis, Tiiu. Pärnus avati uus kunstikool. – Pärnu Postimees 2. X 1998.
- Leotoots, Laura. Väsimatu Heino Hiiesalu on põlvalaste iidol. – Koit 11. VIII 2005.

- Liivrand, Harry. Tartu ehk unbewußte Ängste. – Eesti Ekspress 1. II 2008.
- Lillemets, Enn. Tartu Kunstiühingu Stúdio. – Edasi 3. I 1989.
- Lillemets, Enn. Kellele on tarvis võrkkesta? – Kultuurileht 16. VI 1995.
- Lillemets, Enn. „Pallase” nimi. Kellele? – Postimees, 30. XII 1997.
- Link, Enno-Gerrit. Chaplinisse kolinud Academia Grata kunstiõpet ähvardab sulgemine. – Pärnu Postimees 22. III 2004.
- Link, Enno-Gerrit. Viljandi linn pani müüki uue kunsti muuseumile planeeritud hoone. – Pärnu Postimees 3. VI 2015.
- Link, Enno-Gerrit. Uue kunsti muuseum loodab leida uue kodu endises pangahoones. – Pärnu Postimees 6. X 2020.
- Link, Enno-Gerrit, Luik, Urmas. Uue kunsti muuseum sulges Esplanaadi tänaval uksed. – Pärnu Postimees 27. X 2020.
- Linnard, Tiia. Kunstirahvas seisab Jõhvis näituse avamiseks järjekorras. – Põhjarannik 20. I 2009.
- Linnard, Tiina. Peeter Somelar – täisvereline härrasmees. – Põhjarannik 6. XI 2010.
- Lukas, Jaan. Betti Alveri muuseum on avamise ootel. – Jõgeva Linna Leht 21. X 2006.
- Madar, Maali. Tartu kõrgemast kunstiharidusest. – Postimees 18. XI 1993.
- Meiel, Kaupo. Academia Grata kõrgkoolistus. – 21. I 2002.
- Meiel, Kaupo. Mari Sobolev: mina sobin koolile ja vastupidi. – Pärnu Postimees 15. IX 2003.
- Muld, Ahto. Taavi Piibemann – kunstnik ja fotograaf. – Keskus, märts 2006.
- Mõistlik, Anu. Politseinikud ajasid laiali Kiwa näituse avamise Tartus. – SI Õhtuleht 10. IV 2001.
- Mäe, Aarne. „KanaNahk” lõpetas, selle asemel tuleb Mohni. – Virumaa Teataja 18. VI 2003.
- Mäe, Aarne. Rakvere galerii sai kultuuripärli. – Virumaa Teataja 20. XII 2007.
- Mäekivi, Mirjam. Uue kunsti muuseum kütab kahe linna vahel kirigi. – Postimees 6. V 2006.
- Mägi, Riina. Kunstiselts avas galerii. – Vooremaa 20. september 2008.
- Männiste, Tiiu. Viljandi Kunstnike Ühendus teeb suuri tegusid edasi. – Sakala 22. I 2003.
- Nagel, Kalju. Jagatud kunstiruum. – Tartu Postimees 14. IV 1999.
- Nurk, Kaire. Kas maaliõpetus Tartus ja Tallinnas on tarbetu dubleerimine? – Postimees 31. III 1995.

Nurk, Kaire. Kunstimaja olgu jagamata kunstiruum. – Tartu Postimees 19. III 1999.

Nurk, Kaire. Rännakul. Elust Tartu Kunstnike Liidus. – Sirp 3. III 2000.

Nurk, Kaire. Impressionistid. – Sirp 3. VIII 2001.

Nuust, Vallo. Viinaviga jättis Ants Juske rektorikohast ilma. – Postimees 27. II 2004.

Nõmmela, Mari. Maaliõpingute toetuseks. – Sirp 31. III 2000.

Ojakivi, Mirko. Tartus kadus ligi poolsada maali. – Eesti Päevaleht 23. I 2004.

Ojakivi, Mirko. Tartu Kunstimuseumi juht: meie kogudest pole midagi kadunud. – Eesti Päevaleht 4. XI 2008.

Paberit, Juhan. Kunstnike maja vaidluse all. – Tartu Postimees 14. XII 1998.

Paberit, Tõnis. Tegelikkusse süüvimata süüdistused. – Tartu Postimees 23. VIII 2004.

Pakats, Maarja. Eha tänava õppehoone Tartus saab klaastorniga maaliateljee. – Tartu Postimees 8. VII 2009.

Paldrok, Al. Perifeeria oivikud. – Sirp 20. VI 2006.

Parmas, Sven. Galerii legend: juulist juulini. – Sirp 8. VIII 1997.

Pau, Martin. Uus galerii, kaks näitust ja Preemia. – Sõnumileht 10. VI 1997.

Pau, Martin. Tartu Kunstikool soovib Pallase nime. – Sõnumileht 31. I 1998.

Pau, Martin. Kunstimaja maadleb lekkiva katusega. – Tartu Postimees 10. V 2012.

Pau, Martin. Maaliosakonna kohal ripub endiselt kirves. – Tartu Postimees 31. X 2012.

Piirmäe, Krista. Kõrgem kunstiharidus Tartus. – Edasi 13. II 1988.

Polli, Kadi. Peavalu likvideerimine giljotiniga. – Eesti Ekspress 31. III 1995.

Prääts, Rait. Jälle see „Kunstisuvi“. – Sirp 23. IV 1999.

Puidet, Asso. Linnagaleriid hakkab juhtima Alar Raudoja. – Pärnu Postimees 19. III 2007.

Püttsepp, Juhani. Kunstikool soovib Pallase nime. – Postimees 24. XII 1997.

Püttsepp, Juhani; Viira, Aigi. Kui "Plasku" täita Tartu kunstiga, paistaks see kunst ka pealinna. – Postimees 8. XII 1998.

Rehema, Valve. Tampere Maja Tartus. – Videvik 9. III 2006.

Runnel, Pille. Tartu kunstivaramu hallitab. – Eesti Päevaleht 18. VIII 1999.

Ruus, Mare. Maalid stuudiost. – Edasi 5. V 1990.

Saar, Jüri. Kunstikool eelistab jääda iseseisvaks. – Tartu Postimees 22. III 2001.

Saar, Jüri. Ants Juske pürib kunstikooli rektoriks. – Tartu Postimees 5. VI 2001.

Saar, Jüri. Tartu ajalugu koondub tänasest linnamuseumi uude hoonesse. – Postimees 30. VIII 2001.

Saar, Jüri. Tartu Kunstikool loodab sügisel taas uusi õpilasi vastu võtta. – Tartu Postimees 23. I 2002.

Saar, Jüri. Tartu Kõrgema Kunstikooli rektoriks saab Vallo Nuust. – Postimees 17. XI 2004.

Saar, Jüri. Lastekunstikool jätkab veel aasta üürnikuna. – Tartu Postimees 28. V 2010.

Saare, Anu. Pärnu noored tahavad kõrgharidust. – Eesti Päevaleht 13. I 1997.

Saidla, Siim. Kunstiosakond lahkub Sütevaka humanitaargümnaasiumist. – Pärnu Postimees 9. VI 1998.

Saidla, Siim. Pärnus tööd alustaval kunstikoolil ei ole litsentsi. – Pärnu Postimees 11. VIII 1998.

Salong, Heli. Skulptuurid hädas. – Meie Maa 21. IX 2017.

Salumäe, Raul. Kui palju näitusesaale me vajame? – Saarte Hääl 8. VI 2011.

Sarv, Tiina. Viis kuud Kondaseta. – Sakala 10. VII 2007.

Sarv, Tiina. Aastapäev kutsus kunstnikud kokku. – Sakala 22. I 2008.

Sarv, Tiina. Loov vaim lahkus sadade inimeste saatel. – Sakala 23. X 2009.

Sarv, Tiina. Kunstniku asusid näitusesaali kaitsma. – Sakala 27. X 2009.

Sarv, Tiina. Väikesest lapsest peale joonistuspaper peos. – Sakala 21. XI 2009.

Sepp, Veljo. Rael Arteli galeriis Pärnus mägitakse taas mängu kunstiga. – Eesti Päevaleht 6. VII 2005.

Talvistu, Enriko. Urineeriv Tralla jõuab välja teadmata kuhu. – Eesti Päevaleht 22. IV 1999.

Talvistu, Enriko. Vano Allsalu: Tartusse tuleb metsade sügavusest omapäraseid mehi. – Postimees 19. VI 1999.

Tammelo, Eva. Mart Rand avas Viljandi esimese homonäituse. – Sakala 11. VII 1998.

Toom, Maire. See lihtne ja keeruline naivisim. – Sirp 16. V 2003.

Toompere, Markus. Kas tagasi 1950. aastatesse. – Tartu Postimees 31. X 2012.

Treier, Heie. Academia Non Grata Pärnus. – Eesti Ekspress 4. III 1999.

Trossek, Andreas. Kunstigurmaanid kananahka nosimas. – Eesti Päevaleht 27. VII 2002.

Trossek, Andreas. Kunst kolib Mohni saarele. – Eesti Päevaleht 5. VII 2003.

Tuumalu, Tiit. Rütli galerii võib minna oksjonile. – Tartu Postimees 17. II 1997.

Tuumalu, Tiit. Jaan Elken: õpetamine on minu väljund. – Postimees 7. XI 1997.

Tüür, Reiu. UnaBomber näitab pealinnas ajalugu. – Pärnu Postimees 5. VII 2001.

Ulfsak, Maria. Alternatiivse kunstihariduse võimalikkusest Eestis. – Eesti Ekspress 17. VI 2004.

Ulfsak, Maria. Pärnu kesklinnas avatakse uus galerii. – Eesti Ekspress 17. VI 2004.

Vabar, Vappu. Pärnu aktisuvi. – Kultuurileht 2. IX 1994.

Vaher, Berk. Kui muusa kogeleb, kõneleb värvipüstol. – Tartu Postimees 2. VIII 2008.

Varblane, Reet. Kunstimuuseum XXI sajandil? Kümme küsimust Tallinna ja Tartu kunstimuuseumide direktoritele. – Sirp 26. XI 1999.

Varblane, Reet. Pealend. Signe Kivi. – Sirp 26. XI 1999.

Varblane, Reet. Neli tundi, mis löid kunstiajalugu. – Sirp 4. VIII 2000.

Varblane, Reet. Tallinnast Viinistule on vaid tund aega sõitu. – Sirp 12. VII 2002.

Varblane, Reet. Kunstiaasta 2002 – poolt ja vastu. – Sirp 20. XII 2002.

Varblane, Reet. Kunst vallutab veel ühe saare. – Sirp 4. VII 2003.

Varblane, Reet. Pealelend. Margus Kiis, Y-galerii galerist. – Sirp 11. II 2005.

Varblane, Reet. Uue kunstimuuseumi ehitamise plaan on jabur, kui vana toimib edukalt. – Sirp 10. II 2006.

Varblane, Reet. Pealelend. Katrin Ruus. – Sirp 11. V 2007.

Varblane, Reet. Väike, paindlik ja mobiilne. – Sirp 3. X 2014.

Varblane, Reet. Kas on õige visata vanniveega ka laps välja? – Sirp 30 X 2015.

Veispak, Teet. Võru kunstielul hoog sees. – Postimees 18. IX 2006

Veski, Riivo. Maakonnakeskus Põlva on kultuuriliselt mandunud. – Koit 8. VIII 2009.

Veski, Riivo. Galerii ruumi kadumine ei tähenda, et kunst kaob. – Koit 15. IV 2010.

Veski, Riivo. Avati XIX preemianäitus „Järv”. – Koit 29. V 2010.

Viira, Aigi. Heiki Pärdi ei raiska aega õhulosside ehitamisele. – Tartu Postimees 15 XI 2000.

Viira, Aigi. Kivisilla apteegi viimnepäev. – Tartu Postimees 31 I 2001.

Vilgats, Ester. Pärnu linnagalerii juhataja saab ametist lahti. – Pärnu Postimees 16. III 2007.

Villandi, Viire. Paul Saare maalid ootavad lastekunstkooli galeriis vaatajat. – Postimees 30. XII 1995.

Võsar, Ülo Alo. Viljandi kunstisaal peab jääma oma senisesse asukohta. – Sakala 22. X 2009.

Väre, Hans. Kilpkonna galerii läheb enampakkumisele. – Sakala 4. VI 2003.

Väre, Hans. Kunstilt arhiivile läinud saalist sai seminariruum. – Sakala 9. IV 2010.

Weidebaum, Reet. 11. V valiti Tartu Kunstimuuseumi direktoriks ERMi teadur Heiki Pärdi. – Sirp 19. V 2000.

Õun, Aate-Heli. Kunstisaal avab täna kell neli pärastlõunal jõulunäituse. – Sakala 29. XI 2003.

Raadiosaated

[Ektermann] Mürk, Maarin. Intervjuu Agur Kruusinguga. – Kunstiministerium, Klassikaraadio 10. II 2014.

Internetiallikad

15. MPT 2013. https://issuu.com/mood-performance-tants/docs/mpt2013_kogumik (vaadatud 7. V 2021)

Eestis tehti 2019. aastal ligi 2 miljonit näitusekülastust. <https://cca.ee/eesti-kunstinaituste-statistika/2019-3> (vaadatud 7. V 2021)

Kunstiklubist kunstiseltsini. <http://virtuaalnaitus.webs.com> (vaadatud 7. V 2021)

Triin Tulgiste intervjuu Enn Tegova ja Andres Keiliga Tartu Kunstimuuseumi YouTube'i kanalis. <https://youtu.be/guPz6wy3ucY> (vaadatud 7. V 2021)

Uue Kunsti Muuseum kollektsioonist. <http://mona.ee/kunstikogud/> (vaadatud 7. V 2021)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Peeter Talvistu,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Väljaspool Vabaduse väljakut: Tallinna-väline Eesti kunstielu nullindatel”, mille juhendajad on Tõnis Tatar ja Indrek Grigor, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Peeter Talvistu
10.05.2021